

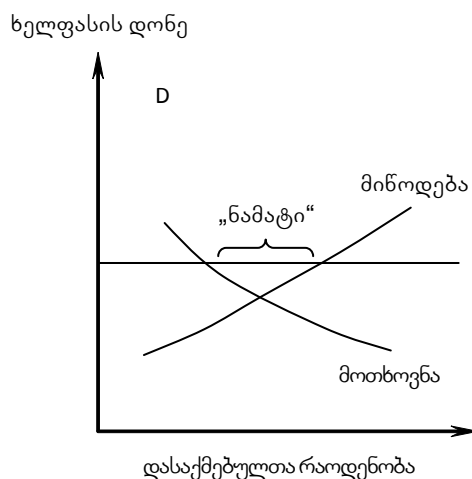
1989-1991 წლებში ინფლაცია ოდნავ გაიზარდა, მაგრამ 1991 წლის შემდეგ უმუშევრობის დონე თანდათან შემცირდა, ხოლო 1998 წლის აპრილსა და მაისში 4,3%-ს მიაღწია. მაგრამ ეს პროცენტი ინფლაციით არ იყო გამოწვეული. ეკონომისტები, რომელთა საქმიანობა პროგნოზირებას უკავშირდებოდა, 1998 წლის მეორე ნახევარში დეფლაციასაც ისეთივე საშიშ მოვლენად მიიჩნევდნენ, როგორც ინფლაციას.

რატომ არსებობს უმუშევრობა ყოველთვის?

რატომ იზრდება უმუშევრობა ასე მკვეთრად რეცესიის დროს, ან, ამ უკანასკნელის დასრულების შემდეგ, რატომ ინარჩუნებს ჯიუტად ერთსა და იმავე დონეს და მაშინაც კი არ მცირდება, როცა ეკონომიკა უკვე გაჯანსაღების გზას დაადგება? პირველი შეკითხვა, ალბათ, არც კი საჭიროებს ამომწურავ პასუხს. როცა იკლებს საქონელზე მოთხოვნა და გროვდება საქონლის მარაგი, ფირმა წარმოებას ამცირებს და ისეთი გზის მონახვას ცდილობს, რომელიც დანახარჯების შემცირებაში დაეხმარება. რაკი სამუშაო ძალის ხარჯები ფირმის ზღვრული ხარჯების მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს, ერთადერთი მოსალოდნელი შედეგი, რაც რეცესიას მოჰყვება ისაა, რომ ხდება მუშახელის შემცირება. ეს კი, თავის მხრივ, უმუშევრობის დონის ზრდას იწვევს.

მაგრამ, რატომ ვერ უბრუნდება უმუშევრობა რეცესიამდე არსებულ დონეს მაშინაც კი, როცა ეკონომიკის გაჯანსაღების შედეგად წარმოება ისევ ძველ სიმაღლეზე აღის? ამის ერთ-ერთი აშკარა მიზეზი ისაა, რომ ხელხის დაქირავებას უფრო დიდი დრო სჭირდება, ვიდრე გათავისუფლებას. რა თქმა უნდა, ყველა, ვინც დაითხოვეს, სახლში არ დაჯდება და არ დაინცებს ლოდინს, თუ როდის დაურეკავენ, რომ უკან დაბრუნება შესთავაზონ. უმეტესობა დაინცებს სხვა სამსახურის ძებნას და ბევრი მიიღებს კიდევ ალტერნატიული დასაქმების შანსს. ასე რომ, ფირმას, რომელსაც სურს ეკონომიკური აღმავლობის დროს დასაქმების გაზრდა, ისევ მოუხდება ახალი მუშახელის ძებნა და მისი მომზადება. ბევრი ფირმა არც იჩქარებს ამის გაკეთებას, სანამ სავსებით არ დარწმუნდება, რომ გაჯანსაღება მოჩვენებითი არაა. თანამშრომელთა სიის ხელახალ შევსებას ფირმის ხელმძღვანელები არსებული პერსონალის ზედმეტად დასაქმებას ამჯობინებენ.

ზოგიერთი ფირმა რეცესიის დროს ისწავლის, სამუშაოს ნაკლები მუშახელით როგორ გაართვას თავი. დიდი აღმავლობა უბიძგებს ფირმებს, დაიქირაონ იმაზე მეტი მუშახელი, ვიდრე საჭიროა. გარდა ამისა, ეკონომიკური აღმავლობა რესურსების ეფექტიანად გამოყენებისადმი ყურადღებას ამცირებს. რეცესია, თავის მხრივ, ძლიერი სტიმული ხდება იმისათვის, რომ შემცირდეს „ტყუილუბრალოდ ხარჯვა“ და გაკეთდეს მაქსიმალური ეკონომია. ცოდნა, რომელიც რეცესიის დროს შეიძინეს, არ ქრება მისი დასრულებისთანავე, ასე რომ, ზოგიერთ მუშაკს, რომელიც გაათავისუფლეს რეცესიის დროს, აღარ დააბრუნებენ რეცესიის დასრულების შემდეგ.

მიწოდება/მოთხოვნის მოდელი, რომელიც მე-4 თავში გაგაცანით, ბადებს სხვა შეკითხვას: რატომ არ სურთ იმ მუშებს, რომლებიც სამუშაოს ეძებენ, დაბალანაზღაურებად ადგილებზე მუშაობა? უმუშევრობა ზედმეტი მუშახელის მაჩვენებელია. საქონლის მიწოდება სჭარბობს მოთხოვნას, სანამ ხელფასი ბაზრის მიერ განსაზღვრული ხელფასის შესაფერისი არ გახდება.

მაგრამ შრომის ბაზარი არ მუშაობს ისე, როგორც სოფლის მეურნეობის საქონლის ბაზარი. მნიშვნელოვანი მიზეზები არსებობს იმის სავარაუდოდ, რომ შრომის ბაზარზე მუშახელის სიჭარბე ძირითადი ნორმა იქნება იმ

უბრალო მიზეზის გამო, რომ დამქირავებლების უმეტეს ნაწილს გაუჩნდება სურვილი გადაიხადოს იმაზე ოდნავ მაღალი ხელფასი, ვიდრე ბაზარი მოითხოვს. რატომ არჩევენ დამსაქმებლები ასეთ მოქმედებას, თუკი არ ჩავთვლით იმ სულგრძელობას, რომელიც შეიძლება მათ ამოძრავებდეს? თუ ისინი იხდიან ხელფასს, რომელიც ზუსტად ასახავს ბაზრის ფასს, მაშინ მათ თანამშრომლებს ექნებათ იმედი, რომ, საკუთარი ნებით, ან იძულებით, სამუშაოს დატოვების შემთხვევაში ყოველთვის შეძლებენ მსგავსი ადგილის შოვნას. ეს კი ნიშნავს, რომ დასაქმებულებს არც თუ დიდი სტიმული ექნებათ გულგრილობისა და უპატივცემულობის ასატანად, სამაგიეროდ დიდი სტიმული ექნებათ იმისათვის, რომ გააზვიადონ სხვაგან მუშაობის უპირატესობები. შედეგად მივიღებთ მაღალ დენადობას, რომელიც საკმაოდ ძვირი დაუჯდება დამქირავებელს, რადგან ახალი მუშების მომზადების ფასი ძალიან მაღალია. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ დამქირავებლები მუშახელზე განსაკუთრებულად არ ზრუნვენ, ისინი იმით მაინც იქნებიან დაინტერესებულნი, რომ დაქირავებულებს ჩამოუყალიბდეთ რწმენა, თითქოს მათი სამუშაო ადგილები სხვებზე უკეთესია.

მსგავსი რწმენა ასევე ამცირებს დაქირავებულთა მხრიდან „საბოტაჟის“ შესაძლებლობასაც. დაუსვით თქვენს თავს შემდეგი კითხვები: რატომ უნდა გააკეთოს დაქირავებულმა იმაზე მეტი, რაც ევალება? რატომ არ უნდა შემოიფარგლოს მხოლოდ იმ სამუშაოს შესრულებით, რომელსაც დამქირავებელი გააკონტროლებს? რამ უნდა შეუშალოს ხელი, რომ დაკარგოს დრო, იქურდოს ან საბოტაჟი მოახდინოს ფირმაში, სადაც გამოაშკარავების ძალიან მცირე შანსია? ერთ-ერთი მიზეზი იქნებოდა დაქირავებულის მორალური პასუხისმგებლობის გრძნობა. მაგრამ ეს გრძნობა სწრაფად ქრება, როცა დასაქმებულები გარკვეული მიზეზების გამო (ან სრულიად უმიზეზოდ) თვლიან, რომ მათ უსამართლოდ ეპყრობიან. სინდისზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, საკმაოდ მნიშვნელოვანი მიზეზი, რომელიც მუშას აიძულებს, უპასუხისმგებლოდ არ მოიქცეს, არის რწმენა, რომ მას სამსახურიდან გათავისუფლება უფრო ძვირი დაუჯდება. გათავისუფლება კი ძვირია მაშინ, როცა ხელფასი აღემატება ალტერნატიულ ღირებულებას. ამდენად, კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით, რომ საერთო წლიურ შემოსავალზე ზრუნვა კარგი სტიმულია დამსაქმებელთათვის — ის მათ აიძულებს დაანესონ ისეთი ხელფასი, რომელიც ბაზრის ფასთან შედარებით გაცილებით მაღალი იქნება.

როცა იწყება რეცესია და მცირდება ფირმების მოთხოვნა მუშახელსა და პროდუქციაზე, დამქირავებლებს საკმაო მიზეზები აქვთ იმისათვის, რომ შეამცირონ თანამშრომლები და არა ხელფასები. თანამშრომლები იშვიათად ხვდებიან გაგებით ხელფასის შემცირებას. თუ ისინი ჯერ კიდევ არ არიან პროფკავშირის წევრები, ალბათ უფრო სერიოზულად დაიწყებენ ფიქრს განეკრიანებაზე, როცა მათი ხელფასი მოულოდნელად შემცირდება. თუკი ისინი პროფკავშირთან დადებული კონტრაქტის საფუძველზე მუშაობენ, მაშინ ეს კონტრაქტი კრძალავს ხელფასის შემცირებას პროფკავშირული გაერთიანების თანხმობის გარეშე, ასეთ თანხმობას კი, ალბათ, ეს უკანასკნელი არ მისცემს იმ შემთხვევაშიც კი, თუ დაარწმუნებენ, რომ ხელფასის შემცირება შესაძლებელს გახდის დასაქმების დონის შენარჩუნებას. ამის მიზეზი ისაა, რომ პროფკავშირის ხელმძღვანელობას დაადანაშაულებენ ხელფასის შემცირების გამო, მაგრამ არავინ გადაუხდის მადლობას სამუშაო ადგილების შენარჩუნებისთვის. უფრო მეტიც, მუშები, რომლებიც გაათავისუფლეს, სამუდამოდ დატოვებენ პროფკავშირის რიგებს, ხოლო ისინი, ვისი ხელფასიც შემცირდება, ისევ გაერთიანების წევრებად დარჩებიან და ხმის უფლებაც ექნებათ. დამქირავებელიც იმავე ანალოგიური მიზეზების გამო, დასკვნამდე მივა, რომ სამუშაო ძალა რომელიც შეიქმნა 90 კმაყოფილი თანამშრომლისგან, შეიძლება უფრო მწარმოებლური აღმოჩნდეს, ვიდრე 100 უკმაყოფილო მუშაკი, რომელსაც ხელფასი 10%-ით შეუმცირეს.

რამდენად დიდ გავლენას ახდენენ ხელფასებზე უმუშევრები? მარქსი და სხვები ამტკიცებდნენ, რომ ფაბრიკის გარეთ დარჩენილი უმუშევრების სათადარიგო არმია დამქირავებელს ხელფასების შემცირების საშუალებას აძლევს. XIX საუკუნეში ეს მტკიცება, შესაძლოა, დამაჯერებელიც იყო, მაგრამ დღეს ის საკმაოდ საეჭვოდ ჟღერს. ინდუსტრიული ქვეყნების სტანდარტულ პირობებში დამქირავებლები გაცილებით მეტ ყურადღებას იჩენენ იმათ მიმართ, ვისაც ხელფასს უხდიან, ვიდრე გარეთ დარჩენილი იმ ხალხის მიმართ, ვისაც სურვილი აქვს, ხელფასი მიიღოს. ეს ალბათ ასე იქნებოდა მაშინაც კი, თუ გარეთ მყოფნი დიდი ენთუზიაზმით გამოხატავდნენ საიმისო მზადყოფნას, რომ ნაკლები ხელფასისთვის ემუშავათ, ხოლო დამსაქმებლებს უცილობელი მიზეზები ექნებოდათ, რომ მათთვის დაეჯერებინათ. მაგრამ, მსგავსი არაფერი ხდება. მთავარი ისაა, რომ ხელფასები მოიმატებს ეკონომიკის გაჯანსაღების დროს და, ასე თუ ისე, შეჩერდება იმ დონეზე, რომელზეც იზრდება დასაქმება.

ყოველივე ამის შედეგად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მუშახელის რაოდენობა ყოველთვის ჭარბია. ამდენად, მიწოდებაც ყოველთვის უფრო დიდი იქნება, ვიდრე მოთხოვნა. მუშების მრავლისმომცველი გამოცდილება ადასტურებს ჩვენს მიერ ჰიპოთეტურად გამოთქმულ მოსაზრებას. პოტენციური მუშახელის

რიცხვი, თითქმის ყოველთვის აღემატება იმ სამუშაო ადგილების რაოდენობას, რომელთა შევსებასაც დამქირავებლები ცდილობენ. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, არსებობს როგორც სამუშაო ადგილების ქრონიკული ნაკლებობა, ისე სამუშაოს მაძიებელთა ქრონიკული სიჭარბე.

ფილიპსის მრუდი

1958 წ. ეკონომისტმა ა.ვ. ფილიპსმა გამოაქვეყნა გამოკვლევა სახელწოდებით „უმუშევრობისა და ფულადი ხელფასის ცვალებადობის ტემპის ურთიერთკავშირი დიდ ბრიტანეთში 1861-1957 წლებში“. მან დასაბამი მისცა იდეას, რომელიც მალე ცნობილი გახდა „ფილიპსის მრუდის“ სახელწოდებით. ფილიპსმა აჩვენა, რომ იმ პერიოდში, როცა მან თავისი გამოკვლევა ჩაატარა, არსებობდა სტაბილური კავშირი უმუშევრობისა და საშუალო ფულადი ხელფასის ზრდის ტემპებს შორის. უმუშევრობა იზრდებოდა, როცა ხელფასის მატება ნელი ტემპით მიმდინარეობდა და მცირდებოდა, როცა ხელფასი სწრაფად იზრდებოდა. ეს საკმაოდ ლოგიკურად ჟღერს. მუშახელზე მაღალი მოთხოვნის პერიოდებში დამსაქმებლები სთავაზობენ მაღალ ხელფასს, რადგან სურთ მიიზიდონ (ან შეინარჩუნონ) ის თანამშრომლები, რომლებიც სჭირდებათ. ხოლო დიდი უმუშევრობის პერიოდში არ მოუწევთ მუშახელის ენერგიული ძებნა და ხელფასიც უფრო ნელი ტემპით გაიზრდება.

მაგრამ, ამ მოსაზრებიდან გამომდინარე, მალე გაკეთდა დასკვნა, რომ მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის გამოყენებისას შესაძლებელია უმუშევრობის შემცირება ნომინალური ხელფასის ინფლაციური ზრდის საშუალებით, რაც, შესაბამისად, იწვევს ფასების ზრდასაც. ამ შემთხვევაში შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ფილიპსის მრუდი ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის არჩევანის არსებობას გულისხმობს, როცა ერთი მათგანის შემცირება შესაძლებელია მეორის გაზრდის ხარჯზე. თუმცა ეს დასკვნა არც ფილიპსის მონაცემებიდან გამომდინარეობს და არც რაიმე სხვა მოსაზრებიდან, რომელიც ინფლაციისა და უმუშევრობის მიზეზებს უკავშირდება. იმის მტკიცება კი, რომ მთავრობას შეუძლია შეამციროს უმუშევრობა, თუ განზრახ გამოიწვევს ინფლაციას, საკმაოდ დიდ რისკთანაა დაკავშირებული.

ალბათ მართალია, რომ, როცა ეკონომიკა ახლოა „სრული“ დასაქმების მდგომარეობასთან, ფასები და ხელფასები მართლაც გაიზრდება. ეკონომიკას ყოველთვის ახასიათებს დიდი შიდა მოძრაობა: მრეწველობის ზოგიერთ დარგში წარმოება იზრდება, ზოგიერთში კი — მცირდება. ასევე იზრდება და მცირდება ფირმების საქმიანობაც, ინერგება ახალი სანარმოო ტექნოლოგიები, იცვლება მოთხოვნის სტრუქტურა, ხალხი ან უერთდება სამუშაო ძალას ან ტოვებს მას. აქედან გამომდინარე, ყოველთვის არსებობს რესურსების მიზიდვის საჭიროება სხვადასხვა სფეროში, ამის გაკეთება კი შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ იქნება შეთავაზებული ხელსაყრელი პირობები. მაგრამ, არც დამქირავებლები და არც დაქირავებულები არ ფლობენ სრულ ინფორმაციას. მათ უნდა ეძებონ ის, რაც სურთ, და უნდა გაიღონ ამ ძებნასთან დაკავშირებული ხარჯები.

მცირე უმუშევრობის შემთხვევაში სამუშაოს ძებნასთან დაკავშირებული ხარჯები, საშუალოდ, უფრო დაბალია, ვიდრე დიდი უმუშევრობის პერიოდში. ამიტომ სამუშაოს მაძიებელთათვის უფრო ადვილია უარის თქმა მცირეხელფასიან სამუშაოზე, და ახალი სამუშაოს ძებნა, რის გამოც დამქირავებელს უძნელდება ხელფასების შემცირება.

მუშახელის ძებნის ხარჯები მათთვის უფრო მაღალია იმ დროს, როცა უმუშევრობის დონე დაბალია, ამიტომ ისინი მუშახელს სთავაზობენ უფრო მაღალ ხელფასს, ვიდრე ამას სხვა შემთხვევაში გააკეთებდნენ. ასე კი იმიტომ იქცევიან, რომ არ დასჭირდეთ ახალი თანამშრომლების ხანგრძლივი და ძვირადღირებული ძიება და რომ ნაკლები იყო იმათი დაკარგვის რისკი, ვინც უკვე მუშაობს და ვისი შემცვლელის პოვნაც გაუჭირდებათ.

იგივე არგუმენტი შეიძლება გამოგვადგეს სასაქონლო ბაზარზე არსებულ ფასებთან დაკავშირებითაც. როცა ეკონომიკა თითქმის სრული დატვირთვით მუშაობს, რთულდება დამატებითი მიწოდების დროულად უზრუნველყოფა და, შესაბამისად, ახალი მიწოდებლების ძებნას მყიდველებს ურჩევნიათ, მაღალი ფასები გადაიხადონ. დიდი უმუშევრობისა და ქარბნარმოების პერიოდებში გამყიდველი ამცირებს ფასებს, რადგან უჭირს მყიდველის პოვნა.

რა კუთხითაც არ უნდა განვიხილოთ ყოველივე ეს, მაინც იმავე დასკვნამდე მივალთ. „სრული“ დასაქმება იწვევს ფასებისა და ხელფასების ზრდას, ხოლო მნიშვნელოვანი უმუშევრობა და ქარბნარმოება — შემცირებას.

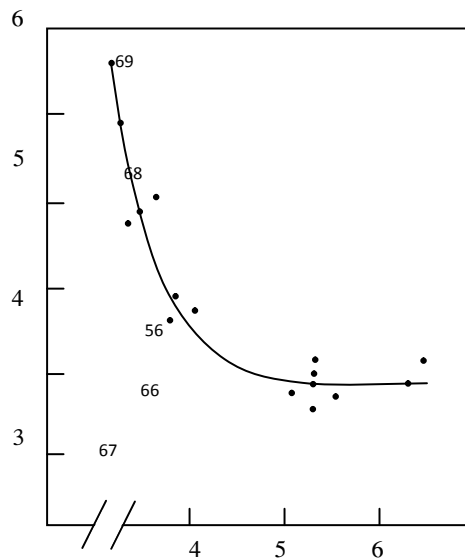
შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ფასებისა და ხელფასების შემცირება და ზრდა დამოკიდებულია ბაზარზე გამეფებულ დაძაბულობასა თუ მოდუნებაზე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დასაქმება მიზეზია, ხოლო ფასებისა და ხელფასების ცვალებადობა — შედეგი. არ იქნება სწორი, თუ ვივარაუდებთ, რომ რაკი სრული

დასაქმება ინფლაციას იწვევს, ამიტომ ინფლაცია სრულ დასაქმებას გამოიწვევს. როცა კალათურთის მატჩზე ბევრი გულშემატკივარია, სპორტულ დარბაზში ტემპერატურა მაღალია, რადგან სხეულები სითბოს გამოსცემენ, მაგრამ დარბაზის ფიზიკურ ტურის კათედრა, გათბობის საშუალებით, ვერ მიიზიდავს მაცურებელს კალათურთის იმ გუნდის თამაშზე, რომელიც მუდამ აგებს.

უმუშევრობის შემცირება ილუზიის მეშვეობით

მიუხედავად ზემოთქმულისა, ინფლაციის განზრახ დაჩქარების პოლიტიკას შეუძლია უმუშევრობის დონის დროებით შემცირება გამოიწვიოს. ხალხი, რომელიც სამუშაო ძალად ითვლება, უმუშევარია, რადგან ვერ შოულობს ისეთ სამუშაოს, რომელიც სრულად დააკმაყოფილებს. განზრახ გამონვეული ინფლაციის შედეგად სამუშაო ადგილები უფრო მიმზიდველი ხდება, რადგან აღნიშნული პოლიტიკის გამო დამსაქმებლები ზრდიან ხელფასს. სწორედ ამგვარად ხდება შესაძლებელი, რომ ინფლაციამ შეამციროს უმუშევრობა, მაგრამ მაღალი ხელფასი მხოლოდ მოჩვენებით მიმზიდველობას ქმნის.

„ნესიერი“ ფილიპსის მრუდი
აშშ, 1954-1969
უმუშევრობის დონე (%)

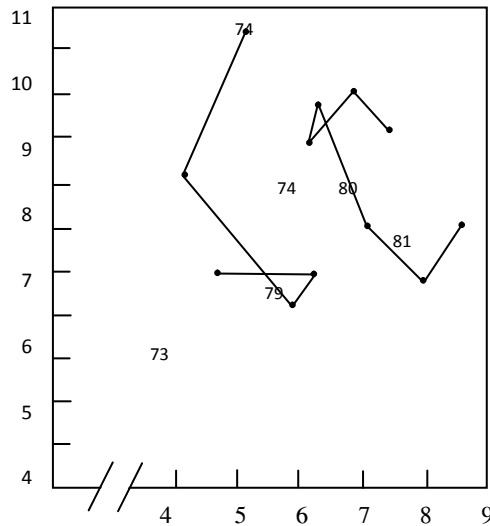
სანამ პოტენციური მუშაკები არ გააცნობიერებენ, რომ ახალი სამუშაო ადგილები სინამდვილეში არაფრით სჯობს ძველს, დასაქმება მართლაც გაიზრდება, მაგრამ ის მაშინვე გაუთანაბრდება ადრე არსებულ დონეს, როგორც კი მუშახელი აღმოაჩინოს, რომ სინამდვილეში ინფლაცია უფრო მიმზიდველი ხელფასის მხოლოდ და მხოლოდ ილუზიას ქმნის. ამგვარად, უმუშევრობის დიდი ხნით შემცირება არ მოხდება, ინფლაცია კი უფრო სწრაფი ტემპით გაგრძელდება.

ინფლაციის საშუალებით უმუშევრობასთან ბრძოლის პოლიტიკა ხანგრძლივ წარმატებული იმ შემთხვევაში იქნებოდა, თუ განხორციელდებოდა ინფლაციის განუწყვეტელი დაჩქარება ისე, რომ მუშახელს ვერასოდეს გამოეცნო მისი რეალური ტემპი. ასეთ შემთხვევაში დამსაქმებლები მუდმივად გაზრდიდნენ შეთავაზებული ფულადი ხელფასის ნამდვილ ღირებულებას. შესაძლებელია სხვა ვარიანტიც, თუ დავუშვებთ, რომ ხალხი, რომელიც დაქირავებულია და მუშაობს, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს მხოლოდ ფულად და არა რეალურ ხელფასს. ესაა ვარაუდი, რომელიც, ერთი შეხედვით, სიმართლესთან ახლოსაა: როცა აფასებენ იმას, თუ რამდენად მაღალია შეთავაზებული ხელფასი, არაფერ აანალიზებენ, თუ რა ცვლილება მოხდა სამომხმარებლო ფასების ინდექსში ბოლო პერიოდში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ხალხი ყურადღებას აქცევს ხელფასის მხოლოდ ფულად რაოდენობას. მაგრამ გარკვეული დროის შემდეგ ისინი ამჩნევენ, რომ ამ ხელფასით ბევრად უფრო ნაკლები საქონლის ყიდვა შესაძლებელია და, ამდენად, ხვდებიან მის რეალურ ღირებულებას.

ეკონომიკური პოლიტიკა, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ ის თავისუფალ და დემოკრატიულ საზოგადოებაში ხორციელდება, არ შეიძლება ეფუძნებოდეს ვარაუდს, რომ მუშების მოტყუება უსასრულოდაა შესაძლებელი. ხალხი შეცდომებზე სწავლობს და, თუ თვითონ არ აქცევს ამას სათანადო ყურადღებას, სხვები მაინც აუხელებენ თვალს არსებულ მდგომარეობაზე. 1970-იან წლებში აშშ-ში არსებული

მაღალი უმუშევრობისა და ძალიან სწრაფი ინფლაციის თანაარსებობა იმის დამამტკიცებელ საბუთად გამოდგება, რომ ხალხმა უკვე იცის, როგორ განახსვავოს ნომინალური და რეალური ხელფასი. როცა დასაქმებულები ითვალისწინებენ უწყვეტ ინფლაციას, მათ აღარ აქვთ ილუზია, რომ ნომინალური და რეალური ხელფასი ერთი და იგივეა.

„არანესიერი“ ფილიპსის მრუდი
აშშ, 1970-1981
ინფლაციის დონე (%)

მაგრამ, წარმოიდგინეთ, რომ ასეთი მიდგომისას მთავრობამ აღმოაჩინა, რომ განზრახ გამოწვეული ინფლაცია სინამდვილეში ვერ შეამცირებს უმუშევრობას და გადაწყვიტა ამ პოლიტიკაზე უარის თქმა. წარმოიდგინეთ, რომ მთავრობა ინვესტა ინფლაციას ფისკალური და მონეტარული სტიმულის გამოყენების საშუალებით. შემდეგ კი გადაწყვიტა, რომ უფრო იოლი გზა აერჩია. გარკვეული დროის შემდეგ საერთო ხარჯების ზრდა, სავარაუდოდ, შენელებდა და მენარმეები ვერ შეძლებენ საკუთარი პროდუქციის გაყიდვას სასურველ ფასად. ეს გამოიწვევს გაუყიდავი პროდუქციის მარაგის დაგროვებას და წარმოების შემცირებას. შედეგად კი გაიზრდება უმუშევრობა. საბოლოოდ, გამყიდველები მიხვდებიან, რომ ფასების სწრაფ მომატებაზე იმედის დამყარება არაა მართებული და უფრო დაბალ ფასებს მოითხოვენ როგორც საკუთარ პროდუქციაზე, ისე იმ რესურსებზე, რომლებსაც იყენებენ. შედეგად, ვაჭრობა გამოცოცხლდება, გაუყიდავი საქონლის მარაგი შემცირდება, წარმოება ისევ გაიზრდება, უმუშევრობა კი თანდათან შემცირდება. მაგრამ, რასაკვირველია, ყველაფერი ეს არ მოხდება ერთ კვირაში ან თუნდაც ერთ თვეში. უმუშევრობის ზრდა, რომელსაც ინფლაციის შენელების მცდელობა იწვევს, მხოლოდ დროებითი იქნება. თუმცა, ეს პერიოდი შეიძლება ძალიან გრძელი ეჩვენოს იმას, ვისაც სამუშაოდან გაათავისუფლებენ.

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ თუ უმუშევრობის არსებული დონე ახლოსაა უმუშევრობის „ბუნებრივ“ დონესთან, მრეწველობისა და დასაქმების გაზრდის სახელმწიფო პოლიტიკას, რომელიც საერთო მოთხოვნის გაზრდის საშუალებით უნდა განხორციელდეს, წარმატება მხოლოდ საზოგადოებაში არსებული ცრუ მოლოდინის შემთხვევაში ექნება. ალბათ სწორედ ეს მოხდა 1960-იანი წლების ბოლოს. სტიმულის მიმცემმა ფისკალურმა და მონეტარულმა პოლიტიკამ გაზარდა წარმოება და შეამცირა უმუშევრობა, რადგან მოსახლეობამ ვერ გაიგო, თუ რა ხდებოდა სინამდვილეში და სისტემატურად ვერ აფასებდა ხარჯებისა და ფასების ინფლაციურ ზრდას, რაც მიმდინარე პოლიტიკის შედეგი იყო. მაგრამ საბოლოოდ, ხალხმა მაინც გააცნობიერა, რაში იყო საქმე და საკუთარი მოლოდინიცა და ქცევაც შესაბამისად შეცვალა. 1970-იან წლებში და 1980-იანი წლების დასაწყისში ერთობლივი მოთხოვნის უფრო ენერგიულმა ზრდამ გამოიწვია მხოლოდ ინფლაციის დაჩქარება, მაგრამ სრულიად არ შეამცირა უმუშევრობა. როგორც კი მოსახლეობა გაათავისუფლდება ილუზიისგან, ერთობლივი მოთხოვნის გაზრდის მასტიმულირებელი პოლიტიკა, შესაძლოა, დაჩქარებული ინფლაციის გარდა ბევრს ვერაფერს გამოიწვევს.

შრომის ბაზრის პოლიტიკა

ეკონომისტები, პოლიტიკოსები და საერთოდ, საზოგადოება, ჩართულია სერიოზულ დებატებში იმასთან დაკავშირებით, თუ რისი შესაძლებლობა აქვს და რა უნდა გააკეთოს მთავრობამ უმუშევრობის დონის

შესამცირებლად. მათი შეუთანხმებლობის ძირითადი მიზეზი არის ის, რომ სინამდვილეში არ ვიცით, თუ რა შედეგს მოიტანს ზოგიერთი პოლიტიკური ქმედება. უთანხმოების მეორე მიზეზი ისაა, რომ მთავრობის პოლიტიკას ძალიან იშვიათად ან საერთოდ არ მოჰყვება ის შედეგები, რაც დაგეგმილი იყო.

ძლიერი მხარდაჭერით სარგებლობს შეხედულება, რომლის თანახმად, მთავრობას შეუძლია ისე შეამციროს უმუშევრობის დონე, რომ თავიდან აიცილოს მერყეობა ეკონომიკური ზრდის პროცესში, რომელთაც „ბიზნესის ციკლის“ სახელწოდებით ვიცნობთ. საკამათო საკითხს კი წარმოადგენს ის, აქვს თუ არა მთავრობას უნარი და სურვილი (ამის შესახებ 21-ე თავში ვისაუბრებთ), რომ ეკონომიკური აღმავლობა სტაბილური გახადოს.

მხარდაჭერით სარგებლობს, აგრეთვე, ის პოზიციაც, რომლის თანახმად, მთავრობას შეუძლია შეამციროს უმუშევრობა შრომის ბაზრის მართვის სათანადო პოლიტიკის გზით. მაგრამ დებატების მონაწილეები ვერ თანხმდებიან იმის თაობაზე, თუ კონკრეტულად რა პოლიტიკა უნდა გატარდეს. ყველა მხარს უჭერს იმ ადამიანების მოსამზადებელ პროგრამებს, რომლებმაც დაკარგეს სამუშაო. მომზადების შედეგად მიღებული ცოდნა მათ საშუალებას მისცემს, იზოგონ ახალი სამუშაო ადგილები. სამწუხაროა, რომ მსგავსი პროგრამები დიდი იშვიათობაა. სასურველი იქნებოდა, ბევრი ასეთი პროგრამა განხორციელებულიყო და ხალხისთვის სამსახურში მოწყობა გაგვეიოლებინა.

ლოგიკურია, ვივარაუდოთ, რომ მთავრობას შეუძლია შეამციროს უმუშევრობა, თუ უმუშევრობის კომპენსაციას გააუქმებს. ეს გაზრდიდა ყველა გათავისუფლებული მუშის მიერ ახალი სამსახურის ძიებასთან დაკავშირებულ დანახარჯებს და, ამგვარად, შეამცირებდა სამუშაო ადგილის ძიების ხანგრძლივობას. შეგიძლიათ წამოაყენოთ საკუთარი პოლიტიკური და ეთიკური არგუმენტები ასეთი ქმედების წინააღმდეგ. ეკონომიკური არგუმენტი კი ის გახლავთ, რომ სამუშაოს ძიება როგორც მოკლევადიან, ისე გრძელვადიან პერიოდში, ხელს უწყობს ძვირადღირებული რესურსების კარგვას.

რაკი უმუშევრობა და, განსაკუთრებით, რეცესიის შედეგად წარმოქმნილი უმუშევრობა, მეტწილად ცრუ მოლოდინის შედეგია, ამიტომ მთავრობას შეუძლია მისი შემცირება იმ ინფორმაციის ხარისხის გაუმჯობესების გზით, რომელიც გამოსადეგია იმათთვის, ვინც ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებს იღებს. განსხვავდება თუ არა ეს მოსაზრება ვარაუდისაგან, რომ უმაღლესი სასწავლებლების კურსდამთავრებულთა რაოდენობა შეგვიძლია გავზარდოთ განათლების ხარისხის გაუმჯობესების გზით? ალბათ განსხვავდება — თუნდაც იმით, რომ ხშირად სწორედ ცვლილებები და მთავრობის მოულოდნელი პოლიტიკა იწვევს გაურკვევლობას, ეს უკანასკნელი კი ეკონომისტებს შორის კონფრონტაციის მიზეზი ხდება. და მაინც, უპასუხოდ რჩება კითხვა — როგორ ვაიძულოთ მთავრობა, რომელიც მომავალ არჩევნებამდე პასუხისმგებელია ქვეყნის ბედზე, უარი თქვას ცვლილებებსა და მოულოდნელი პოლიტიკის გატარებაზე?

ის, რასაც შრომის ბაზრის პოლიტიკას ვუნდებთ, საკმაოდ განსხვავებულია სხვადასხვა ქვეყნებში. ასევე განსხვავდება უმუშევრობის დონეებიც. ისინი განსხვავებულია მაშინაც კი, როცა ამ ქვეყნების ხელმძღვანელები აღწევენ თანხმობას მათი გამოანგარიშების გზებთან დაკავშირებით. 1994 წელს ესპანეთში უმუშევრობის დონე 24%-ს შეადგენდა. ეს მონაცემები თითქმის ისეთივე წესით იყო დაანგარიშებული, როგორც ამერიკაში. ნაწილობრივ ეს 1991-1992 წლების რეცესიის, უმეტესწილად კი მთავრობის პოლიტიკის შედეგი იყო, რომელმაც, მაგალითად, ესპანელ დამსაქმებლებს შეუმცირა ახალი მუშების დაქირავების სურვილი, რადგან მთავრობის პოლიტიკის გამო შეუძლებელი გახდა მუშახელის სამსახურიდან დათხოვნა. როგორც ჩანს, გერმანიისა და საფრანგეთის ამომრჩევლები აფასებენ შრომის ბაზრის პოლიტიკას, რომელიც ამჟამად ამ ქვეყნებში დასაქმებულთა მაღალ ხელფასებს, ხანგრძლივ შვებულებებსა და მაღალ პენსიებს იცავს. თუ ყველა შეთანხმება, რომ ორივე ქვეყანაში უმუშევრობის მეტად მაღალი დონის არსებობა იმ პოლიტიკის შედეგია, რომელიც უდავოდ ამცირებს გერმანელი და ფრანგი დამსაქმებლების მოთხოვნას მუშახელზე, ალბათ შესაძლებელი გახდება კონსტრუქციული დიალოგის გამართვა აღნიშნული პოლიტიკის სარგებლობისა და დანახარჯების შესახებ. მაგრამ, ძალიან ცოტაა ისეთი ეკონომიკური საკითხი, რომლის ირგვლივ გამართული კამათის გადაწყვეტა მთლიანად შესაძლებელია. აქ არაფერია გასაკვირი, რადგან ნებისმიერი სადავო საკითხის გადაწყვეტა იმის მანიშნებელია, რომ აღნიშნულ საკითხზე კამათი დამთავრებულია.

საზოგადოების დიდი ნაწილი, რომელიც არაა დასაქმებული, არ წარმოადგენს სამუშაო ძალას, და, ამდენად, არც უმუშევრად ითვლება.

ზოგჯერ არცთუ ისე ადვილია ერთმანეთისგან განვასხვავოთ სამუშაო და არასამუშაო ძალის წარმომადგენელი. პირველი მათგანი ვერ შოულობს სამსახურს, მეორე კი უარს ამბობს ყოველგვარ სამუშაოზე.

შრომის სტატისტიკის ბიურო უმუშევრად თვლის ყველა იმ ადამიანს, ვინც მიმდინარე პერიოდში არაა დასაქმებული და აქტიურად ეძებს სამუშაოს. გადანყვეტილება, რომ შევიდნენ სამუშაო ძალაში და გადანყვეტილება, რომ უარი თქვან გარკვეულ შეთავაზებულ სამუშაო ადგილზე, დამოკიდებული იქნება ხალხის მიერ ალტერნატიული შესაძლებლობების უპირატესობათა სათანადო შეფასებაზე.

უმუშევრობის განსხვავებული დონე მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებში, არ ასახავს იმ ჯგუფების შრომაზე წარმომადგენელთა მოთხოვნის სხვადასხვაობას. იგი ასახავს იმ ხარჯების ვარიაციებს, რომლებიც დაკავშირებულია ადამიანთა მიერ სამუშაო ადგილების ძებნასა, მიღებასა და შენარჩუნებასთან.

აშშ-ში, 1970 წლის შემდეგ, უმუშევრობის დონე, 1950-იან და 1960-იან წლებთან შედარებით, გაიზარდა, მაგრამ სამუშაო ძალაში მონაწილეობისა და დასაქმების დონემაც სარეკორდოდ მაღალ ნიშნულს მიაღწია. უმუშევრობისა და დასაქმების ერთდროული ზრდა იმის საბუთად გამოდგება, რომ მოსალოდნელი სარგებლობა და ხარჯები, რომლებიც დაკავშირებულია როგორც სამუშაო ძალაში მონაწილეობასთან, ისე უმუშევრობის სტატუსის შენარჩუნებასთან, უკანასკნელი წლების მანძილზე იცვლებოდა არაინსტიტუციური მოსახლეობის ბევრი წევრისთვის.

შრომის ბაზრები მნიშვნელოვნად განსხვავდება სასაქონლო ბაზრებისაგან. ამ ცვლილებას ის მიზეზებიც განაპირობებს, რომლებიც ხელს უწყობენ, რომ შრომის მიწოდების რაოდენობა ყოველთვის უფრო დიდი იყო, ვიდრე მოთხოვნის რაოდენობა. ძირითადად ეს გამომწვეულია იმით, რომ ბევრ დამსაქმებელს საკმაო მიზეზი აქვს ბაზრის ფასებზე უფრო მაღალი ხელფასების შესათავაზებლად.

ეკონომიკურმა პირობებმა, რომლებიც ინვესტ ფასების ზრდას და ამცირებს უმუშევრობას, ხელი შეუწყო იმ მოსაზრების გაჩენას, რომ უმუშევრობის დონემ შეიძლება დაიკლოს ისეთი პოლიტიკის საშუალებით, რომელიც ზრდის ინფლაციის დონეს. რა პოზიტიური შედეგიც უნდა ჰქონდეს ინფლაციას უმუშევრობაზე, ის მაშინვე გაქრება, როცა მუშები მიხვდებიან, რომ შეცდნენ და ფულის ღირებულების უბრალო შემცირება უფრო მაღალ რეალურ ხელფასად მიიჩნიეს.

თითქმის ყველა ეკონომისტი ეთანხმება იმ აზრს, რომ შრომის ბაზრის მიმართ მთავრობის მიერ გატარებულ პოლიტიკას შეუძლია გაზარდოს ან შეამციროს ქვეყანაში უმუშევრობა, მაგრამ ძალიან იშვიათია შეთანხმება იმ კონკრეტულ პოლიტიკურ კურსთან დაკავშირებით, რომელიც ნამდვილად შეამცირებდა უმუშევრობას და პოლიტიკურადაც მისაღები იქნებოდა.

საკითხები განსჯისათვის

1. წარმოიდგინეთ, რომ გარკვეულმა ადამიანებმა გააკეთეს შემდეგი განცხადებები. რომელ კატეგორიას უნდა მივაკუთვნოთ ისინი — უმუშევრებს, თუ არასამუშაო ძალას?
 - ა) „მე ვტოვებ ჩემს სამუშაოს და ვაპირებ უმუშევრად დარჩენას, სანამ არ ვიპოვი ისეთ ადგილს, სადაც კვირაში 10-საათიანი სამუშაოსთვის 1000 დოლარს გადამიხდიან“.
 - ბ) „გასულ თვეში სამსახურიდან დამითხოვეს. მშვენიერი სამუშაო მქონდა, ვიყავი მარკეტინგის კონსულტანტი „ფრანჩაიზის“ მაღაზიების ქსელში და კვირაში 1000 დოლარს მიხდიდნენ დაახლოებით 10 საათის მუშაობისთვის. ვაპირებ მანამდე გავაგრძელო სამუშაოს ძებნა, სანამ ასეთივე ადგილს არ ვიპოვი“.
 - გ) „მე ჩავთვალე, რომ აღარ შემეძლო ვყოფილიყავი იმ სისტემის ნაწილი, რომელიც დაფუძნებულია ძალადობასა და ექსპლუატაციაზე, ამიტომ წამოვედი სამსახურიდან. ამჟამად ვეძებ ინჟინრის ისეთ ადგილს, რომ არ ვემსახურო სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსს“.
 - დ) „როცა დამითხოვეს, მეგონა, რომ კარგი სამუშაოს მოძებნა არ გამიჭირდებოდა. ახლა კი ჩემთვის სულ ერთია და დავთანხმდები ნებისმიერ სამუშაოს, რომელშიც იმდენივეს გადამიხდიან, რამდენსაც მიხდიდნენ“.
 - ე) „ექვსი თვეა არ ვმუშაობ. სასონარკვეთელი ვარ. ყველა კანონიერ გზას მივმართე იმისათვის, რომ ოჯახი გამოვკვებო, მაგრამ მე ინვალიდი ცოლი და ხუთი პატარა ბავშვი მყავს, ამიტომ ვერ დავთანხმდები ისეთ სამუშაოს, რომელშიც კვირაში 500 დოლარზე ნაკლებს გადამიხდიან“.

- ვ) „შემიძლია ხვალვე დავთანხმდე შემოთავაზებული ადგილიდან ერთს მაინც, მაგრამ არ მინდა. მომდევნო სამი თვის მანძილზე კიდევ გარანტირებული მაქვს უმუშევრობის კომპენსაცია. ასე რომ, თავს მანამდე არ შევიწუხებ, ვიდრე ჩემი არ დამიმთავრდება, მაგრამ თუ მართლაც კარგი შანსი გამოჩნდება, რასაკვირველია, დავთანხმდები“.
- ზ) „ხვალვე შევძლებდი 12-დან ერთი სამუშაო ადგილი მაინც ამერჩია, მაგრამ არ მინდა. მომდევნო სამი თვის მანძილზე კიდევ გარანტირებული მაქვს უმუშევრობის კომპენსაცია. ამიტომ ვაპირებ, მთელი ეს დრო სამუშაოს ძებნას მოვახმარო. ამ სამი თვის განმავლობაში ვეცდები, რომ საუკეთესო სამუშაო ვიშოვო“.
2. გავრცელებული მოსაზრების თანახმად, საბჭოთა კავშირში უმუშევრობა არ არსებობდა, რადგან ეს შეუთავსებელი იყო სოციალიზმთან. მაგრამ აქ საქმე მხოლოდ განსაზღვრებაში არაა. საქმე ისაა, რომ ქვეყანაში სამუშაო ადგილები იმდენად სჭარბობდა მუშახელს, რომ კომპარტიის გაზეთი „პრავდა“ რეჟიმის უკანასკნელ წლებში გამოდიოდა მონოდებით, მიეღოთ ისეთი კანონი, რომელიც აკრძალავდა სამუშაოს დატოვებას გასამართლებული საბუთის გარეშე. გარდა ამისა, ის მოითხოვდა, რომ მართლმსაჯულებისთვის მიეცათ უფლება, მომხდარიყო იმ შრომისუნარიანი ადამიანის გასამართლება, რომელიც ორ კვირაზე მეტი ხნის მანძილზე უმუშევარი იქნებოდა. როგორ ფიქრობთ, რა იყო იმის მიზეზი, რომ საბჭოთა კავშირში სამუშაო ადგილების, აშშ-ში კი მუშახელის სიჭარბე იყო?
3. ჯონსი ხარატად მუშაობს და საათში 30 დოლარს გამოიმუშავებს. მას მოულოდნელად ათავისუფლებენ.
- ა) ორი კვირის მანძილზე ის რეგულარულად დადის დასაქმების სააგენტოებში, კითხულობს განცხადებებს და ცდილობს იპოვოს ისეთი განცხადება, სადაც ხარატზე იქნება მოთხოვნა. ითვლება თუ არა ის უმუშევრად ამ ხნის მანძილზე იმ კრიტერიუმების მიხედვით, რომლითაც შს უმუშევრობას განსაზღვრავდა?
- ბ) ორი კვირის შემდეგ მას სთავაზობენ პურის გადასახიდი ფურგონის მძღოლის სამუშაოს, რომელშიც გადაუხდიან 9 დოლარს საათში. ის უარს ამბობს. ითვლება თუ არა ის უმუშევრად?
- გ) მას სთავაზობენ ხარატის სამუშაოს ქალაქში, რომელიც 125 მილითაა დაშორებული მისი საცხოვრებელი ადგილიდან. ის უარს ამბობს, რადგან მის შვილებს არ სურთ სკოლის შეცვლა. ითვლება თუ არა ის უმუშევრად?
- დ) სამუშაოს ძებნიდან სამი თვის შემდეგ ჯონსს გული უცრუვდება და თავს ანებებს სამუშაოს ძებნას. ითვლება თუ არა ის უმუშევრად?
4. 1998 წლის აპრილში აშშ-ში უმუშევრობის ოფიციალური დონე შემცირდა 4,3%-მდე. ეს იყო ყველაზე დაბალი დონე, რომელსაც მიაღწიეს 1970 წლის თებერვლის შემდეგ. იმისათვის, რომ შეამოწმოთ, თუ რამდენად სწორად გესმით განსაზღვრებები, რომლებსაც იყენებს შრომის სტატისტიკის ბიურო, შეავსეთ თავისუფალი ადგილები ქვემოთ მოყვანილ მონაცემებში. ეს მონაცემები შეგროვებულია ოჯახების ერთთვიანი აღწერის საფუძველზე, ციფრები კი ასახავს ათასობით ადამიანის მონაცემებს 1998 წლის აპრილისთვის.

არაინსტიტუციური მოსახლეობა	204731
დასაქმება	131383
არასამუშაო ძალა	67489
სამუშაო ძალა	-----
უმუშევრები	-----
უმუშევრობის დონე	-----
დასაქმების დონე	-----
სამუშაო ძალაში მონაწილეობის დონე	-----

5. ზემოთ ითქვა, რომ აშშ-ში ქალები მეტად სწრაფად შეუერთდნენ სამუშაო ძალას და ეს ბოლო 25 წლის მანძილზე სამუშაო ძალის ზრდის ძირითადი მიზეზია. რა ფაქტორებს მიაწერთ იმ გადანყვეტილებას, რომ ამდენმა ქალმა დაიწყო მუშაობა?
6. დაუბრუნდით 19-1 ნახაზს და ყურადღებით დააკვირდით ნიმუშებს, რომლებიც მიღებულ იქნა 1970-იანი წლების შემდეგ უმუშევრობისა და დასაქმების დონეების საფუძველზე. როცა ერთი იზრდება, მეორე ეცემა, რაც, რა თქმა უნდა, მოსალოდნელი იყო. მაგრამ მომდევნო პიკები, რომლებიც ნაჩვენე-

ბია თითოეული დონის მონაცემებში, იზრდებოდა, სანამ უმუშევრობის დონე 1992 წელს მკვეთრად შემცირდა 1982-1983 წლების პიკთან შედარებით.

- ა) რას უნდა გამოენივია ტენდენცია, რომელიც მზარდი უმუშევრობის პიკის საფუძველი ხდებოდა? მიაქციეთ ყურადღება, რომ უმუშევრობის პიკები (1992 წელს მომხდარ გარდატეხამდე) არა მხოლოდ ზედიზედ მომხდარი რეცესიების დროს მიიღწეოდა. უმუშევრობის ყველაზე დაბალი დონე, რომელიც თავს იჩენდა თითოეული რეცესიის შემდეგ, ასევე იზრდებოდა 1969 წლიდან მოყოლებული. თქვენი ყურადღება შეიძლება იმ ფაქტმაც მიიქციოს, რომ მსგავსი მოდელი არსებობდა 1950-დან 1963 წლამდეც.
- ბ) მაშინ, როდესაც, 1970-იანი წლებიდან დაწყებული, დასაქმების ტემპი იზრდება, უმუშევრობის დონე 1964 წლიდან მცირდება. ხომ ვერ მოიფიქრებთ კარგ არგუმენტს იმის ასახსნელად, თუ რამ გამოიწვია ასეთი გარდატეხა?
- გ) როგორ ფიქრობთ, ადასტურებს თუ ეწინააღმდეგება 19-1 ნახაზი იმ მოსაზრებას, რომ არსებობს უმუშევრობის „ბუნებრივი“ დონე?

7. შესაძლებელია თუ არა, რომ იყოს „სრულზე მეტი“ დასაქმება?

- ა) წარმოიდგინეთ, რომ თავისუფალი ბინების ხვედრითი წილი დიდ ქალაქში 1%-ზე ნაკლებია. რა არასასურველი შედეგი შეიძლება მოჰყვეს დაკავებული ბინების ასეთ სიმრავლეს? ისურვებდით თუ არა საცხოვრებლად ისეთ ქალაქში გადასვლას, სადაც თავისუფალი ბინების ასე მცირე რაოდენობაა?
- ბ) თუ ავტომობილს თქვენი საბურავების მხოლოდ 80% დატვირთვით მართავთ, ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ სათადარიგო საბურავები, რომლებსაც არ იყენებთ, უმუშევარია? ისურვებდით თუ არა, რომ ყველა საბურავი სრული დატვირთვით გამოეყენებინათ სოლთ ლეიქის უდაბნოში მგზავრობისას?

8. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ საერთო მონაცემებთან დაკავშირებით გარკვეული სიფრთხილის გამოჩენაა საჭირო. 1998 წლის აპრილში უმუშევრობის დაბალი დონე, რომელიც 4,3%-ით განისაზღვრებოდა, მთელ მოსახლეობაზე ვრცელდებოდა. აღნიშნული პროცენტი დაბალი იყო გასული სამი ათწლეულის სტანდარტებით. გთავაზობთ იმავე თვის მონაცემებს უმუშევრობის დონეების შესახებ მოსახლეობის სხვადასხვა ქვეჯგუფებისთვის. შეგიძლიათ თუ არა რაიმე მნიშვნელოვანი დასკვნების გაკეთება ამ მონაცემების საფუძველზე? (გაითვალისწინეთ, რომ ქვემოთ მოყვანილი ცნობები საერთო მონაცემებია)

მამაკაცები	4,0%
ქალები	4,6%
თეთრკანიანები	3,6%
შავკანიანები	8,9%
ესპანური წარმოშობის	6,5%
16-დან 19 წლამდე	11,8%
შავკანიანები 16-დან 19 წლამდე	24,7%
უმაღლეს სკოლაზე ნაკლები განათლების	7,0%
უმაღლესი სკოლის კურსდამთავრებულები	3,9%
კოლეჯის არასრული განათლების	2,7%
კოლეჯის კურსდამთავრებულები	1,7%

9. რა ხნის განმავლობაში გრძელდება უმუშევრობა? ქვემოთ მოყვანილი მონაცემები აჩვენებს, თუ რა ხნის მანძილზე ვერ მოძებნეს სამუშაო ადგილი ადამიანებმა, რომლებიც უმუშევრები იყვნენ 1998 წლის აპრილში.

უმუშევარი 5 კვირაზე ნაკლებ ხანს	44,2%
უმუშევარი 5-14 კვირის მანძილზე	31,9%
უმუშევარი 15 კვირაზე მეტ ხანს	23,8%
უმუშევარი 27 კვირაზე მეტ ხანს	14,0%

მონაცემები გვიჩვენებს, რომ უმუშევრების უმეტესობა პოულობს სამუშაო ადგილს 15 კვირაზე ნაკლებ დროში. უმუშევართა მეოთხედზე ნაკლები სამუშაოს უფრო დიდი ხნის მანძილზე ეძებდა. რატომ ვერ პოულობდნენ უმუშევრები სამუშაო ადგილებს 15 კვირაში მაშინ, როდესაც მუშახელზე დიდი მოთხოვნა იყო, მაგ., 1998 წლის გაზაფხულზე?

10. ადამიანი გაათავისუფლეს სამუშაოდან. იგი თავად უზრუნველყოფს საკუთარ თავს სამუშაოთი (ხელს მიჰყოფს თვითდასაქმებას). ის აგროვებს ინფორმაციას ალტერნატიული სამუშაო ადგილების შესახებ. მისი თვითდასაქმების ხანგრძლივობა დამოკიდებულია მისსავე მწარმოებლურობაზე (ე.ი. თუ აგროვებს თავისთვის ღირებულ ინფორმაციას) და საკუთარი თვითდასაქმების ალტერნატიულ ღირებულებაზე (ანუ აღნიშნული საქმიანობის გაგრძელებას ის ისურვებს მანამ, სანამ ზღვრული წლიური შემოსავალი, რომლის მიღებასაც ვარაუდობს, გადააჭარბებს მოსალოდნელ ზღვრულ ხარჯებს). რა გავლენას მოახდენს მისი უმუშევრობის ხანგრძლივობაზე შემდეგი:
 - ა) მას უფლება აქვს მიიღოს უმუშევრობის კომპენსაცია.
 - ბ) მის ცოლს მაღალანაზღაურებადი სამუშაო აქვს.
 - გ) ის იგებს სარწმუნო ჭორებს იმის შესახებ, რომ იზრდება მოთხოვნა კვალიფიცირებულ მუშახელზე.
 - დ) ის ბუნებით თავდაჯერებული და ოპტიმისტურად განწყობილი ადამიანია.
 - ე) სამუშაო, საიდანაც ის გაათავისუფლეს (ფირმის გაკოტრების გამო,) ბრწყინვალე შემოქმედებითი საქმიანობის საშუალებას იძლეოდა და ანაზღაურებაც მაღალი ჰქონდა.
11. მინეაპოლისის კვლევითი დაწესებულების, „პოლსონისა და კომპანიის“ თვალსაზრისით, რაც უფრო მაღალია ხელფასი, მით უფრო დიდი დროა საჭირო იმისათვის, რომ უმუშევარმა მონახოს ახალი სამუშაო ადგილი. ძირითად პროცედურაში იგულისხმება დამატებითი ერთი თვე, როცა ხდება ისეთი სამუშაოს ძიება, რომლის წლიური კომპენსაცია 10000 დოლარით განისაზღვრება. არის თუ არა ეს ერთი თვე, რომელიც სამუშაოს ძიებას ხმარდება და არა შემოსავლის გამომუშავებას, კარგი ინვესტიცია, თუ წელიწადში 10000 დოლარის მიღების შესაძლებლობას იძლევა? დაუშვათ, რომ ამ დამატებით 10000 დოლარს თქვენ 5 წლის მანძილზე მიიღებთ და, სანამ შეკითხვაზე პასუხს გასცემთ, დაიანგარიშეთ ფულის მიმდინარე დისკონტირებული ღირებულება.
12. რამდენი მიზეზი შეგიძლიათ დაასახელოთ დამსაქმებელთა ქცევის ასახსნელად, როცა ისინი იმაზე მაღალ ხელფასს იხდიან, ვიდრე გადაიხდიდნენ იმდენი თანამშრომლის მიღების შემთხვევაში, რამდენიც სამუშაოს შესასრულებლად სჭირდებათ?
13. რატომ იზრდება ფასები უფრო სწრაფად მაშინ, როცა უმუშევრობის დონე დაბალია და არა მაშინ, როცა ის მაღალია?
14. წარმოიდგინეთ, რომ ქალაქში, სადაც 10000 ადამიანი ცხოვრობს, კორპორაციამ გახსნა ფაბრიკა, რომელშიც დაასაქმა 5000 მუშა. რატომ მოელოთ უმუშევრობის დაბალ დონეს, მზარდ ხელფასს და მზარდ ფასებს ადგილობრივი წარმოების საქონელზე, მათ შორის, სახლებსა და მომსახურებაზე? რა მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი არსებობს ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ქალაქში არსებული უმუშევრობის დონესა და ფასების ცვლილებას შორის?
15. დაუბრუნდეთ შემთხვევას, რომელიც აღწერილი იყო წინა შეკითხვაში. როგორ ფიქრობთ, შემცირდება თუ არა ფასები, თუ ფაბრიკა გაათავისუფლებს მუშახელის ნახევარს? რა განსხვავება იქნება მუშების დროებით და სამუდამო გაათავისუფლების გადანყვეტილებების შედეგებს შორის? მუშების სამსახურიდან დათხოვნა გამოიწვევს იმას, რომ ქალაქში შემცირდება ბინებისა და მომსახურების ფასები. რა დრო დასჭირდება ამას?
16. თქვენ გადაწყვიტეთ, რომ იქირაოთ ბინა, როცა კოლეჯში სწავლის გასაგრძელებლად დაბრუნდებით. თქვენ გეუბნებიან, რომ ბინის შოვნა ძალიან გაგიჭირდებათ, ამიტომ ბინის მოსაძებნად ქალაქში სწავლის დაწყებამდე ერთი თვით ადრე ჩადიხართ.
 - ა) პირდაპირ იქირავებთ ისეთ ბინას, რომელიც მოგწონთ, მაგრამ მეტისმეტად ძვირია, თუ განაგრძობთ ძებნას?
 - ბ) იქნება თუ არა მეპატრონე მზად, რომ შეგინახოთ ბინა რამდენიმე დღის განმავლობაში აუნაზღაურებელი დეპოზიტის გარეშე, ვიდრე თქვენ ძებნას განაგრძობთ?
 - გ) რამდენად განსხვავებული იქნება მდგომარეობისა და ბინათმფლობელების ქცევა, თუ კოლეჯის მახლობლად ბევრი ახალი სახლი აშენდება?

17. შეუძლია თუ არა ინფლაციას უმუშევრობის შემცირება?

- ა) ქალაქის გაზეთში უკანასკნელი ექვსი თვის მანძილზე ყოველდღე ქვეყნდება განცხადებები აეროპორტში არსებული ვაკანსიების შესახებ. სამუშაოზე მიღების მსურველებს მოეთხოვებათ მხოლოდ მართვის მოწმობა, მძიმე ჩემოდნების გადატანის უნარი და თავაზიანობა. ნიშნავს თუ არა, რომ რაკი ეს განცხადება ექვსი თვის მანძილზე ქვეყნდება, ქალაქში არ არიან თავაზიანი, ძლიერი და მართვის მოწმობის მქონე ადამიანები?
- ბ) როგორ შეძლებს ფირმა, რომელიც ამ განცხადებას აქვეყნებს, არა მარტო კვალიფიციური მუშახელის იმ რაოდენობის მოძებნას, რომელიც მას სჭირდება, არამედ შემცველებისა და შეგირდების გარკვეული რეზერვის შექმნასაც?
- გ) როგორ შეიძლება, რომ მოულოდნელმა და სწრაფმა ინფლაციამ ეს ფირმა სამუშაოს იმ რაოდენობით უზრუნველყოს, რომელიც მას სჭირდება?
- დ) როდის და რატომ აღმოჩნდება ეს ფირმა იძულებული, რომ ისევ გამოაქვეყნოს განცხადება მუშახელის დაქირავების შესახებ?

18. 1993 წლიდან საფრანგეთში უმუშევრობის დონე ყოველწლიურად 11%-ზე მაღალი იყო და მიუხედავად იმ ფაქტისა, რომ ამ წლებში არ ყოფილა რეცესია, საბოლოოდ 13%-ს მიაღწია. სოციალისტური მთავრობა, რომელიც 1997 წელს აირჩიეს, პირობას იძლეოდა, რომ გაატარებდა შრომის ბაზრის ისეთ პოლიტიკას, რომელიც უმუშევრობის დონეს შეამცირებდა.

- ა) ერთ-ერთი ზომა, რომელიც ახალმა მთავრობამ მიიღო, ითხოვს ოფიციალური სამუშაო კვირის შემცირებას 39-დან 35 საათამდე ხელფასის შემცირების გარეშე. ფირმებს, რომლებსაც ოც თანამშრომელზე მეტი ჰყავთ, 2000 წლისათვის უნდა შეემცირებინათ სამუშაო კვირა, იმ ფირმებს კი, რომლებსაც ნაკლები თანამშრომლები ჰყავთ — 2002 წლისთვის. როგორ ფიქრობთ, შეამცირებდა თუ არა ეს უმუშევრობის დონეს?
- ბ) მთავრობა განსაკუთრებით შემფოთებული იყო ახალგაზრდობის უმუშევრობის მაღალი დონით, რომელიც 25%-ს აღემატებოდა. ამიტომ მან შეიმუშავა პროგრამა ახალი 350000 სამუშაო ადგილის შესაქმნელად საზოგადოებრივ სექტორში (ამას დაემატებოდა იგივე რაოდენობა კერძო სექტორში, რომლისთვისაც დამსაქმებლები მიიღებდნენ სუბსიდიებს). ყველა მუშას უზდიან კანონიერ მინიმალურ ხელფასს, რომელიც საშუალო ხელფასის დაახლოებით 65%-ს შეადგენს. იმისათვის, რომ თავიდან აეცილებინათ მუშახელის გათავისუფლება, მთავრობამ შექმნა 22 ახალი პროფესია. ის აცხადებდა, რომ აღნიშნულ ახალ პროფესიებზე მოთხოვნაც ახალი იქნებოდა. იგულისხმებოდა მოვალეობები, რომლებიც მანამდე არავის შეუსრულებია. მაგალითად, შუამავალი ბინათმფლობელებსა და მდგმურებს შორის გამართულ დისპუტებში, წესრიგის დამცველები მეტროსა და სკოლის ეზოებში და პოლიციის მისაღების თანამშრომლები. ფიქრობთ თუ არა, რომ ასეთი პოლიტიკა შეამცირებს უმუშევრობას ახალგაზრდებს შორის?
- ბ) როგორ შეხედავდნენ კერძო დამსაქმებლები სამუშაოს მიღების მსურველებს, რომლებიც მიუთითებდნენ, რომ უკანასკნელი სამუშაო ადგილი, სადაც მათ ხუთი წელი იმუშავეს, საზოგადოებრივი სექტორის ის თანამდებობები იყო, რომლებიც ზემოთაა დასახელებული?

მსოფლიოს მდიდარი ინდუსტრიული ქვეყნების მოსახლეობა უფრო მეტადაა შეშფოთებული ეკონომიკური დაცემისა და ინფლაციის პრობლემებით, ვიდრე ის საზოგადოება, რომელიც დაბალშემოსავლიან ქვეყნებში ცხოვრობს. მსოფლიოს ხალხთა უმეტესობას დღესდღეობით მუდმივ სიღატაკეში ამოსდის სული. მათი ხელმოკლეობა კი გაცილებით უარესია, ვიდრე ის უმწეობა, რაც ე.წ. „განვითარებული“ ქვეყნების მოსახლეობას ოდესმე განუცდია ეკონომიკური დაცემის პერიოდებში.

ზემოხსენებულ მოვლენებზე საუბარი ჯერ კიდევ მე-15 თავში დავიწყეთ, როდესაც სწრაფად მიმოვიხილეთ ის დიდი განსხვავება, რომელიც არსებობს მაღალი, საშუალო და დაბალი შემოსავლების მქონე ქვეყნებში და ზოგადად განვიხილეთ არა სიღარიბის, არამედ ეკონომიკური აღმავლობის მიზეზები, რომელთა შემწეობით ორი-სამი საუკუნის მანძილზე მკვეთრად შემცირდა სიღარიბე მსოფლიოს ზოგიერთ ქვეყანაში. ამ თავში დავუბრუნდებით ამ საკითხს და შევეცდებით გავერკვეთ, თუ რა უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ მსოფლიოს დაბალშემოსავლიანმა ქვეყნებმა სიღარიბის პრობლემას სძლიონ.

ისტორიული მონაცემები

1995 წელს აშშ-ში მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე 27000 დოლარს შეადგენდა. ინდოეთში ის 1400 დოლარით განისაზღვრებოდა, რაც აშშ-ს ანალოგიური მაჩვენებლის 5%-ზე ნაკლები იყო. 1995 წელს აშშ-ს მთლიანი შიდა პროდუქტი 475-ჯერ აღემატებოდა 1820 წლის დონეს. 1995 წელს ინდოეთის მთლიანი შიდა პროდუქტი 13-ჯერ ნაკლები იყო 1820 წლის დონესთან შედარებით.⁹ ასეთი სხვაობის მიზეზი ეკონომიკურ აღმავლობას უკავშირდება. აშშ-ში 175 წლის მანძილზე ეკონომიკის ზრდის საშუალო წლიური ტემპი 3%-ს აღემატებოდა. იმავე პერიოდში ინდოეთში ეკონომიკური აღმავლობა სრულიად უმნიშვნელო იყო. რამ განაპირობა ამ ორი ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის ასეთი მკვეთრი სხვაობა?

შემფასებელთა ნაწილი დარწმუნებულია, რომ ეს მოვლენა ერთადერთი მიზეზით აიხსნება. ესაა ექსპლუატაცია. საწყის ეტაპზე ეკონომიკური აღმავლობისთვის აუცილებელია ნამატის არსებობა, რომელიც შეიძლება დაბანდდეს სანარმოო კაპიტალში. არსებობს საყოველთაო აზრი იმის შესახებ, რომ მსოფლიოს მდიდარმა ქვეყნებმა ისარგებლეს თავიანთი პრივილეგიებული სამხედრო მდგომარეობით და დაიმონეს აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის შედარებით სუსტი ქვეყნები. დაპყრობილი ხალხების გალატაკებისა და მიღებული ნამატის გამოყენების გზით მათ გააძლიერეს საკუთარი ეკონომიკა. სრული ჭეშმარიტებაა, რომ იმ დროს, როდესაც ევროპის ქვეყნები დაუკავშირდნენ მსოფლიოს დანარჩენ ნაწილს, „ევროპელები იმდენად ძლიერნი და აღმატებულნი აღმოჩნდნენ აღნიშნულ ხალხებთან შედარებით, რომ შეძლეს, სრულიად დაუსჯელად ჩაედინათ ყველა სახის უსამართლობა ამ შორეულ ქვეყნებში“. აღსანიშნავია, რომ ამას კარლ მარქსი კი არა, ადამ სმიტი ამბობს. მაგრამ სმიტი აღნიშნავს იმასაც, რომ მათი უსამართლობა შეზავებული იყო ბევრ „უგუნურებასთან“. მისი სუბიექტური შეხედულების თანახმად, დიდი ბრიტანეთი, რომელიც კოლონიურ სახელმწიფოებს შორის ყველაზე ამბიციური იყო, რესურსების

⁹ ეს თავი ძირითადად იმ მრავალრიცხოვან მონაცემებს ეყრდნობა, რომლებიც ანგუს მედისონის მიერ იქნა შეგროვებული და გაანალიზებული, შემდგომ კი გამოქვეყნდა პუბლიკაციაში: "Monitoring The World Economy 1820-1992". ეს იყო 1995 წლის ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის გამოცემა.

დიდ რაოდენობას იყენებდა იმისათვის, რომ საკუთარი იმპერია განემტკიცებინა. აღნიშნული რესურსების რაოდენობა იმდენად დიდი იყო, რომ დიდი ბრიტანეთი ვერც კი იოცნებებდა ოდესმე მათ უკან დაბრუნებაზე. შესაძლოა, ადამ სმიტი მართალიც იყო. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ევროპული იმპერიების დაცემა ძირითადად კოლონიზატორ სახელმწიფოთა მცირე ეკონომიკურ მოგებას უკავშირდებოდა.

უმთავრესი წინააღმდეგობა ექსპლუატაციის თეორიასთან მიმართებაში, რომელიც ზოგადად ხსნის დღეს არსებულ დიდ კონტრასტს მდიდარ და ღარიბ ქვეყნებს შორის, გამომდინარეობს იმ ფაქტიდან, რომ მსოფლიოს ზოგიერთი უღარიბესი ქვეყანა, როგორცაა, მაგალითად, ეთიოპია, არასოდეს ყოფილა დაპყრობილი ან კოლონიზებული, ხოლო ზოგიერთ უმდიდრეს სახელმწიფოს, მაგალითად, შვეიცარიას, არასოდეს უნარმოებია დაპყრობითი ომები და არ ყოფილა კოლონიზატორი. როგორც ჩანს, სამხედრო ძალა შედეგი უფრო იყო, ვიდრე მიზეზი.

ექვსი არაა, რომ ეკონომიკურმა აღმავლობამ პირველად დასავლეთ ევროპაში იჩინა თავი. როცა 1848 წელს მარქსი და ენგელსი „ბურჟუაზიული საზოგადოების“ მიერ გასული 100 წლის განმავლობაში წარმოებაში მიღწეულ წარმატებებს აღნიშნავდნენ, ისინი თითქმის ექსკლუზიურად მიიჩნევდნენ იმ მოვლენებს, რომლებიც განვითარდა ევროპაში, აშშ-ში, კანადასა და ავსტრალიაში, რადგან ამ ქვეყნებს გარეთ ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის შემთხვევა საკმაოდ უმნიშვნელო იყო.

1848 წლიდან ეკონომიკური აღმავლობა მსოფლიოს სხვა კუთხეებშიც გავრცელდა, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ყველა კონტინენტი, ცოტა ხნით მაინც, შთამბეჭდავმა ეკონომიკურმა აღმავლობამ მოიცვა. გამოთვლების მიხედვით, 1950-1973 წლებში მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის საშუალო წლიური ტემპი მთელ მსოფლიოში 4,9%-ს შეადგენდა. თუ ამ პერიოდში მოსახლეობის ზრდას გავითვალისწინებთ, მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის საშუალო წლიური ტემპი ერთ სულ მოსახლეზე 2,9%-ს უახლოვდებოდა. ეს კი საკმარისად მაღალი მაჩვენებელი იყო იმისათვის, რომ მეოთხედ საუკუნეში მსოფლიოს ხალხთა საშუალო რეალური შემოსავალი თითქმის გაორმაგებულიყო.

1950-1973 წლები განსაკუთრებულად ნაყოფიერი იყო ეკონომიკური აღმავლობისათვის. 1973 წლის შემდეგ ლათინური ამერიკის ეკონომიკა საგრძნობლად დასუსტდა, ხოლო საბჭოთა იმპერიასა და აფრიკაში ეკონომიკური საქმიანობა ფეხს ვერ უწყობდა მოსახლეობის ზრდას და ამ ქვეყნებში ერთ სულ მოსახლეზე საშუალო შემოსავალი, ფაქტობრივად, შემცირდა. ევროპასა და მის მიმდებარე ტერიტორიებზე ეკონომიკური აღმავლობის დონე, ძირითადად, საკმარისი იყო იმისათვის, რომ ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავალი ნახევარი საუკუნის მანძილზე მაინც გაორმაგებულიყო, მაშინ, როცა აზიაში — 1990-იანი წლების კრიზისამდე — აღმავლობის საშუალო დონე საკმაოდ მაღალი იყო იმისათვის, რომ ერთ სულ მოსახლეზე რეალური შემოსავალი მეოთხედ საუკუნეზე ნაკლებ პერიოდში გაორმაგებულიყო.

ეკონომიკური აღმავლობის საფუძვლები

როგორც მე-15 თავში აღვნიშნეთ, ეკონომიკური აღმავლობის დაჩქარების უპრეცედენტო მოვლენა, რომელმაც თავი იჩინა კაცობრიობის ისტორიაში, განპირობებული იყო იმით, რომ მსოფლიოს ზოგიერთმა ქვეყანამ მოახერხა, შეექმნა ხელსაყრელი პირობები სპეციალიზაციისა და გაცვლისათვის. ამის ძირითადი წინაპირობა კი იყო და არის სტაბილური სოციალური წყობა, რომლის დროსაც ბატონობს კანონის უზენაესობა და ხალხს შეუძლია დაგეგმოს პროექტები ისე, რომ ექვიც კი არ შეეპაროს მათ წარმატებაში.

წინაპირობები:

- კანონის უზენაესობა
- მცირეხარჯებიანი სატრანსპორტო და საკომუნიკაციო საშუალებები.

საქონლისა და იდეების დაბალ ფასად გაცვლა მეორე მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენდა. სპეციალიზაცია ვერ განვითარდებოდა ვაჭრობის გარეშე და ხალხი ვერ შეძლებდა ვაჭრობას, თუ საქონლის გადაზიდვის ფასები უფრო მაღალი იქნებოდა, ვიდრე ვაჭრობიდან მოსალოდნელი მოგება. იდეების გაცვლაც ასევე მნიშვნელოვანი და, შესაძლოა, უფრო მნიშვნელოვანიც კია, ვიდრე ადამ სმიტსა და სხვა ადრეულ ეკონომისტებს მიაჩნდათ. ევროპის გეოგრაფია ეკონომიკური აღმავლობის ძირითად ფაქტორს წარმოადგენდა. ევროპის ბევრი ნავსადგური არსებობდა დიდი სანაპიროებისა და უამრავი დიდი მდინარის გაყოლებზე. ისინი ვაკეზე მოედინებოდნენ, მთებში თოვლის დნობა კი ხელს უწყობდა იმას, რომ ნაოსნობა მთელი წლის მანძილზე ყოფილიყო შესაძლებელი. ეს საშუალებას აძლევდა ევროპას, რომ დიდ ტერიტორიაზე დაბალ ფასად ეწარმოებინა საქონლითა და იდეებით ვაჭრობა.

სპეციალიზაციის გაფართოება შეუძლებელია დამატებითი კაპიტალის დაგროვების გარეშე. საზოგადოებამ, რომელიც სხვისთვის აწარმოებს საქონელს, ამ სხვას კი, ჩვეულებრივ, არც იცნობს და ხშირად მისგან ძალიან შორსაც ცხოვრობს, უნდა შეძლოს თავის გატანა დროის საკმაოდ დიდი პერიოდის განმავლობაში, საქონლის წარმოების დაწყებიდან მისი გაყიდვით მოგების მიღებამდე. შედეგად, ეკონომიკური აღმავლობა მოითხოვს ფართო მოხმარების საქონლის მარაგის დაგროვებას. ეს ისეთი საქონელია, რომელიც კაპიტალის ფუნქციას ასრულებს, რადგან მისი მოხმარება წარმოების მომავალ დონეს ზრდის.

– კაპიტალის მარაგი

კაპიტალის დაგროვებას, სამუშაო იარაღების შექმნით, ასევე აშკარა და მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ეკონომიკურ აღმავლობაში. არავითარ საჭიროებას არ წარმოადგენს იმის შესენება, რომ მინის სამუშაოების შესრულებისას ბუღდოზერი უფრო მწარმოებლურია, ვიდრე ნიჩაბი. შესაძლოა არცთუ ისე ნათელი იყოს, რომ კაპიტალის დაგროვების პროცესი დაკავშირებულია როგორც ხარისხთან, ისე რაოდენობასთან. სპეციალიზაციის ერთ-ერთი უმთავრესი შედეგია ტექნიკური ინოვაცია — ქვეყანა, რომელიც ზრდის თავისი კაპიტალის მარაგს, იღებს არა მარტო წარმოების დამატებით საშუალებებს, არამედ წარმოების უფრო მძლავრ საშუალებებსაც. მინის სამუშაოებთან დაკავშირებული დამატებითი მოწყობილობები დროთა განმავლობაში უფრო ეფექტიანი ხდება.

– ტექნოლოგიური პროგრესი

ფაქტობრივად, ტექნიკური ინოვაცია შეიძლება ყველაზე მნიშვნელოვანიც კი იყოს იმ საშუალებათაგან, რომლებიც სტიმულს აძლევს ეკონომიკურ აღმავლობას. მაგალითად, განვიხილოთ ტრანსპორტირების სისტემები, რომლებიც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეკონომიკური აღმავლობის მთავარი ფაქტორია. რა საშუალებები არსებობდა აშშ-ში 1800 წელს საქონლის, იდეებისა და ხალხის ტრანსპორტირებისათვის? დღევანდელ სტანდარტებთან შედარებით, აღნიშნული პროცესი ძალიან ნელი ტემპით მიმდინარეობდა. ყოველივე ზემოხსენებულის დიდ მანძილზე გადაზიდვისას, ტრანსპორტირების უმთავრეს საშუალებას წყალი წარმოადგენდა. გზების მშენებლობა ძვირი ჯდებოდა. ამ გზებს უნდა გადაეკეთებინათ მდინარეები და მთები, ხოლო მათზე მოძრაობა თოვლსა და ტალახშიც უნდა ყოფილიყო შესაძლებელი. საქონლისა და ხალხის მოძრაობა კი უმეტესწილად ცხენის საშუალებით ხდებოდა.

1800-1870 წლებში სატრანსპორტო კაპიტალის დაგროვებაში არ იგულისხმებოდა მხოლოდ ახალისანაოსნო გემების აგება, ან არხების გაყვანა. უმთავრესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა სარკინიგზო ლიანდაგებს, ლოკომოტივებსა და ვაგონებს, რომლებსაც ბევრად უფრო სწრაფად შეეძლოთ საქონლის გადაზიდვა. ამგვარად, ტექნოლოგიური ინოვაცია იმ დამატებით კაპიტალში შედიოდა, რომელსაც ხალხი მაშინ იღებდა. 1940 წლისთვის შიდაწვის ძრავის საშუალებით შესაძლებელი გახდა მკვეთრად გაზრდილიყო ტრანსპორტირების კაპიტალის ახალი ერთეულის ნაყოფიერება. ის გამიზნული იყო საქონლის გადასატანად. იმ ძირითადი მოწყობილობებიდან, რომელთა საშუალებით დღეს ხალხისა და იდეების ტრანსპორტირება ხდება. შეგვიძლია დავასახელოთ რეაქტიული თვითმფრინავი და ინტერნეტი. აღნიშნულ საშუალებებს უსაზღვრო უპირატესობა აქვთ იმ კაპიტალურ მოწყობილობებთან შედარებით, რომელთა გზით 1800 და 1940 წელსაც კი ხდებოდა ხალხისა და იდეების ტრანსპორტირება.

– სხვა ქვეყნების განვითარებული ტექნოლოგიების ათვისება

ეკონომიკური აღმავლობის სტიმულირებაში ტექნიკური პროგრესის დიდი მნიშვნელობა იმ უაღრესად დიდ უპირატესობაზე მიუთითებს, რომელიც ჩამორჩენილმა ქვეყნებმა მოიპოვეს. ტექნოლოგიური ინოვაცია ზეციდან არ მოდის. მას ერთობლივი საქმიანობით ქმნის ხალხი, რომელიც ცდილობს, მხარი დაუჭიროს მისთვის საინტერესო პროექტებს. ქვეყანამ, რომელიც ტექნიკური პროგრესით მსოფლიოში ლიდერობს, უნდა აღმოაჩინოს უკეთესი საშუალებები საკუთარი საქმის საწარმოებლად და ის აუცილებლად დაფარავს აღმოჩენასთან დაკავშირებულ დანახარჯებს, თვით შეცდომების გათვალისწინებაც კი. ჩამორჩენილ ქვეყნებს კი შეუძლიათ თავი აარიდონ აღნიშნულ დანახარჯებს. ლატაკ ქვეყანას, რომელსაც მეტად მცირე კაპიტალი აქვს და მეოცე საუკუნის ბოლოს ცდილობს წარმოებისა და შემოსავლის გაზრდას, არ დასჭირდება იმ ტექნოლოგიური ეტაპების გავლა, რომელთა გადალახვაც ისტორიის განმავლობაში ხდებოდა. მას

შეუძლია სწრაფი ნახტომის გაკეთება და ურმებიდან თუ ჭუჭყიანი გზებიდან დიზელის ძრავიან სატვირთო მანქანამდე და ბეტონის გზატკეცილებამდე მალე მისვლა. ესაა ჩამორჩენილი სახელმწიფოების უდიდესი უპირატესობა. მათ შეუძლიათ ცხოვრების დონის ბევრად უფრო სწრაფად გაზრდა, ვიდრე ამას უმდიდრესი ქვეყნები წარსულში ახერხებდნენ. ამის მიღწევა შესაძლებელია იაფად იმ გამოცდილების გამოყენებით, რომელიც მონინავე ქვეყნებმა დიდი ხარჯების ფასად მიიღეს.

უცხოური ინვესტიციები

სინამდვილეში მოახერხებენ თუ არა ამის გაკეთებას ღარიბი ქვეყნები, დამოკიდებულია რამდენიმე ფაქტორზე. რადგან საწყის ეტაპზე მათ ტექნიკურად მეტად პრიმიტიული პირობები აქვთ, ისინი ვერ შეძლებენ იმ კომპლექსური კაპიტალური საქონლის წარმოებას, რაც მათ მწარმოებლურობის გაზრდის საშუალებას მისცემდათ. ამიტომ, მათ მოუხდებათ კაპიტალის იმპორტირება. მაგრამ შეძლებენ თუ არა ისინი იმ კაპიტალური საქონლის იმპორტირებას, რომელიც სურთ? რისი შეთავაზება შეუძლიათ სანაცვლოდ? უკიდურესი სიღარიბის გამო მათი ნამატი მეტისმეტად მცირეა. ამიტომ ისინი ვერ შეძლებენ ექსპორტირებას. ექსპორტირების გარეშე კი იმპორტს ვერაფრით გასწვდებიან. ექნებათ თუ არა მოთხოვნა მათ მიერ წარმოებულ საქონელზე იმ ქვეყნებს, საიდანაც მათ იმპორტირება სურთ? იქნება თუ არა მოთხოვნა ვაჭრობისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნაზე? რას აწარმოებენ ღარიბი ქვეყნები ისეთს, რის შექმნასაც მდიდარი ქვეყნები ისურვებდნენ? ესაა „ნედლეული“. მაგრამ ძალიან ცოტა ღარიბ ქვეყანას მოეპოვება მინერალებისა და სხვა ნედლეულის ისეთი მნიშვნელოვანი რაოდენობა, რომელზეც საზღვარგარეთ საკმაოდ დიდი მოთხოვნაა და რომელიც ხელს შეუწყობდა მათ ექსპორტს, რის შედეგადაც ახალ კაპიტალურ დანადგარებს შეიძენდნენ. ასეთი რესურსები რომც ჰქონდეთ, არც გადასამუშავებელი მოწყობილობები ეყოფოდათ და არც ცოდნა საიმისოდ, რომ საზღვარგარეთ დაბალ ფასად ევაჭრათ და მოგებაც მიეღოთ.

– უცხოური ინვესტიციები

ასეთ ვითარებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება უცხოურ ინვესტიციებს. მდიდარი ქვეყნების ინვესტორებს შეუძლიათ სესხების მიცემა, რომლითაც ღარიბი ქვეყნები შეისყიდნიან სასურველ კაპიტალურ მოწყობილობებს. ექნებათ თუ არა მათ ამის გაკეთების სურვილი? ექნებათ, თუ ასეთი სარისკო ინვესტიციების ასანაზღაურებელი თანხა გადააჭარბებს იმ თანხას, რომლითაც ალტერნატიული ინვესტიციების ანაზღაურებას ვარაუდობენ. რაკი ქვეყანას, რომელიც ცდილობს, დაენიოს მონინავე სახელმწიფოებს, აქვს საშუალება სწრაფად მიაღწიოს ეკონომიკურ აღმავლობას, მან საკმაოდ მაღალი თანხა უნდა გადაიხადოს ინვესტიციების დასაბრუნებლად. სამწუხაროდ, ბევრ შემთხვევაში ასეთი ინვესტიციების რისკიც მაღალია. გარდა იმ რისკისა, რომელსაც ეკონომიკურად განუვითარებელ ქვეყანაში გაურკვეველობა იწვევს, რაც დამატებითი რესურსების მისაწვდომობას უკავშირდება, არსებობს არასტაბილური პოლიტიკური მდგომარეობით გამოწვეული რისკიც.

გარკვეული პოლიტიკური რისკი უნებლიე მტრულ დამოკიდებულებასაც უკავშირდება. ასეთი დამოკიდებულება კი საკმაოდ ბევრ ხალხს აქვს უცხოელი ინვესტორების მიმართ, რომლებიც ღარიბ ქვეყნებში თანხებს აბანდებენ. ინვესტიციების დაბრუნებას ბევრი ადამიანი იმ ღარიბი ქვეყნების რესურსების „დრენაჟად“ მიიჩნევს, რომლებშიც დაბანდება ხდება, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ინვესტორები მდიდარი ქვეყნებიდან არიან. ასეთმა დამოკიდებულებამ შეიძლება გამოიწვიოს მთავრობის პოლიტიკა, რომელიც თამამის წესების შეცვლის გზით უცხოელთა ინვესტიციების ნაწილობრივ ან მთლიან კონფისკაციას ახდენს. ცალკეულ პირებს თუ კორპორაციებს, ვისთვისაც ცნობილია ზემოაღნიშნული პოლიტიკური რისკი, დიდი სურვილი არ აქვთ, რომ საფრთხეში ჩააგდონ საკუთარი კაპიტალი.

ამის თავიდან ასაცილებლად, მათ შეუძლიათ, გარიგება მოახდინონ სხვა საშუალებით, რაც რისკს შეამცირებს. მთავრობას, რომელსაც მართავს დიქტატორი ან ოლიგარქი, ხშირად სურვილი აქვს, ჩაახშოს საზოგადოებრივი უკმაყოფილება და განსაკუთრებული პრივილეგიებიც კი მიანოჭოს უცხოელ ინვესტორებს, თუ ისინი თანახმა იქნებიან რიგ ჩინოვნიკებს გაუნაწილონ თანხა, რომელსაც ინვესტიციებიდან მიიღებენ. ესაა უმთავრესი მიზეზი იმისა, რომ როცა ეკონომიკური აღმავლობა თავს იჩენს ღარიბ ქვეყნებში, ამით სარგებლობს, პრივილეგირებული უმცირესობა და არა ხალხი.

ღარიბ ქვეყნებს არ შეუძლიათ ადგილობრივად შექმნან საკუთარი განვითარებისათვის საჭირო კაპიტალი, უცხოელ ინვესტორებს კი იმისი სურვილი ამოძრავებთ, რომ საკუთარი ინვესტიციებიდან დიდი მოგება მიიღონ. გარდა ამისა, ხშირად თავს იჩენს კორუმპირებული ურთიერთობები უცხოელ ინვესტორსა და მთავრო-

ბის ოფიციალურ პირებს შორის. ყოველივე ეს კი აიძულებს ღარიბ ქვეყნებს, რომ ინვესტიციები არა კერძო პირებისაგან, არამედ მდიდარი ქვეყნის მთავრობისაგან მოითხოვონ, თუმცა ესეც, თავის მხრივ, პრობლემას ქმნის. რატომ უნდა მოინდომოს ისეთი მდიდარი ქვეყნის მთავრობამ, როგორცაა, მაგალითად, აშშ, ღარიბ ქვეყნებში თანხების დაბანდება? შეიძლება თუ არა, ჩავთვალოთ, რომ საქველმოქმედო იმპულსები დამახასიათებელია მთავრობის პოლიტიკისათვის? განა მთავრობის მოქმედება ოდესმე განპირობებულია საქველმოქმედო იმპულსებით? სინამდვილეში რა მიზეზი უდევს საფუძვლად ხელგაშლილობას, თუ ქველმოქმედის როლში თავად მთავრობა გვევლინება? რას მოელის აღნიშნული მთავრობა სანაცვლოდ? რისი მიღების სურვილი აქვს დახმარების გამცემ მთავრობას იმ ქვეყნის მთავრობისაგან, რომელსაც აღნიშნულ დახმარებას აძლევს? რას გააკეთებენ მდიდარი და ძლიერი ქვეყნების მთავრობები იმ შემთხვევაში, თუ არ იქნება დაკმაყოფილებული ის პირობები, რომლებითაც მათ დახმარება გასცეს? შესაძლებელია თუ არა, რომ დახმარება საბოლოოდ უცხო ქვეყნის საშინაო საქმეებში ჩარევის საშუალებად იქცეს?

– უცხოური დახმარება

ვინც ფიქრობს, რომ მსგავსი პრობლემების მოგვარება შესაძლებელია საერთაშორისო სააგენტოების საშუალებით, ყურადღებით უნდა დააკვირდეს ისეთი საერთაშორისო სააგენტოების ფაქტიურ ანგარიშებს, როგორცაა მსოფლიო ბანკი. ფაქტია, რომ ამ ორგანიაციამ ვერ მოახერხა იმ სირთულეებისა და დილემებისაგან თავის დაღწევა, რომლებიც ასოცირებულია მთავრობათა ურთიერთდახმარების საკითხებთან. ყველა ეს შეკითხვა წამოიჭრება მანამ, ვიდრე არ გავარკვევთ, წარმოადგენენ თუ არა მთავრობები ინვესტიციების გასაკონტროლებელ საუკეთესო სააგენტოებს? როგორ გაანაწილებენ ღარიბი ქვეყნების ხელისუფალნი რესურსებს, რომლებსაც მათ გრანტის სახით გამოუყოფენ ან სესხად აძლევენ სუბსიდირებული სარგებლის განაკვეთით? გაუნაწილებენ თუ არა ისინი კაპიტალს იმ ჯგუფებს, რომლებსაც შეუძლიათ მისი ეფექტიანი გამოყენება? რის საფუძველზე დაადგენენ იმას, თუ კონკრეტულად რომელი ჯგუფი აღმოჩნდება ასეთი? რამდენად შეიძლება ვიყოთ დარწმუნებული იმაში, რომ იქ არ შეაღწევს კორუფციამ? ასეთ ვითარებაში ფლანგვა და კორუფცია იმდენად ხშირია, რომ მდიდარი ქვეყნების მოქალაქეები ეჭვის თვალით უყურებენ „უცხოური დახმარების“ პროგრამებს. დემოკრატიის დროს კი ასეთი ეჭვიც საკმარისია მსგავსი პროგრამების შესაზღუდად.

– გლობალიზაცია

საერთაშორისო ვაჭრობამ და ინვესტიციებმა დიდი წვლილი შეიტანა მსოფლიო ეკონომიკის აღმავლობაში. დღეს ბევრი ადამიანი დაჟინებით აცხადებს, რომ „გლობალიზაცია“ მხოლოდ მდიდრებს ამდიდრებს, ღარიბებს კი უფრო მეტად აღარიბებს. კარგი იქნებოდა, თუ ეს ადამიანები შეძლებდნენ იმის ახსნას, რატომ ხდება ეს მაინცდამაინც დღეს და რატომ არ ხდებოდა წარსულში, თვით ძალიან ახლო წარსულშიც კი. შესამჩნევი ეკონომიკური აღმავლობა არ მომხდარა ქვეყნებში, რომლებიც იზოლირებულნი იყვნენ (ან იზოლირება მოუხდათ) მსოფლიო ეკონომიკისგან. მეორეს მხრივ, ჰონგკონგისა (1997 წელს ჩინეთთან გაერთიანებამდე) და სინგაპურის მაგალითები საკმარისი უნდა იყოს იმათ გასაჩუმებლად, ვისაც ეჭვი შეაქვს, რომ შრომის საერთაშორისო დანაწილებით შესაძლებელია იმათი გამდიდრება, ვინც გლობალურ ეკონომიკაში მონაწილეობს. მტრულ გარემოცვაში მყოფმა პატარა ქვეყნებმა, რომლებსაც, ფაქტობრივად, არ გააჩნიათ ბუნებრივი რესურსები, სწორედ საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართვისა და ინვესტიციების საშუალებით მიაღწიეს ეკონომიკური აღმავლობის გასაოცარ რეკორდებს.

ახლახან გამოვთქვით მოსაზრება იმ საშიშროების შესახებ, რომ მთავრობა, რომელიც სხვა ქვეყანას ეხმარება, შეიძლება ამ უკანასკნელის საშინაო საქმეებში ჩაერიოს. მაგრამ იქნებ შიშის საფუძველს სწორედ ის ვარაუდი უნდა ქმნიდეს, რომ ასეთი ჩარევა არ მოხდება. ფაქტია, რომ დახმარების მიმღები ბევრი ქვეყანა არ იყენებს უცხოურ დახმარებას ეკონომიკური აღმავლობის მისაღწევად. დახმარებამ შეიძლება შეამციროს კიდევ ეკონომიკური აღმავლობის დონე.

– როგორ შეუძლია უცხოურ დახმარებას ზიანის მიყენება

როგორ შეიძლება, რომ ნაჩუქარმა კაპიტალმა შეამციროს ქვეყნის ეკონომიკური აღმავლობის დონე? შეიძლება იფიქროთ, რომ, უარეს შემთხვევაში, დახმარება არაფრის მომტანი იქნება. მაგრამ დონორი

ქვეყნებისგან მიღებული კაპიტალი თითქმის ყოველთვის გამოიყენება სამამულო რესურსებთან — მიწასთან, შრომასთან, შინაურ კაპიტალთან ერთად, რასაც სხვა შემთხვევაში სადმე სხვაგან გამოიყენებდნენ. ამგვარად, უცხოური დახმარება შეიძლება არაფრისმაქნის პროექტებზე განანილდეს. იგულისხმება ისეთი პროექტები, რომლებსაც არავითარი წვლილი არ შეაქვთ ეკონომიკურ აღმავლობაში. ასეთებია, მაგალითად: ქვეყნის ხელმძღვანელის აგარაკისკენ მიმავალი გზატკეცილი; ეროვნული ავიაკომპანია, რომელიც ძირითადად პოლიტიკოსებსა და ბიუროკრატების ტრანსპორტირებას ემსახურება, როცა ისინი ალპებში დასასვენებლად მიემგზავრებიან; კაშხალიც კი, რომელიც შთამბეჭდავად გამოიყურება, მაგრამ ვერ აწარმოებს საჭირო ელექტროენერგიას ან ვერ უზრუნველყოფს მიწებს საირიგაციო წყლით. ასეთი დახმარება უარყოფით წვლილს შეიტანს დახმარების მიმღები ქვეყნის ეკონომიკურ აღმავლობაში. ქვეყნის უცხოური დახმარების ამუშავების ალტერნატიული ღირებულება არ უდრის ნულს.

უცხოურმა დახმარებამ შეიძლება ასევე საყრდენი შეუქმნას ცუდ მთავრობას, რომლის პოლიტიკა მიმართულია პრივილეგიებული უმცირესობის გასამდიდრებლად ან მმართველი პარტიების ძალაუფლების შესანარჩუნებლად, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ეს აყოვნებს ეკონომიკურ აღმავლობას. თუ ყოველივე ამას კარგად დაუკვირდებით, მიხვდებით, რომ მთავრობათა ურთიერთდახმარება წარმოადგენს დონორი მთავრობის ჩარევას დახმარების მიმღები ქვეყნის საშინაო საქმეებში. თუ ვერ ხვდებით რატომ, საკუთარ თავს ჰკითხეთ, რას ფიქრობს სხვა ქვეყნებიდან შემოსულ გრანტებზე ის ხალხი, რომელსაც სურს ტირანული მთავრობის მოშორება და რომელმაც იცის, რომ აღნიშნული გრანტები სწორედ მთავრობებისკენ მიედინება? საკითხი უნდა დაისვას არა იმის შესახებ, ერევინ თუ არა დახმარების გამცემი ქვეყნები და საერთაშორისო სააგენტოები იმ ქვეყნის საშინაო საქმეებში, რომელსაც ეხმარებიან, არამედ იმის შესახებ, თუ რა გზით უნდა მოხდეს ჩარევა. თუ დახმარება მიზნად ისახავს სიღარიბის დაძლევას, მაშინ გრანტები უნდა გაიცეს ისეთ ქვეყნებზე, რომლებსაც კარგი ეკონომიკური პოლიტიკა აქვთ, მაგრამ ბევრი ღარიბი ჰყავთ.¹⁰ ჩვენ გარკვეული დახმარების განწვევა შეგვიძლია იმ შემთხვევაში, როცა ძნელია განისაზღვროს, თუ რომელი კონკრეტული პოლიტიკის გატარებაა საჭირო განსაკუთრებულ პირობებში, რადგან მართლაც საკმარისი ცოდნა და გამოცდილება გვაქვს და შეგვიძლია დავადგინოთ, რა მოიტანს წარმატებას და რა — არა. მთავარი პრობლემაა არა იმდენად უცოდინრობა, არამედ პოლიტიკური სტიმიული, რომელიც ხშირად საშუალებას აძლევს პასუხისმგებელ პირებს, თავი აარიდონ იმის გაკეთებას, რისი განხორციელების აუცილებლობაშიც დარწმუნებულნი არიან.

– კერძო ინვესტიციები

რამდენიმე მიზეზი განაპირობებს იმას, რომ, ჩვეულებრივ, კერძო ინვესტიციები უფრო სასარგებლოა ეკონომიკური აღმავლობის დასაჩქარებლად, ვიდრე უცხო მთავრობებისა თუ ოფიციალური საერთაშორისო სააგენტოებისგან მიღებული დახმარება. პირველი ისაა, რომ კერძო ინვესტიციას ხშირად თან ახლავს ხალხი, რომელმაც იცის, როგორ გამოიყენოს ის. მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანი მიზეზია ის, რომ კერძო ინვესტორებს, იმ შემთხვევაში მანაც, როცა გამორიცხულია ადგილობრივ მთავრობასთან კორუფციული ურთიერთობა, ეკონომიკური აღმავლობის მიღწევა უმოკლეს ვადაში სურთ. კერძო ინვესტორებს არა აქვთ ისეთი პროექტების განხორციელების სურვილი, რომლებიც, ერთი შეხედვით, შთამბეჭდავია, მაგრამ სინამდვილეში არ ქმნის იმაზე მეტ ღირებულებას, ვიდრე მათ განსახორციელებლად იხარჯება. ისინი საკმაოდ მონდომებულნი არიან, რომ კაპიტალი, რომელსაც გაასესხებენ, პროდუქტიულად იქნეს გამოყენებული.

ადამიანური კაპიტალი

არსებობს პოლიტიკის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სახეობა, რომელსაც ღარიბმა ქვეყნებმა მეტი ყურადღება უნდა მიაქციონ. ესაა მოსახლეობის საფუძვლიანი განათლების უზრუნველყოფა. ასეთი განათლების მიღება განსაკუთრებით ესაჭიროებათ ქალებს. განათლებული მოსახლეობა სწრაფი ეკონომიკური აღმავლობის მეორე მნიშვნელოვანი წინაპირობაა. გოგონების განათლების უარყოფით ბევრი ღარიბი ქვეყანა საკუთარი სურვილით ამბობს უარს ძვირფას რესურსებზე. მე-12 თავში განიხილებოდა საკითხი იმის შესახებ, რომ აშშ-ში ცალკეულ პირებს შორის შემოსავლების უთანაბრობას არ განსაზღვრავს ფიზიკური კაპიტალის რაოდენობა. სხვაობის ძირითადი საფუძველი ადამიანური კაპიტალია. ადამიანურ კაპიტალში კი იგულისხმება მთელი ის ცოდნა და გამოცდილება, რომელიც ამდიდრებს პიროვნებას. რა წვლილი შეაქვს ადამიანურ კაპიტალს ერის სიმდიდრის ზრდაში?

¹⁰ 1998წ. მსოფლიო ბანკის პუბლიკაცია ამგვარი დახმარების გაცემის შთამბეჭდავ განცხადებას შეიცავს. დევიდ ლოლარი და ლანტ პრიჩეთი, "Assessing Aid: What Works, What Doesn't and Why".

ამ კითხვაზე ამომწურავი პასუხის გაცემა შეუძლებელი არაა, მაგრამ მაინც საკმაოდ ძნელია. სირთულეს ძირითადად განაპირობებს ის, რომ მდიდარი ქვეყნები შემოსავლის საკმაოდ დიდ ნაწილს საკუთარი მოსახლეობის განათლებაზე ხარჯავენ. განათლება ისეთივე სამომხმარებლო საქონელია, როგორც კაპიტალი. რაკი გაზრდილი სიმდიდრე დამატებითი განათლებისა და მეტი ცოდნის მიღების საფუძველია, ალბათ გაგვიჭირდება ზუსტად შევაფასოთ ის წვლილი, რაც ადამიანურ კაპიტალს ეკონომიკური აღმავლობის პროცესში შეაქვს. თუმცა, შეგვიძლია სრულიად დარწმუნებული ვიყოთ, რომ ის მნიშვნელოვანია.

იქნებოდა თუ არა შესაძლებელი, რომ ტექნიკურ პროგრესს განათლებული ხალხის გარეშე შეეტანა ასეთი დიდი წვლილი ეკონომიკურ აღმავლობაში? იმ ხალხის ცოდნა და გამოცდილება, ვინც „მაიკროსოფტის“ ახალ პროდუქციას ქმნის, შესაბამისად ზრდის იმათ ცოდნასაც, ვინც აღნიშნულ პროდუქციას იყენებს, (რა თქმა უნდა, თუ ეს პროდუქცია თამაშებით არ შემოიფარგლება). რთული მანქანების შეკეთება, იმავე სირთულის საქმე უნდა იყოს, როგორც მათი გამოგონება და შექმნა.

ზოგიერთი ეკონომიკური თეორია უფრო შორსაც მიდის და გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ცოდნა გადამწყვეტი ფაქტორია ეკონომიკური აღმავლობის პროცესში. მსოფლიოს ლარიზი ქვეყნები განიცდიან არა „საგნების“, არამედ იდეების ნაკლებობას. სწორად დასახული მიზნების არსებობის შემთხვევაში შეძლებს ხალხი მსოფლიოში არსებული ცოდნის გამოყენებას და მის საფუძველზე ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას, არადა, სწორად დასახული მიზნის საფუძველიც ხომ განათლებაა! ჩვენ სულ უფრო და უფრო მეტს ვსწავლობთ იმის შესახებ, თუ როგორ გავაუმჯობესოთ მუშაობის პირობები, როგორ გავხადოთ ორგანიზაციათა საქმიანობა უფრო ეფექტიანი, ხოლო თანამშრომლობისას პატიმრის დილემით გამონვეული წარუმატებლობები უფრო იშვიათად იჩენს თავს. ზემოხსენებული პრობლემები გადაჭრას საჭიროებს, მათი გადაჭრის მიზნით კი ბევრი ადამიანი, ამ წიგნის ავტორის მსგავსად, საკუთარ მოსაზრებებს აქვეყნებს და საარსებო საშუალებასაც ამით შოულობს. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ზემოთ აღნიშნული მოსაზრება მთლად მცდარი არაა.

აზიური რეკორდი

საზოგადოებას, ჩვეულებრივ, არ შესწევს უნარი, ბევრი რამ შეცვალოს კლიმატისა და გეოგრაფიის თვალსაზრისით. მაგრამ კანონის დაცვა, კომპეტენტური და პატიოსანი მთავრობა, განათლებული ხალხი, საერთაშორისო ვაჭრობისა და ინვესტიციებისადმი კარის ფართოდ გაღება — ესაა ყოველივე ის, რაზეც მთავრობას დიდი კონტროლი აქვს დანესებული. რამდენად კარგად ართმევს ის თავს ამ საქმიანობას?

განვიხილოთ სამხრეთ კორეის შემთხვევა. 1960-დან 1990 წლამდე მთლიანი შიდა პროდუქტი თითქმის 12-ჯერ გაზარდა, აღნიშნული ზრდის საშუალო წლიურმა დონემ კი 8%-ს გადააჭარბა. 1990 წლის დოლარებში, ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი (მსყიდველობითი უნარის პარიტეტის გათვალისწინებით) 1300-დან 9000 დოლარამდე გაიზარდა, რაც წლიურად, საშუალოდ, 6%-იან ზრდას შეესაბამება. რას აკეთებდა სამხრეთ კორეა საკუთარი პირობების გასაუმჯობესებლად? სანამ ლარიზი ქვეყნიდან მდიდარ ქვეყნად გადაიქცეოდა?

სამხრეთ კორეის მთავრობაც და ხალხიც სათანადო ყურადღებას უთმობდა ქალების განათლებას, რომლებიც სამუშაო ძალის ერთ მესამედზე მეტს შეადგენდნენ. ქვეყანამ კარი გაუღო გლობალურ ეკონომიკას და ეფექტიანად გამოიყენა ის ფონდები, რომელთა დაბანდებაც უცხოელებმა მათ ქვეყანაში ისურვეს. იმ პერიოდში საერთაშორისო ვაჭრობაში არსებული აღზევების გამოყენებით სამხრეთ კორეამ ძირითადი ყურადღება ექსპორტს დაუთმო, რომელსაც სხვა საქონლის შესაძენად იყენებდა. ეს სწორედ ის საქონელი იყო, რომელიც მას განვითარებისათვის სჭირდებოდა. ვინ წარმოიდგენდა 1960 წელს, რომ ოცი წლის შემდეგ კორეაში წარმოებული ავტომობილები კონკურენციას გაუწევდნენ დასავლეთ ევროპასა და

ჩრდილო ამერიკაში დამზადებულ ავტომანქანებს?!

სამხრეთი კორეა ნამდვილად არ იყო ის ქვეყანა, რომლის მთავრობაც გვერდზე გადგა და რესურსების განაწილება ბაზარს მიაწოდო. მთავრობის ოფიციალურმა პირებმა მრეწველობის ლიდერებთან ერთად განიზრახეს, მნიშვნელოვანი გავლენა მოეხდინათ საინვესტიციო რესურსებსა და მრეწველობის კონკრეტულ დარგებზე. ფასების დანესება ექვემდებარებოდა მოთხოვნა/მიწოდებას და ამას მთავრობა მკაცრად ადევნებდა თვალყურს. ასე რომ, ეკონომიკა შედარებითი უპირატესობის მოდელის მიხედვით ვითარდებოდა. მკაცრი კონტროლი იყო დანესებული მთავრობის მიერ თანხების ხარჯვაზე და სწრაფი ინფლაცია არ ინვევდა გაურკვევლობებს. კორეის მოსახლეობა მონდომებული იყო, შეექმნა მაღალი დანაზოგები და ამ გზით გაეზარდა რესურსების მარაგი, რომელიც ხელმისაწვდომი იყო შიდა ინვესტიციებისათვის.

ქვეყანაში პატივს სცემდნენ კანონს, მიუხედავად იმისა, რომ შესაძლოა მის მიმართ არ შეიმჩნეოდა ისეთი რიდი და მონივნება, როგორც რელიგიის მიმართ. პრობლემებს ქმნიდა კორუფცია. არა მარტო დაბალი ჩინის მქონე ბიუროკრატებს, არამედ ზოგიერთ მეტად დიდი თანამდებობის მქონე მთავრობის წევრებსაც კი ბრალად ედებოდა ქრთამის აღება, ქრთამს კი ეკონომიკური საქმიანობის პირადი ინტერესებისთვის დაქვემდებარების ხელშეწყობის გამო აძლევდნენ. პოლიტიკური ალიანსები ახორციელებდნენ პოლიტიკას, რომლის დახმარებით თვითნებურად ენიჭებოდა პრივილეგიები ქვეყნის გარკვეულ რეგიონებს. მაგრამ თანამდებობის ბოროტად გამოყენების ფაქტებს აკრიტიკებდნენ, ბევრ გავლენიან ოფიციალურ პირს კი ბრალდებაც ჰქონდა ნაყენებული და მსჯავრდებულიც იყო. ეს ფაქტი უდავოდ მიუთითებს კანონის უზენაესობაზე. თამაშის წესები უმეტესწილად ცნობილი და უკვე გამოცდილი იყო, რაც ხალხს საშუალებას აძლევდა მიეღო ეკონომიკური გადაწყვეტილებები და ამავე დროს ჰქონოდა რწმენა, რომ, თუ გადანყვეტილება მცდარი აღმოჩნდებოდა, მას მოუხდებოდა საკუთარი მხრებით ეზიდა საავალალო შედეგები, სწორი გადაწყვეტილების შემთხვევაში კი სასურველი ნაყოფი მოემკათ.

რეკორდები, რომლებიც იაპონიამ და ტაივანმა დაამყარეს, ამ პერიოდში სამხრეთ კორეის რეკორდების მსგავსი იყო როგორც ეკონომიკური აღმავლობის დონის, ისე განხორციელებული პოლიტიკის მხრივაც. განათლებული ხალხი, რომელსაც სურდა მუხლჩაუხრელად ეშრომა და ფული დაეზოგა, მოქმედებდა თამაშის სტაბილური წესების ფარგლებში, არეგულირებდა ფასების სისტემას მსოფლიოს სტანდარტების შესაბამისა და არ ჰქონდა ინფლაციითა თუ მთავრობის მხრიდან თანხების ზედმეტი ხარჯვით გამოწვეული პრობლემები. ამდენად, მას შეეძლო ესარგებლა იმ ტექნოლოგიებით, რომლებიც განვითარდა მონიწვე ქვეყნებში და მიემართა ისინი იმ ნაპრალის ამოსავსებად, რომელიც მათსა და მსოფლიოს უმდიდრეს ქვეყნებს შორის არსებობდა. იაპონიამ უფრო მეტი გააკეთა ამ ნაპრალის ამოსავსებად, როცა ერთ-ერთ უმდიდრეს ქვეყნად იქცა. 1960 წელს იაპონიაში მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე აშშ-ის მთლიანი შიდა პროდუქტის 35%-ს შეადგენდა. 1990 წელს ის 85 პროცენტის ტოლი იყო.

აზიის სხვა ქვეყნები ამ მხრივ ჩამორჩენილი იყვნენ. 1960 წელს დოლარებში გამოხატული შეფასებული ინდოეთის მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე 735 დოლარით განისაზღვრა. ეს ანგარიში ეფუძნებოდა 1990 წლის მსყიდველობითი უნარის პარიტეტს. 1990 წლისთვის ის მხოლოდ 1315 დოლარით გაიზარდა. ეს ის დონე იყო, რომელსაც კორეამ 30 წლით ადრე მიაღწია: 1960 წელს ინდოეთში ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი კორეის საერთო შემოსავლის დაახლოებით 55%-ს შეადგენდა, 1990 წელს კი — 15%-ს. ამ პროცენტების გარკვეული ნაწილი მოსახლეობის ზრდითაა გაპირობებული. 1960-დან 1990 წლამდე ინდოეთის მოსახლეობა 95%-ით, ხოლო სამხრეთ კორეისა — 72%-ით გაიზარდა. ინდოეთში შემოსავლის ზრდის ნელი ტემპი მისი ეკონომიკური განვითარების ბევრად უფრო ნელი ტემპით უნდა აიხსნას.

რატომ ვერ შეძლო ინდოეთმა ოდნავ მაინც გათანაბრებოდა სამხრეთ კორეის, ტაივანისა და იაპონიის დონეს? ომი და ომისთვის მზადება საკმაოდ ამუხრუჭებს ეკონომიკურ აღმავლობას, ინდოეთს კი ამ პერიოდში შიდა განხეთქილება და კონფლიქტური ურთიერთობები ჰქონდა მეზობელ პაკისტანსა და ჩინეთთან. მაგრამ, ამ პერიოდში სამხრეთი კორეაც და ტაივანიც მნიშვნელოვან თანხებს ხარჯავდნენ სამხედრო მომზადებაზე. ამდენად, ამ კითხვის პასუხი ალბათ ინდოეთის მთავრობის მიერ გატარებულ პოლიტიკაში უნდა ვეძებოთ.

ეკონომიკური აღმავლობის მიღწევის მცდელობების მარცხი

თუმცა ბოლო ათწლეულში რეფორმის ნიშნებიც გამოჩნდა. ინდოეთმა განსაკუთრებული გულგრილობა გამოამჟღავნა ფასების მიხედვით რესურსების განაწილების საქმეში და დიდი უპირატესობა მიაწიჭა მთავრობის ბიუროკრატიული ძალაუფლებით აღჭურვას. ამ პერიოდში მთავრობა დაკავებული იყო ფასების მკვეთრი ცვლილებებით. ზოგჯერ ფასების შემცირება ღარიბების დაცვის მიზნით იყო ნაკარნახევი. მაგრამ აღნიშნულ მიზანს ყოველთვის არ მოჰყვებოდა ადექვატური შედეგები. ალბათ წინა თავებიდან

გახსოვთ, რომ მთავრობები ხელოვნურად ამცირებდნენ ფასებს, რითაც ხელს უწყობდნენ დეფიციტს და იმედებს უცრუვებდნენ როგორც საქონლის შექმნის მსურველებს, ისე - მიმწოდებლებს. უფრო მეტიც, კანონის ძალით შემცირებული ფასები კარგი საშუალება არაა ღარიბების დასარწმუნებლად, რომ ისინი შეძლებენ საქონლის შესყიდვას დაბალ ფასად. მათ კარგად იციან, რომ ფასების შემცირება მხოლოდ და მხოლოდ მოჩვენებითია. ესაა მთავრობის მორიგი ხრიკი პირადი სარგებლის მოსაპოვებლად. კონკურენცია ამ დროს სხვა საზღვრებში ექცევა, რასაც ღარიბები თავს ვეღარ ართმევენ ისე ეფექტიანად, როგორც ამას ფასებთან დაკავშირებით აკეთებენ.

ინდოეთის მთავრობამ არსებული ფასები იმითაც დაამახინჯა, რომ არ მიაქცია ყურადღება იმ ინფორმაციას, რომელსაც აღნიშნული ფასები შეიცავდა. ცენტრალურმა დაგეგმვამ ინდოეთში, ისევე როგორც სსრკ-ში, მნიშვნელოვანი პოპულარობა მოიპოვა 1960-იან წლებში (როგორც მოგვიანებით აღმოჩნდა, სრულიად დაუმსახურებლად) და ინდოეთის მთავრობის ლიდერებმა თავს ნება დართეს, ცდუნებას აჰყვოდნენ და საბჭოთა მოდელით გაეზრიყვებინათ თავი. შედეგად კი დიდი ფლანგვა დაფიქსირდა. ყოველივე შეფასებულ იქნა, როგორც ეკონომიკური აღმავლობის მარცხი, რადგან ინვესტიცია მიმართული იყო პროექტებზე, რომლებიც, საბოლოოდ უუნარო აღმოჩნდნენ და გადაჭარბებული დანახარჯებით მოგება ვერ მოიტანეს.

ეკონომიკის იმ სექტორებში, რომელთა დაგეგმვაც მთავრობას არ უცდია, მენარმეებს სისტემატურად უცრუვებოდათ იმედები ბიუროკრატების მიერ დადგენილი წესების გამო, რადგან ყველაფერზე ამ ბიუროკრატთა სანქცია სჭირდებოდათ. კანონის უზენაესობა არ არსებობს ისეთ ეკონომიკურ სისტემაში, სადაც ეკონომიკურ გადაწყვეტილებათა უმეტესობის მისაღებად მთავრობის ლიცენზიებია საჭირო, ხოლო ამ ლიცენზიების გაცემაც და მათზე უარის თქმაც ხდება თვითნებურად შესაბამისი ბიუროკრატის სურვილიდან გამომდინარე. თვითნებური მთავრობა კანონის უზენაესობის სრულიად საპირისპირო მოვლენაა, რადგან მჩაგვრელის როლში გამოდის და დამანგრეველად მოქმედებს წარმოებაზე.

აზიის გარეთ

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ლათინური ამერიკის ქვეყნები ეკონომიკური აღმავლობის ძალიან მრავალფეროვანი მონაცემებით გამოირჩევიან. 20-1 ცხრილში ნაჩვენებია, თუ რა პროცენტული რაოდენობით იცვლებოდა მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე ლათინური ამერიკის შვიდ ქვეყანაში 1960-დან 1990 წლამდე. ყოველივე ეს აღწერილია ანგუს მედისონის ნაშრომშიც „Monitoring the World Economy“. ცვლილებები ასახავს რეალურ მთლიან შიდა პროდუქტს, რომელშიც გათვალისწინებულია მსყიდველობითი უნარის პარიტეტი.

ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტის ცვლილებები 1960-1990 წლებში

ცხრილი 20-1

ქვეყანა	ცვლილება
არგენტინა	18
ბრაზილია	106
ჩილე	8
კოლუმბია	7
მექსიკა	80
პერუ	-1
ვენესუელა	-16

ამ რიცხვებთან დიდი სიფრთხილეა საჭირო. ლათინური ამერიკის მონაცემები დროთა განმავლობაში აირია. 1929 წელს ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი არგენტინაში აშშ-ის საერთო შემოსავლის 63%-ს შეადგენდა. ამდენად, არგენტინა მსოფლიოს მდიდარ ქვეყნებს გაუთანაბრდა. 1990 წელს ამ მონაცემმა აშშ-ის დონის მხოლოდ 30% შეადგინა. 1990 წელს ვენესუელაში მთლიანი შიდა პროდუქტი 27% იყო. უფრო დაბალი პროცენტი 1977 წელს დაფიქსირდა. 1970-იან წლებში ბრაზილიაში სწრაფად გაიზარდა ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი, მაგრამ 1980-იან წლებში კვლავ შემცირდა. 1990 წელს მან 8% შეადგინა, რაც 1980 წელთან შედარებით ნაკლები იყო. ამ პერიოდში ჩილეში ორი ეკონომიკური

რეკოლუცია მოხდა. ორივე მათგანმა მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ეკონომიკაზე. ამ დროს ეკონომიკური პოლიტიკა პერუში აბსურდულსა და გონივრულს შორის იცვლებოდა.

შერეული მონაცემები

ცვალებადმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ რეგულარული სახე მიიღო ლათინურ ამერიკაში. ეს არ იყო მოვლენა, რამაც გაართულა ამ ქვეყანაში ეკონომიკური აღმავლობის და მათი წარუმატებლობის მიზეზების განზოგადება. ყველაზე უწყინარი განზოგადება შეიძლება იყოს ის, რომ არასტაბილური მთავრობა ვერ დაამყარებს კანონის უზენაესობას და რომ ლათინური ამერიკის მთავრობები გამოუსწორებლად არასტაბილური იყვნენ.

აფრიკული ნახევარუნძულების მონაცემებს, სამხრეთ აფრიკის გამოკლებით, მხოლოდ ტრაგიკული შეიძლება ვუნოდოთ. 20-2 ცხრილში ნაჩვენებია 1990 წელს შვიდი აფრიკული ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე. ამ სიაში შეტანილია ეთიოპია, მიუხედავად იმისა, რომ სინამდვილეში არ წარმოადგენს ნახევარუნძულის ქვეყანას.

მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე 1990 წელს

ცხრილი 20-2

ქვეყანა	მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე
კოტ-დივუარი	\$1224
ეთიოპია	350
განა	966
კენია	1079
ნიგერია	1118
ტარზანია	599
ზაირი (კონგო)	458

ეს შედეგები არ შეიძლება მივიჩნიოთ იმის საბუთად, თითქოს მდგომარეობის გამოსწორების არავითარ მცდელობას ადგილი არ ჰქონია. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, დიდი ხნის მანძილზე, ექსპერტები ტანზანიის მიმართ სერიოზულ დაინტერესებას იჩენდნენ. გარდა ამისა, ის დიდ ტექნიკურ და ფინანსურ დახმარებასაც იღებდა. მაგრამ, აღნიშნულ მცდელობებს შედეგი არ გამოუღია და ტანზანიაში ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი 1970-იანი წლებიდან მოყოლებული დიდი ხნის განმავლობაში მცირდებოდა.

... თუ შეიძლება, რომ რაიმე გაფუჭდეს, ასეც მოხდება

კლიმატმა და გეოგრაფიამ ხელი შეუშალა ამ მხარეში ეკონომიკურ აღმავლობას. კონტინენტის დიდი ნაწილი განიცდის ნოციერი ნიადაგისა თუ წვიმების ნაკლებობას. სიცხე და ნესტი ადამიანებს მუშაობის სურვილს უკლავს. ამავე დროს, გავრცელებულია ტროპიკული კლიმატისათვის დამახასიათებელი სნეულებები, მათ შორის, ძილის ავადმყოფობა, რომელსაც ბუზი ცეცე ავრცელებს. ეს სნეულებები ასუსტებს მოსახლეობას და ანადგურებს შინაურ ცხოველებს. მდინარეში წყლის დინება საკმაოდ იცვლება წვიმიანი და მშრალი სეზონის დროს, რადგან მდინარეებს წყლით უფრო მეტად წვიმა ამარაგებს, ვიდრე მთებიდან ჩამონადენი თოვლი. აქედან გამომდინარე, ისინი არ ფუნქციონირებს ისე, როგორც ევროპაში, და არ წარმოადგენს დერეფნებს ხალხისა და საქონლის სამოძრაოდ. აფრიკის სახელმწიფოთა საზღვრები ევროპულმა ქვეყნებმა მეცხრამეტე საუკუნეში თვითნებურად გაავლეს, ხოლო იმ ხალხების მრავალფეროვნებამ, რომლებიც მათ დაიპყრეს, ხელი შეუწყო გათიშულობასა და სამოქალაქო ომებს. მნიშვნელოვანი ეკონომიკური აღმავლობის შემთხვევითმა პერიოდებმა ბევრი ვერაფერი გააკეთა ცხოვრების საშუალო დონის ასამაღლებლად, რადგან აღნიშნულ აღმავლობას თან ახლდა მოსახლეობის კატასტროფული ზრდაც. რეგიონში დღეს უფრო ნაკლებია ერთ სულ მოსახლეზე საერთო შემოსავალი, ვიდრე მეოთხედი საუკუნის წინ იყო. აფრიკის ნახევარუნძულის ხალხები, ისევ სამხრეთ აფრიკის გამოკლებით,

ლატაკები იყვნენ მეოცე საუკუნის დასაწყისში და ლატაკებად რჩებიან საუკუნის მიწურულსაც.

ოპტიმისტიც კი, თუ მას რეალიზმისკენ აქვს მიდრეკილება, უნდა შეურიგდეს იმ ფაქტს, რომ დღეს არ არსებობს ისეთი საშუალება, რომელიც აღმავლობის გზით წაიყვანს აფრიკის ეკონომიკას. განსაკუთრებით სავალალოა რეგიონის პოლიტიკური სიტუაცია, რადგან იქ სტაბილური, პატიოსანი, კომპეტენტური რეჟიმი გამონაკლისია და არა ნორმა. მთავრობა, რომელსაც მთელი ყურადღება მხოლოდ იმაზე აქვს გამახვილებული, რომ შეინარჩუნოს ძალაუფლება, ან ჩაახშოს აჯანყებები თუ აგრესიის გამოვლინებები სხვა ძალის მხრიდან, არ არის განწყობილი იმისათვის, რომ გაითვალისწინოს და გამოიყენოს სასარგებლო რჩევები იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ასეთ რჩევებს ხშირად სთავაზობენ.

გასული ათწლეულების მანძილზე აზიაში განვითარებული მოვლენები გვარწმუნებს, რომ პოლიტიკურ კურსს უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. იაპონიის, კორეის, ტაივანის, ჰონკონგისა და სინგაპურის გარდა, არც ერთ აზიურ ქვეყანას არ მიუღწევია ეკონომიკაში შთამბეჭდავი წარმატებისათვის. ამასთანავე, ტაილანდს, მალაიზიას და ჩინეთს ეკონომიკური აღმავლობის უფრო შთამბეჭდავი დონე ჰქონდათ. ეს კი გვაძლევს საბაბს დავიჯეროთ, რომ დღევანდელ მსოფლიოში სიღარიბე არაა დაუძლეველი სენი. თუმცა, პოლიტიკას ახორციელებს მთავრობა, ჩვენ კი ვერ დავამყარებთ იმედს ისეთ მთავრობაზე, რომელიც ეკონომიკურ პოლიტიკას იყენებს პირადი მიზნებისათვის და არა ეკონომიკური აღმავლობის მისაღწევად.

ეკონომიკურმა აღმავლობამ მსოფლიო მხოლოდ გასული ორი საუკუნის მანძილზე მოიცვა. ეს მოხდა შრომის დანაწილების სწრაფი ზრდისა და სპეციალიზაციის საშუალებით. ეკონომიკურმა აღმავლობამ პირველად ევროპასა და მის მიმდებარე ტერიტორიებზე იჩინა თავი.

ხალხის, საქონლისა და იდეების ტრანსპორტირების მცირედანახარჯიანი საშუალებები მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენდა სპეციალიზაციის ზრდისა და მისგან გამომდინარე ეკონომიკური აღმავლობისათვის.

ეკონომიკური აღმავლობის მეორე მნიშვნელოვანი პირობაა თამაშის წესების დადგენა, ანუ კანონის უზენაესობის დანერგვა.

ეკონომიკური აღმავლობა დამოკიდებულია კაპიტალის დაგროვებაზე, რადგან კაპიტალი ზრდის შრომის მწარმოებლურობას და ინვესტს ტექნიკურ პროგრესს, რომელსაც დიდი წვლილი შეაქვს ეკონომიკური აღმავლობის პროცესში.

გლობალური ეკონომიკისათვის კარის გაღება ხელს უწყობს ეკონომიკურ აღმავლობას. შედარებითი უპირატესობის უფრო სრულად გამოყენების გარდა, ის საშუალებას აძლევს პრიმიტიულ ეკონომიკას, გამოიყენოს განვითარებული ეკონომიკის ტექნოლოგიური მიღწევები. თუ ქვეყანაში ხელსაყრელი მდგომარეობაა, უცხოურ ინვესტიციებს შეუძლია განვითარებადი ეკონომიკისთვის დიდი დახმარების განევა და საწყისი კაპიტალის დაგროვების პირობების შექმნა.

მოსახლეობის მონდომება, რომ დაზოგოს შემოსავლის დიდი ნაწილი, შეიძლება მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცეს კაპიტალის დაგროვებისა და ეკონომიკის აღმავლობისათვის.

ადამიანური კაპიტალი საზოგადოებრივი კაპიტალის მნიშვნელოვანი ნაწილია. ეკონომიკური აღმავლობა უფრო სწრაფად ვითარდებოდა განათლებულ საზოგადოებაში. უამრავი საბუთი არსებობს იმისა, რომ ცოდნა ეკონომიკური აღმავლობის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ხელშემწყობი ფაქტორია.

ცოდნა, რომელიც მნიშვნელოვანია ეკონომიკური აღმავლობისათვის, გულისხმობს პოლიტიკური ცხოვრების ყაირათიანად ორგანიზების უნარსაც. თუ ქვეყანაში სწრაფი ეკონომიკური აღმავლობაა, ან, თუ ეკონომიკური აღმავლობის დონე მოსახლეობის ზრდის დონეს ჩამორჩება, აღმავლობა დიდად იქნება დამოკიდებული მმართველობის შესაბამისი მექანიზმის შექმნაზე.

საკითხები განსჯისათვის

1. რამდენად მნიშვნელოვანია ეკონომიკური აღმავლობა? ნამდვილად აუმჯობესებს თუ არა ის ხალხის მატერიალურ პირობებს გრძელვადიან პერიოდში? რას ფიქრობთ ასეთ არასწორად დასმულ კითხვაზე: „შესაძლებელია თუ არა ფულით ბედნიერების ყიდვა“?
 - ა) რატომაა უკანასკნელი კითხვა არასწორად დასმული?
 - ბ) თითქმის ყველა ადამიანი თვლის, რომ თავს გაცილებთ უკეთ იგრძნობს, თუ უფრო დიდ შემოსავალს იშოვის, რადგან დიდ შემოსავალში იგულისხმება უფრო მეტი სასურველი ნივთის შეძენის შესაძლებლობა. თუმცა, ისიც გასათვალისწინებელია, თუ რა კონკრეტულ ნივთზეა საუბარი. რამდენად დამოკიდებულია ასეთი სურვილი იმაზე, რაც სხვებს უკვე აქვთ? ვიქნებით თუ არა კმაყოფილნი მეტის მიღებით, თუ ირგვლივ ყველა ადამიანი მეტს იღებს? გადააჭარბებს თუ არა ზღვრული სარგებლობა ზღვრულ დანახარჯებს?
 - გ) ჩვენი სურვილი და სიამოვნება ხშირად შეესაბამება არა მარტო იმას, რაც სხვებს აქვთ, არამედ იმასაც, რასაც შევეჩვიეთ. უგემური საკვების მცირე რაოდენობა შეიძლება უზარმაზარი კმაყოფილების წყაროდ იქცეს ძალიან მშვიერი ადამიანისათვის. მიიღება თუ არა ეს ზღვრული კმაყოფილება, თუ ვირთევზადან დავიწყებთ და გიგანტურ ზომის კიბორჩხალებამდე მივალთ ან ჩვეულებრივი ყველიდან უგემრიელეს ფრანგულ ყველზე გადავალთ? არის თუ არა ეს ისეთივე ზღვრული კმაყოფილება, როგორც დღეში ერთი ჭიქა ბრინჯის ორამდე გაზრდა? ამ უკანასკნელი გაუმჯობესების ზღვრული დანახარჯი ნამდვილად ბევრად ნაკლებია.
 - დ) რჩება თუ არა ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი კეთილდღეობის მართებულ საზომად იმის შემდეგაც კი, თუ გავითვალისწინებთ ყველაფერს, რაც შემოთავაზებულია როგორც წინამდებარე, ისე მე-15 თავში? ეთმობა თუ არა სათანადო ყურადღება მთლიანი შიდა პროდუქტის გამოანგარიშების პროცედურაში იმ სოციალურ და ფსიქოლოგიურ დანახარ-

ჯებს, რომლებიც დაკავშირებულია მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდასთან?

- ე) მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე შეიძლება გაიზარდოს ამ პროდუქტის მატების ან მოსახლეობის შემცირების საშუალებით. თუ მზარდი მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე საზოგადოებას უფრო შეძლებულს ხდის, მაშინ ნებისმიერი ახალი ბავშვის დაბადება კეთილდღეობის საშუალო დონეს ამცირებს. მსჯელობენ თუ არა ასე მშობლები? განა სწორედ მათი შემოსავალი არ მცირდება ბავშვის გაჩენის შედეგად?
- ვ) ნულოვანი ეკონომიკური აღმავლობის მომხრეები პრინციპულ უკმაყოფილებას გამოთქვამენ გარემოზე ეკონომიკური ნარმატებების უარყოფითი ზემოქმედების გამო. აუცილებელია თუ არა, რომ ეკონომიკურმა აღმავლობამ გარემოს დაბინძურება გამოიწვიოს?
- ზ) მზარდი მთლიანი შიდა პროდუქტი ბევრ ისეთ შესაძლებლობას ქმნის, რაც ადრე წარმოუდგენელი იყო. რა შესაძლებლობა იქნება ეს, დიდადაა დამოკიდებული უკვე მიღებული მთლიანი შიდა პროდუქტის დონეზე. ეთიოპიასა და ბანგლადეშში მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა შესაძლებელს ხდის მილიონობით ხალხის საკმარისი საკვებით უზრუნველყოფას. გარდა ამისა, ის საშუალებას აძლევს ხალხს მოუაროს კბილებს, თავიდან აიცილოს ტკივილები და კბილები სიბერემდე შეინარჩუნოს. რა შესაძლებლობას მისცემდა აშშ-ის მოსახლეობას ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტის 2%-ით გაზრდა მომავალი 35 წლის, ანუ იმ დროის განმავლობაში, რაც მას მთლიანი შიდა პროდუქტის გასაორმაგებლად დასჭირდებოდა? (ვისაც სერიოზულად ეპარება ეჭვი დღევანდელ მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური აღმავლობის ღირებულების შესახებ, ვურჩევდი პიტერ ბერგერის პატარა წიგნის წაკითხვას. ავტორი სოციოლოგია, რომელმაც დიდი გამოკვლევები ჩაატარა ეკონომიკისა და კულტურის დარგში. წიგნის სახელწოდებაა: „The Capitalist Revolution: Fifty Propositions about Prosperity, Equality and Liberty, 1986“. ბერგერის მოსაზრებები ზოგიერთი თქვენი ეჭვის გაძლიერების საბაზი გახდება, მაგრამ ამავე დროს, ბევრი მათგანის გაქრობასაც შეუწყობს ხელს).

- 2. როგორ ფიქრობთ, ხომ არ მიადნის ევროპის ქვეყნებმა და მის მიმდებარე ტერიტორიებზე არსებულმა სახელმწიფოებმა ეკონომიკურ აღმავლობას აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის ღარიბი ქვეყნების ხარჯზე? ვინც თვლის, რომ ეს ასეა, ხშირად იშველიებს იმ ფაქტს, რომ ევროპელები წარსულში არცთუ იშვიათად მიმართავდნენ სამხედრო ძალას სუსტი ქვეყნების დასაპყრობად და ვაჭრობაში ძალისმიერი, არათანაბარი ურთიერთობების დასამყარებლად. ის, ვინც არ ეთანხმება ზემოხსენებულ მოსაზრებას, ამტკიცებს, რომ მსოფლიოს ბევრ უღარიბეს ქვეყანას უკანასკნელ დრომდე არავითარი კონტაქტი არ ჰქონდა გარე სამყაროსთან, დასავლეთის ქვეყნებმა კი იქ შეიტანეს რესურსები, რომლებმაც ხელი შეუწყო ეკონომიკურ აღმავლობას. რა საბუთი შეიძლება მოვიტანოთ ამ საკამათო საკითხის გადასაწყვეტად?
- 3. როგორ ახსნიდით იმ ფაქტს, რომ მეცხრამეტე-მეოცე საუკუნეებში აშშ-სა და კანადაში მოხდა ბევრად უფრო სწრაფი ეკონომიკური აღმავლობა, ვიდრე ლათინური ამერიკის ქვეყნებში?
- 4. ზემოთ რამდენჯერმე გავამახვილეთ ყურადღება კანონის უზენაესობის მნიშვნელობაზე. კანონის უზენაესობის ანტითეზაა თვითნებური მთავრობა ანუ ისეთი მმართველობა, რომელიც ქვეყნის სათავეში მყოფი პიროვნების სურვილებზეა დამოკიდებულია.
 - ა) უწყობს თუ არა ხელს კანონის უზენაესობას დემოკრატია?
 - ბ) სამხრეთ კორეაში, ტაივანში, ჰონკონგსა და სინგაპურში ძალიან სწრაფი ეკონომიკური აღმავლობა აღინიშნა 1950-დან 1990 წლამდე, მაგრამ ამ პერიოდში ამ ოთხი ქვეყნის მთავრობა არ გამოიჩინა პოლიტიკური სისტემების დემოკრატიულობით. როგორ ფიქრობთ, რომელი უფრო შესაძლებელია: ის, რომ კანონის უზენაესობა დამყარდეს ჭეშმარიტად დემოკრატიულ საზოგადოებაში თუ ავტორიტარული მთავრობის პირობებში?
- 5. რას ფიქრობთ იმ საკითხზე, რომელიც დღეს დიდი განსჯის საგანია - უნდა მისცენ თუ არა მსოფლიოს მდიდარმა ქვეყნებმა გრანტები ღარიბ ქვეყნებს?
 - ა) რა არგუმენტებს შემოგვთავაზებდით ასეთი გრანტების სასარგებლოდ?
 - ბ) რა არგუმენტებს შემოგვთავაზებდით ასეთი გრანტების წინააღმდეგ?
- 6. უნდა გაიზარდოს თუ არა უცხოური დახმარება, რომელიც ღარიბ ქვეყნებს მდიდარი ქვეყნებისა თუ საერთაშორისო სააგენტოების მიერ შეზღუდვების გარეშე ეძლევა? ხომ არ ფიქრობთ, რომ დონორმა ქვეყნებმა უნდა დაანესონ კონტროლი იმ დახმარების გამოყენებაზე, რომელსაც თავად გასცემენ?
- 7. ზემოთ განვიხილეთ ორი მიზეზი, რომელიც გვაიძულებდა გვევარაუდა, რომ კერძო ინვესტიციები უფრო სასარგებლო იქნებოდა ღარიბი ქვეყნებისათვის, ვიდრე უცხოური მთავრობებისა თუ საერთაშორისო სა-

აგენტობის დახმარება. ერთი მიზეზი ისაა, რომ კერძო ინვესტიციას ხშირად მოჰყვება ტექნიკური დახმარება, როგორც მისი ნაწილი. მეორე კი ისაა, რომ კერძო ინვესტორები უფრო დაინტერესებულნი არიან მოგებით და ნაკლებად აინტერესებთ ისეთი პროექტების სუბსიდირება, რომლებიც ხელს არ უწყობს ეკონომიკურ აღმავლობას. ხომ არ შეგიძლიათ, მოიფიქროთ რაიმე მიზეზი საწინააღმდეგო შეხედულების გასამართლებლად? რატომ იქნებოდა ღარიბი ქვეყნებისათვის მთავრობის ან საერთაშორისო სააგენტოების მიერ შეთავაზებული დახმარება უფრო უკეთესი, ვიდრე კერძო ინვესტიციები?

8. ზოგიერთი ღარიბი ქვეყნის კულტურა ილაშქრებს იმის წინააღმდეგ, რომ ქალები მიიჩნიონ სამუშაო ძალად, ზოგ შემთხვევაში კი, ქალებს ძალიან შეზღუდულ განათლებას აძლევენ.
- ა) ცვლიან თუ არა დონორები პოტენციური დახმარების პირობებს?
 - ბ) როგორ უპასუხებდით ადამიანს, რომელიც განაცხადებდა, რომ ეს იქნებოდა უხეში ჩარევა სხვა ქვეყნის საქმეებსა და კულტურაში (შესაძლოა, რელიგიაშიც კი)?

ეკონომიკური საქმიანობა და პოლიტიკური ეკონომია

20

თუ ყველა ის ურთიერთკავშირი, რომლებიც მე-15 მე-20 თავებში განვიხილეთ, სწორად და სრულყოფილად იქნებოდა გაცნობიერებული, ეკონომისტები ისევე ზუსტად ახსნიდნენ ყველა მოვლენის მიზეზებსა და შედეგებს, როგორც ამას ლაბორატორიებში, ქიმიკოსები აკეთებენ, მაშინ მასტაბილიზებული პოლიტიკის გატარება რომელიც საერთო ინტერესებს პასუხობს, სირთულეს არ წარმოადგენს, მაგრამ, ეკონომისტების თეორიები ბევრად უფრო არაზუსტი და საკამათოა, ვიდრე ქიმიკოსთა განზოგადებული დებულებები. ეს პოლიტიკოსებს საშუალებას აძლევს ხმამაღლა ისაუბრონ საზოგადოებრივი ინტერესების შესახებ, სინამდვილეში კი გარკვეული ჯგუფების ინტერესების გავლენას განიცდიან. ასეთ პოლიტიკას ხშირად აღმავლობის ნაცვლად სტაგნაცია და არასტაბილურობა მოსდევს.

პოლიტიკური გარემოცვა

მთავრობა სულაც არ ჰგავს ალაღინის სასწაულმოქმედ ჯინსს, რომელიც ყოველთვის ემორჩილება ბრძანებებს და მუდამ ასრულებს ნებისმიერ განკარგულებას. სახელმწიფო ორგანიზაციებშიც ადამიანები მუშაობენ. სამწუხაროდ, მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში მმართველ აპარატში მოკალათებული ადამიანები ქურდები და ყაჩაღები არიან, რომელთა მიზანიც საკუთარი ძალაუფლებისა და სიმდიდრის გაზრდაა. ეს კი ისეთ პოლიტიკას წარმოშობს, რომელიც საკმაოდ სახიფათოა ქვეყნისა და ხალხისათვის. დემოკრატიული მთავრობაც კი, რომლის ოფიციალური პირები რეგულარულად ექვემდებარებიან შემოწმებას თავისუფალი არჩევნების გზით, ყოველთვის არ იცავს საზოგადოებრივ ინტერესებს. მე-14 თავში შევეცადეთ გვეჩვენებინა, რომ მთავრობის პოლიტიკა იმ ხალხის ინტერესებს ასახავს, ვინც საკუთარი დომინანტური მდგომარეობით სარგებლობს და ცდილობს, პოლიტიკური პროცესების ხარჯზე გამორჩენა ნახოს. დემოკრატიული მთავრობაც კი ვერ შეძლებს ინფლაციის ან რეცესიისგან თავის დაღწევას, თუ მთავრობის ორგანოებში მოკალათებული ჩინოვნიკები არ იქნებიან დაინტერესებულნი იმის გაკეთებით, რაც პირადად მათთვის არაა ხელსაყრელი. ამდენად, ისინი არც ერთობლივი ეკონომიკური საქმიანობიდან მერყეობის განდევნას შეეცდებიან.

უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დროის ფაქტორს. არჩეული ოფიციალური პირები, რომლებსაც მზერა შემდგომი არჩევნებისკენ აქვთ მიპყრობილი, ამჯობინებენ პოლიტიკას, რომელიც დადებით შედეგებს არჩევნებამდე მოიტანს, უარყოფითი მოვლენები კი მხოლოდ არჩევნების შემდეგ იჩენს თავს. ამდენად, პოლიტიკას, რომელსაც მოკლევადიანი სარგებლობა და გრძელვადიანი დანახარჯები მოაქვს, დიდი უპირატესობა ენიჭება. ეს ფაქტი უაღრესად დიდ მნიშვნელობას იძენს მასტაბილიზებული პოლიტიკის განხორციელების პროცესში, რასაც ქვემოთ განვიხილავთ.

უფრო მეტიც, დემოკრატიის პირობებში, გადანყვეტილების მიღების პროცესში, არც დანიშნული და არც არჩეული ოფიციალური პირები თანაბარ ყურადღებას არ აქცევენ ყველა მოქალაქის ინტერესებს. ისინი მხედველობაში იღებენ მხოლოდ იმ მთხოვნებსა და სურვილებს, ვინც ნათლად გამოხატავს საკუთარ მისწრაფებებს და ენერგიასაც არ იშურებს მთავრობის მიერ მიღებული გადანყვეტილებების რეალიზაციისათვის. როცა ბორბალი ჭრიალებს, მას დახეთვა სჭირდება. შაქრის მომხმარებელთა დიდმა

ნაწილმა არ იცის, ან თავსაც არ იწუხებს იმის გასაგებად, თუ რომელ კანონპროექტს აძლევს ხმას მისი წარმომადგენელი საკანონმდებლო ორგანოში — შაქარზე იმპორტის აკრძალვას, თუ ფასის მომატებას. მაგრამ, შეგიძლიათ დარწმუნებული იყოთ, რომ აშშ-ის შაქრის მწარმოებლებმა იციან ამის შესახებ და სათანადოდ ღელავენ კიდევ, თქვენმა კანონმდებელმა კი დანამდვილებით იცის, ვის აწუხებს ეს საკითხი და ვის — არა. ეს ფაქტიც გარკვეულ სირთულეებს უქმნის მთავრობას ძლიერი ეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბებისა და განხორციელების საქმეში.

დროის საზღვრები და შედეგების თანმიმდევრობა

მონეტარული პოლიტიკა ეკონომიკურ საქმიანობაზე, აშკარა ხდება აღნიშნული პოლიტიკის შემქმნელ-თათვის დროის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა.

როცა ყურადღებით ვაკვირდებით, თუ რა გავლენას ახდენს ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკა ეკონომიკურ საქმიანობაზე, აშკარა ხდება, რომ დროის პერიოდი დიდ როლს თამაშობს აღნიშნული პოლიტიკის გამტარებლებისთვის.

წარმოდგინეთ, რომ მთავრობა კომერციული ბანკებიდან სესხს იღებს და საკუთარი ხარჯების ზრდას აფინანსებს. შესაბამისად, იზრდება ფულის მიწოდებაც. ამის შედეგად იზრდება ერთობლივი მოთხოვნა ახლადწარმოებულ საქონელზე. ზუსტად ვერ განვსაზღვრავთ, რა შედეგებს გამოიღებს მსგავსი ზემოქმედება მთლიან შიდა პროდუქტზე წარმოების გაზრდისა და ფასების მომატების თვალსაზრისით. მაგრამ საკმაოდ მყარი საფუძველი გვაქვს, ვირწმუნოთ, რომ ნებისმიერი შედეგი უფრო ადრე მოახდენს გავლენას წარმოებასა და დასაქმებაზე, ვიდრე ფასებზე. ამას განაპირობებს ის, რომ ვაჭრობის გამოცოცხლებას გამყიდველები იმ საქონელზე გაზრდილ მოთხოვნად აღიქვამენ, რომელსაც თავად ჰყიდიან და, ამდენად, ცდილობენ წარმოების გაზრდას. იმისათვის, რომ ყველაფერი ნათელი გახდეს, საკმაოდ დიდი დროა საჭირო. სინამდვილეში, მოთხოვნა იზრდება ყველა სახის რესურსზე და შესაბამისად, ყველაფერზე იზრდება როგორც ფასები, ისე ხარჯებიც. ასე რომ, „დადებითი შედეგი“ — რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა და უმუშევრობის შემცირება — თავს იჩენს საწყის ეტაპზე, „უარყოფითი შედეგი“ კი — ინფლაციის დაჩქარება — მხოლოდ შემდგომ ეტაპზე ხდება შესამჩნევი. თუ პოლიტიკოსები უახლოეს მომავალში ელიან არჩევნებს — აშშ-ში კი წარმომადგენელთა პალატის თითქმის ყველა წევრს საშუალოდ მხოლოდ ერთი წელი აშორებს მომავალ არჩევნებს — აშკარაა, რომ ისინი აღმოჩნდებიან ცდუნების წინაშე, რაც შეიძლება მალე მიაღწიონ „დადებით შედეგებს“, შემდგომ „უარყოფით მოვლენებზე“ ზრუნვით კი, თავი არ შეინჯონ.

ერთობლივი მოთხოვნის ცვლილებები მოქმედებს წარმოების მოცულობასა და დასაქმებაზე და, მხოლოდ ამის შემდეგ - ფასებზე.

ეკონომიკური აქტივობის შეზღუდვითი პოლიტიკაც საწყის ეტაპზე უფრო სწრაფ ზეგავლენას იქონიებს წარმოებასა და დასაქმებაზე, ვიდრე ფასების ცვლილებებზე. მაგრამ ამ შემთხვევაში უარყოფითი შედეგი უფრო ადრე იჩენს თავს, ვიდრე დადებითი. ინფლაციის შენელების ნებისმიერი მცდელობა, რომელიც დაფუძნებული იქნება სახელმწიფო დეფიციტისა და ფულის მასის ზრდის ტემპის შემცირებაზე, გამოიწვევს მზა საქონლის მარაგის ზრდას და, შესაბამისად, წარმოებისა და დასაქმების შემცირებას. დეფლაციური ზემოქმედება მანამდე გადაიდება, სანამ რესურსებზე შემცირებული მოთხოვნა არ განაპირობებს ხარჯებისა და ფასების შემცირებას. მოკლედ რომ ვთქვათ, ინფლაციის შენელების მცდელობა, რომელიც განხორციელდება ნაკლებად მასტაბილიზებული ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკით, ალბათ მანამდე მიგვიყვანს რეცესიამდე, ვიდრე ინფლაციის შემცირებას მიაღწევდეს.

ეს ანალიზი გვიჩვენებს, რომ არჩეული ოფიციალური პირები როგორც კი გარკვეული ეჭვები გაუჩნდებათ მასტიმულირებელ ფისკალურ და მონეტარულ პოლიტიკას უფრო დაუჭერენ მხარს და არჩევანსაც სწორედ მასზე შეაჩერებენ. გარდა ამისა, მასტიმულირებელი ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკა, საზოგადოდ, უფრო მიმზიდველი იქნება ამომრჩევლებისათვის იმ შემთხვევაშიც კი, თუ იგი არავითარ გავლენას არ მოახდენს ერთობლივ მოთხოვნაზე. დაინტერესებულ მხარეთა მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, გადასახადების შემცირება და ხარჯების გაზრდა ხელსაყრელი იქნება წინასაარჩევნო კამპანიისათვის. ფულადი მასის ზრდის შეზღუდვების შემცირება, პირველ ხანებში მაინც, სარგებლის განაკვეთის შემცირებას გამოიწვევს, რაც ასევე მოსწონთ ამომრჩევლებს.

შეზღუდვითი პოლიტიკა კი, პირიქით, მტკივნეულია. გადასახადების ზრდა და ხარჯების შემცირება

ანტაგონისტურად განაწყო ამომრჩეველებს. ასევე უარყოფით ემოციებს გამოიწვევს სარგებლის განაკვეთების გაზრდაც, რომელსაც მკაცრი საკრედიტო პოლიტიკა განაპირობებს. ასეთ ვითარებაში გარდაუვალი იქნება უკმაყოფილების გაჩენა. ამ უკმაყოფილებას ისინი გამოეხმაურებიან, ვისაც მალე მოუწევს არჩევნებში მონაწილეობა. ხალხი, რომელიც განაგებს სახელმწიფო პოლიტიკას, დიდი ცდუნების წინაშე აღმოჩნდება, რომ პოლიტიკა, რომელიც მტკივნეული წამლის როლს ასრულებს, მასტიმულირებელი პოლიტიკის ტკბილი ტონიზირებული სასმელით შეცვალოს.

ყოველივე ეს გვიჩვენებს, რომ დემოკრატიული პოლიტიკური პროცესები წარმოქმნის ერთობლივი მოთხოვნის მართვის დისკრეტულ პოლიტიკას, რომელსაც საკმაოდ დიდი გადახრა ექნება მასტიმულირებელ ღონისძიებათა მიმართულებით. როცა მასტიმულირებელ პოლიტიკას საბოლოოდ ინფლაციის აუტანელი დაჩქარება მოჰყვება, ჩაირთვება შემაკავებელი მუხრუჭები, რომლებიც საკმაოდ შეზღუდავს ეკონომიკურ აღმავლობას. მაგრამ, თუ დეფლაცია იგვიანებს, მისგან გამომდინარე რეცესია და უმუშევრობა ზემოქმედებას ახდენს მთავრობაზე და აიძულებს მას მუხრუჭის ნაცვლად ისევ აქსელერატორი ჩართოს. მსგავსი პოლიტიკა, რომელიც შეიძლება გამოიხატოს როგორც „წინსვლა—შეჩერება—წინსვლა“, აძლიერებს გაურკვევლობას და იწვევს დამატებით შეცდომებს, რომლებიც რეცესიის უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენს. სულ უფრო ხშირი და სასტიკი რეცესიები, რომლებსაც თან ახლავს მზარდი ინფლაცია, შეიძლება დემოკრატიული საზოგადოების სტანდარტულ მოდელადაც კი იქცეს.

შეუზღუდავი დეფიციტები

მთავრობა, რომელმაც მუდმივად ყურადღება უნდა მიაქციოს საზოგადოებრივ აზრს, დიდი ხნის მანძილზე განიცდიდა ცდუნებას, დაეხარჯა იმაზე მეტი, ვიდრე გადასახადების სახით მოაგროვებდა. ეკონომიკის შესწავლა როდია საჭირო იმის მისახვედრად, რომ კანონმდებლობისათვის გაცილებით ადვილია, მხარი დაუჭიროს გადასახადების შემცირებას, ვიდრე მათ ზრდას და მიემხროს სახელმწიფო ხარჯების ზრდას და არა შემცირებას. შედეგად, მაშინაც კი, თუ ყველა კანონმდებელი ისურვებდა, რომ ბიუჯეტში შემოსავალი უფრო მეტი ყოფილიყო, ვიდრე გასავალი, სასურველი მიზანი ყოველთვის ვერ იქნებოდა მიღწეული. ამომრჩეველთა დიდ უმრავლესობას, შეიძლება, სურდეს კიდევ მთავრობის ხარჯების შემცირება, მაგრამ ეს სურვილი არავითარ შემთხვევაში არ ვრცელდება იმ ნაწილზე, რომლისთვისაც ეს ხარჯები საკუთარ ლუკმას წარმოადგენს. ხოლო, როცა აღნიშნული ნაწილის შემცირება ხდება, ამომრჩეველთა დაინტერესებული ჯგუფები აცნობებენ კანონმდებლებს, რომ მათთვის ლუკმის წართმევა უარყოფითად იმოქმედებს საარჩევნო კამპანიაზეც და არჩევნების შედეგებზეც. არადა, სრულიად შეუძლებელია მთლიანი ბიუჯეტის შემცირება, თუკი ხდება ყოველი ცალკეული მუხლის გაზრდა. ამიტომ სახელმწიფო ხარჯები იზრდება იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ყველა კანონმდებელს მართლა გულწრფელად სურს მისი შემცირება.

1969-დან 1997 წლამდე აშშ-ის მთავრობას ყოველწლიურად ჰქონდა ბიუჯეტის დეფიციტი, მიუხედავად იმ ფაქტისა, რომ მთელი ამ ხნის მანძილზე ხმამაღლა გამოითქმებოდა უკმაყოფილება იმ ხიფათის გამო, რომელიც შეიძლება დეფიციტს მოჰყოლოდა. ბოლოს და ბოლოს, 1998 წელს ბიუჯეტში შემოსავალმა გადააჭარბა გასავალს. ეს მოხდა შემაშფოთებელი დეფიციტის გამოჩენიდან სამი ათწლეულის შემდეგ, მაგრამ ამაში არც კაპიტოლიუმს და არც თეთრ სახლს არავითარი დამსახურება არ მიუძღოდა. აღნიშნული მოვლენა გამოიწვია მეტისმეტად გაზრდილმა საგადასახადო შემოსავალმა, რომელიც უწყვეტი ეკონომიკური წინსვლის შედეგად იქნა მიღებული. 21-1 ცხრილი გვიჩვენებს ეროვნული მთავრობის ხარჯების პროცენტულ ზრდას და შემოსავალს 1990-დან 1998 წლამდე. გარდა ამისა, ცხრილში ნაჩვენებია ყოველწლიური დეფიციტი. ის დეფიციტი, რომელიც 1992-1993 წლებში ტრილიონი დოლარის მეოთხედს აჭარბებდა, მკვეთრად შემცირდა და, საბოლოოდ, 1998 წელს დადებით სალდოდ გარდაიქმნა, რაც უმეტესწილად მთავრობის შემოსავლის ზრდის შედეგად განხორციელდა. მაგრამ აღნიშნულ ზრდას თან ახლავდა გადასახადების ზრდა. რაკი ფედერალური მთავრობისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანია საერთო საშემოსავლო გადასახადებიდან მიღებული წლიური შემოსავალი, მისი საკუთარი შემოსავალიც ავტომატურად იზრდება ეკონომიკური აღმავლობის პერიოდებში და მცირდება რეცესიის დროს.

აშშ მთავრობის ხარჯები, შემოსავლები, დეფიციტი/ნამატი
(ციფრები ასახავს კალენდარულ და არა ფისკალურ წლებს.
დეფიციტი ნაჩვენებია მილიარდობით დოლარებში)

ცხრილი 21-1

წელი	წინა წელთან შედარებით ხარჯების % ზრდა	წინა წელთან შედარებით შემოსავლის % ზრდა	ნამატი ან დეფიციტი (-)
1990	7,7	4,7	-154,7
1991	4,7	1,7	-196,0
1992	10,0	4,3	-280,9
1993	3,1	6,4	-250,6
1994	2,3	7,8	186,6
1995	4,7	6,2	-174,4
1996	3,7	8,5	-110,3
1997	2,7	8,5	-21,1
1998	1,7	7,2	72,8

კონტრციკლური ფისკალური პოლიტიკა, რომელიც ცდილობს, რომ დაამუხრუჭოს აღმავლობა და შეარბილოს რეცესია, მთლიანი შიდა პროდუქტის შემცირებისას წარმოქმნის დეფიციტს, ზრდისას კი — სიჭარბეს. მაგრამ 1998 წლის შემოსავლის უმნიშვნელო სიჭარბე ბიუჯეტში, რომელიც მთელი შვილი წლის განმავლობაში იქმნებოდა იმ დროს, როცა ბევრი ანალიტიკოსი რეცესიის მოახლოებას წინასწარმეტყველებდა, არ შეიძლება დიდი განსჯისა და მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების შედეგი ყოფილიყო.

ძალიან მცირეა მსოფლიოს სხვა ინდუსტრიული დემოკრატიული ქვეყნების რიცხვი, რომლებმაც იმავე პერიოდში უფრო მეტს მიაღწიეს . 1991-დან 1997 წლამდე, კანადას, ავსტრალიას, დიდ ბრიტანეთს, საფრანგეთს, გერმანიას, იტალიას, შვედეთს და შვეიცარიას ბიუჯეტში ყოველწლიურად დეფიციტი ჰქონდათ. ამ სიას შეგვიძლია ბევრი სხვა ქვეყანაც დავამატოთ, როგორც ჩანს, დემოკრატიულ საზოგადოებაში პოლიტიკური ზემოქმედება იწვევს იმას, რომ დეფიციტი ეროვნული მთავრობის ნორმად იქცევა. რა თქმა უნდა, არსებობს იშვიათი გამონაკლისები, მაგალითად, როგორცაა 1998 წელი აშშ-ში, როცა ეკონომიკურმა აღმავლობამ უფრო სწრაფად შეუწყო ხელი წლიური შემოსავლის ზრდას, ვიდრე კანონმდებლები შეძლებდნენ შეთანხმებას იმის თაობაზე, როგორ დაეხარჯათ ეს შემოსავალი, ხოლო აღნიშნულ ქმედებას დამაჯერებელ გამართლებას მოუძებნიდნენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ 1998 წელს, სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის გამორიცხვის შემთხვევაში, აშშ-ის ბიუჯეტი კვლავ დეფიციტური იქნებოდა. ნამატის საფუძველს სწორედ ის ფონდები შეადგენდა, რომლებიც ასიგნებული იყო სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის მომავალი დახმარების მიზნით.

მთავრობა ყველა დონეზე – რატომაც არა?

თუ ზემოთ მოტანილი ანალიზის საფუძველზე გვინდა ავხსნათ სახელმწიფო ბიუჯეტის ქრონიკული დეფიციტი, მაშინ უნდა ავხსნათ ისიც, თუ რატომ არაა დეფიციტი შტატებისა და ადგილობრივი მთავრობების ბიუჯეტში, და რატომ იყო ფედერალური მთავრობის მოქმედება განსხვავებული 1970 წლამდე.

პირველ ყოვლისა, ეროვნული მთავრობა პრინციპულად განსხვავდება შტატებისა და ადგილობრივი მთავრობებისაგან. მხოლოდ ეროვნულ მთავრობას შეუძლია გაცვლის საშუალებების, გადახდის ძირითადი საშუალებების კონტროლი. შტატების და ადგილობრივი მთავრობები ისეთივე მდგომარეობაშია, როგორც ჩვენ. ისინი ვერ აიღებენ კრედიტს, ანუ ვერ შექმნიან ბიუჯეტის დეფიციტს, თუ ვერ დაარწმუნებენ პოტენციურ კრედიტორებს, რომ დღევანდელი დეფიციტი მხოლოდ დროებითი მოვლენაა და მის კომპენსაციას ხვალინდელი ნამატი მოახდენს. შტატების და ადგილობრივი მთავრობების ქრონიკული, ხანგრძლივი დეფიციტი გამოირიცხება, რადგან კრედიტორი არ მისცემს სესხს მთავრობის ორგანოს, თუ დაარწმუნებული არ იქნება, რომ მთლიანად და დროულად დაიბრუნებს თანხას. ასეთი შეზღუდვა არ ვრცელდება ფედერალურ მთავრობაზე, რადგან კრედიტორებმა იციან, რომ ფედერალურ მთავრობას, საჭიროების შემთხვევაში, ყოველთვის შეუძლია შექმნას ფული და ამგვარად გაისტუმროს ვალი. თუმცა,

ასეთი სახით ფულის შექმნაში იგულისხმება, რომ კრედიტორებს ფულს შემცირებული ღირებულების მქონე დოლარებით გადაუხდიან. გარდა ამისა, იგულისხმება ისიც, რომ გაუფასურებული ვალუტით გადაუხდიან არა მარტო ფედერალური მთავრობის კრედიტორებს, არამედ დოლარით გასანაღდებელი საფინანსო აქტივების მფლობელებსაც. ამიტომაც, რომ უმრავლესობა (ყოველ შემთხვევაში, დოლარის ჩვეულებრივი მომხმარებელი) გაბედულად აძლევს სესხს მთავრობას.

მსესხებლები უშფოთველად აძლევენ სესხებს მათ, ვინც გადახდის საშუალებებს ფლობს.

მაგრამ, რატომ არ ჰქონდა ფედერალური მთავრობას ქრონიკული დეფიციტი 1970 წლამდე? რატომ მოხდა, რომ, უკანასკნელი წლების განმავლობაში სამრეწველო დემოკრატიულ ქვეყნებშიც დეფიციტი ცხოვრების ნორმად იქცა? ყოველივე ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ადრე საზოგადოებრივი აზრი მიმართული იყო დეფიციტის წინააღმდეგ. ხალხი მას ამორალურ მოვლენად მიიჩნევდა, რადგან თვლიდა, რომ ის მთავრობის უპასუხისმგებლობასა და უუნარობაზე მიუთითებდა. კანონმდებლობა იძულებულია ანგარიში გაუწიოს მტკიცე და ფართოდ გავრცელებულ საზოგადოებრივ აზრს, განსაკუთრებით კი მაშინ, როცა კანონმდებლების უმრავლესობა თავად იზიარებს აღნიშნულ შეხედულებებს.

არის თუ არა დეფიციტი „ამორალური“, თუ ის პოლიტიკის ინსტრუმენტია?

მივედით იმ რგოლთან, რომელიც უკანასკნელია ჩვენი განხილვის ჯაჭვში. აშშ-ისა და სხვა დემოკრატიული ქვეყნების ლიდერები აღარ არიან სავსებით დარწმუნებულები იმაში, რომ დეფიციტი ამორალურია. საზოგადოება დღეს ბუნდოვნად აცნობიერებს, რომ ბიუჯეტის დეფიციტი შეიძლება აღორძინების საშუალებადაც იქცეს. მოსაზრება, რომელიც ჩამოაყალიბეს ქეინსიანელმა ეკონომისტებმა 1930-იანი წლების დიდი დეპრესიის შემდეგ, იმაში მდგომარეობდა, რომ ბიუჯეტი წლიდან წლამდე არ უნდა ბალანსირდებოდეს. მისი ბალანსირება საჭიროა ბიზნესის ციკლის პერიოდში, ისე, რომ აღმავლობის ფაზის მატებამ დაფაროს რეცესიის ფაზის დეფიციტი. ეს მოსაზრება ფართოდ გამოიყენებოდა ეკონომისტების მიერ 1960-იან და 1970-იან წლებში იმის დასამტკიცებლად, რომ დეფიციტი სასარგებლო იყო ეკონომიკისათვის, და ის, ვინც მოითხოვდა ბალანსირებულ სახელმწიფო ბიუჯეტს, უბრალოდ ვერ ერკვეოდა „თანამედროვე ეკონომიკაში“. ხალხის უმეტესობა სიამოვნებით იჯერებს იმ არგუმენტს, რომლის დაჯერებაც აწყობს.

ამ ახალი დოქტრინის პრობლემა ისაა, რომ მას შედეგად სამუდამო დეფიციტი მოჰყვება. არ არსებობს საბიუჯეტო პერიოდი, რომელიც შეიძლება ბიზნესის ციკლთან გავაიგივოთ. შედეგად ხდება ის, რომ ნამატი, რომელმაც უნდა მოახდინოს დეფიციტის დაბალანსება, არაა გათვალისწინებული ბიუჯეტში. თუმცა შესაძლებელია მისი პროგნოზირება ერთი ან ორი წლის შემდეგ. ამგვარად, შეუძლებელი ხდება დეფიციტის ეფექტიანი შეზღუდვა. ამის გამო, დემოკრატიული პოლიტიკური პროცესი იმარჯვებს და დეფიციტი წესად უფრო იქცევა, ვიდრე გამონაკლისად. რაკი გრძელდება დეფიციტის წლები და იზრდება სახელმწიფო ვალი, მაგრამ ქვეყნის დასასრული მაინც არ დგება, გარდაუვალია რწმენის შერყევა იმის თაობაზე, რომ ბიუჯეტის დაბალანსება ნამდვილად სავალდებულოა. ადამ სმიტი და მისი მეგობარი დევიდ იუმი წინასწარმეტყველებდნენ, რომ სახელმწიფო ვალები, რომლებიც ომების შემდეგ დაგროვდა და რომლებიც, თანამედროვე სტანდარტების მიხედვით, საკმაოდ ზომიერი იყო, შეიძლებოდა ნგრევის მიზეზი გამხდარიყო. დღეს თითქმის არავის უჩნდება ისეთი მძაფრი განცდები საზოგადოებრივი ვალების გამო, როგორც სმიტს და იუმს ჰქონდათ. 21-2 ცხრილი გვიჩვენებს, როგორ შემცირდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ აშშ-ის ეროვნული ვალი, რომელიც მთლიანი შიდა პროდუქტის პროცენტებშია გამოხატული. ეს იყო სოლიდურ ეკონომიკურ აღმავლობასთან კომბინირებული მკაცრი ინფლაციის შედეგი. კონსერვატორი პრეზიდენტი რონალდ რეიგანი აკონტროლებდა ბიუჯეტის დიდ დეფიციტს, რომელიც 1980 წლის შემდეგ ვალების სწრაფ ზრდას იწვევდა. მიუხედავად იმისა, რომ იმ პერიოდში ავის მომასწავებელი პროგნოზები კეთდებოდა და აბსოლუტური ნგრევის წინასწარმეტყველება ხდებოდა, ოცი წლის შემდეგ სრულიად ნათელი გახდა, რომ დიდი დეფიციტი და დიდი სახელმწიფო ვალი სულაც არ ყოფილა ქვეყნის დასასრული.

1945	1118%
1950	94
1955	69
1960	56
1965	47
1970	38
1975	35
1980	33
1985	44
1990	56
1995	68

მონეტარული პოლიტიკის პოლიტეკონომია

რა როლს ასრულებს მონეტარული პოლიტიკა ყოველივე ზემოთქმულში? განა ცენტრალურ ბანკებს არ შეუძლიათ უარი თქვან ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსებაზე? დავუშვათ, ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ გასცა ნებართვა, რომ ფულის მასა წელიწადში 2 ან 3%-ით გაიზარდოს. რა მოხდება? შესძლებს თუ არა მთავრობა ბიუჯეტის დიდი და ხანგრძლივი დეფიციტის შექმნას, თუ ცენტრალური ბანკი უარს ეტყვის თანამშრომლობაზე?

ეს კითხვა მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც დემოკრატიული ქვეყნის ცენტრალური ბანკი, ჩვეულებრივ, არ განიცდის იმგვარ პოლიტიკურ ზეწოლას, როგორც ზღუდავს არჩეული სახელმწიფო პირების მოქმედებას. ხალხი, რომელმაც 1913 წელს აშშ-ში ფედერალური სარეზერვო სისტემა შექმნა, აცნობიერებდა, რომ მთავრობას ხშირად მოუხდებოდა ინფლაციური პოლიტიკის განხორციელება და ამიტომ ფულის მიმოქცევის კონტროლი დაავალა ისეთ ორგანოს, რომელიც წარმოადგენს ფედერალური მთავრობისგან დამოუკიდებელ სააგენტოს. სამმართველო საბჭოს წევრები ინიშნებიან 14-წლიანი ვადით და შეუძლიათ იმოქმედონ კონგრესისაგან თუ ადმინისტრაციისგან დამოუკიდებლად. რა მოხდებოდა, თუ ფსს გამოიყენებდა თავის კანონიერ დამოუკიდებლობას და განახორციელებდა პოლიტიკას, რომელიც მთავრობის ფისკალური პოლიტიკისგან დამეტრალურად განსხვავებული იქნებოდა?

ასეთი ტოტალური კონფრონტაცია დამთავრდებოდა ფსს-ის მარცხით, რადგან კონგრესს, საბოლოოდ, შეუძლია წაართვას მას ის დამოუკიდებლობა, რომელიც თავად უბოძა. მეორეს მხრივ, კონგრესი არ ისურვებს ასეთი რადიკალური ზომების მიღებას ან საზოგადოებრივ დებატებში ჩაბმას და იქ ინფლაციის უპასუხისმგებლო დამცველის როლის შესრულებას. ასე რომ, ფსს გარკვეული დროის მანძილზე შესძლებდა ისეთი მონეტარული პოლიტიკის განხორციელებას, რომელიც შეზღუდავდა მთავრობის მიერ სესხების აღების შესაძლებლობას.

სხვადასხვა ქვეყნების ცენტრალური ბანკების თავისუფლების ხარისხი სხვადასხვაა.

გერმანელი მოქალაქეების უმეტესობა მეტად აფასებს საკუთარი ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობას. ამის მიზეზი კი მეტწილად ისაა, რომ მათ ახსოვთ ან სმენიათ ჰიპერინფლაციის იმ დამღუპველ შედეგებზე, რომლებიც გერმანიამ 1920-იან წლებში განიცადა, როცა ცენტრალურმა ბანკმა მეტად მცირე დროში ბევრი ახალი ფული დაბეჭდა. ამან დიდი ხნით შეაფერხა გერმანიის კანონმდებელთა მისწრაფებები დეფიციტის დაფინანსების შესახებ. თუ ცენტრალურ ბანკებს ნაკლები დამოუკიდებლობა ექნებათ, ისინი ნაკლებად შეზღუდავენ კანონმდებლების ფლანგვის ტენდენციებს.

ახალი ზელანდიის შემთხვევა განსაკუთრებით საინტერესოა. 1984 წელს, საშინაო პოლიტიკური სისტემის მფლანგველობამ ახალი ზელანდია გაკოტრების ზღვარზე მიიყვანა. მთავრობის მიერ აღებული სესხები, რომლებსაც ცენტრალური ბანკი აფინანსებდა, ინვევდა ინფლაციის პოლიტიკურად მიუღებელ

დონეს. ამდენად, უცხოელი კრედიტორები ამცირებდნენ კრედიტებს, რადგან ეჭვი ჰქონდათ, რომ ახალი ზელანდია ვერ შეძლებდა ვალების დაბრუნებას, ან, თუ შეძლებდა, მას ახალი ზელანდიის გაუფასურებული დოლარებით გადაიხდიდა. საჭირო გახდა სასტიკი რეფორმების განხორციელება და ისინი მართლაც მალე განხორციელდა. მთავრობამ უარი თქვა საკუთარ ინტერესებზე, რაც ახსნა საგანგებო მდგომარეობით, რომელიც მას სხვა არჩევანს არ უტოვებდა. ასევე მთავრობამ, გააფორმა კონტრაქტი ცენტრალური ბანკის აღმასრულებელ ხელმძღვანელთან, რომლის მოვალეობაში შედიოდა ინფლაციის, ფულის მასისა და ცენტრალური ბანკის მიერ სესხების გაცემის შეზღუდვა. ალბათ ვერ შეამჩნიეთ, რომ ახალი ზელანდია არ იყო მოხსენიებული ზემოჩამოთვლილი ინდუსტრიული დემოკრატიული ქვეყნების სიაში, რომლებსაც 1991-დან 1997 წლამდე ყოველწლიურად სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი ჰქონდათ. 1994-დან 1997 წლამდე ახალი ზელანდიის სახელმწიფო ბიუჯეტში შემოსავალი აღემატებოდა გასავალს.

თუმცა აშშ-ის ცენტრალური ბანკი ოფიციალურად დამოუკიდებელი სააგენტოა და არა მთავრობის აღმასრულებელი ორგანო, მას შეუძლია ეჭვი შეიტანოს იმაში, შეძლებს თუ არა ფსს დიდი ხნის მანძილზე ისეთი პოლიტიკის განხორციელებას, რომელიც აშკარად უპირისპირდებოდა არჩეული ოფიციალური პირების მიზნებს. მიზეზებს ნაწილობრივ ინვესტორებს გაურკვეველობა იმის თაობაზე, თუ როგორ მუშაობს მონეტარული პოლიტიკა, ნაწილობრივ — საზოგადოების მტრული განწყობა ფსს-ის მიმართ, ნაწილობრივ კი — ბიუროკრატიული კონსერვატიზმი, რომლის დომინირება ცენტრალურ ბანკზე თითქმის გარდაუვალია. მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში ვარაუდობენ, რომ ცენტრალური ბანკი რეგულარულად მიიღებს ინსტრუქციებს მთავრობისაგან და, ამდენად, თითქმის არავითარი დამოუკიდებლობა არ ექნება.

მოქმედების თავისუფლება თუ წესები

საკმაო საფუძველი არსებობს იმის სავარაუდოდ, რომ 1970-იან წლებში დისკრეციული ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის გამოყენებამ, ეკონომიკის სტაბილიზაციის ნაცვლად, კიდევ უფრო გაზარდა მისი არასტაბილურობა. ამ მოსაზრებას, რომლის საფუძველიანი და ყოველმხრივი დამტკიცება შეუძლებელია, აქტიურად ეწინააღმდეგებიან ისინი, ვისაც სურთ სჯეროდეთ, რომ საკმაო ცოდნა და გამოცდილება გვაქვს რეცესიითა და ფასების ზრდით გამონვეულ პრობლემებთან გასამკლავებლად. მაგრამ, ეს შესაძლებელი იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ საკმარისად ვმართავთ ერთობლივ მოთხოვნას. სტაბილიზაციის პოლიტიკამ აშკარა მარცხი განიცადა 1970-იან წლებში, მაგრამ ამან ვერ გაუტეხა გული მათ, ვინც აღნიშნულ მარცხს მთავრობაში საჭირო ხალხის არყოფნით ხსნიდა. როცა ნებისმიერ საზოგადოებრივ ინსტიტუტზე ვმსჯელობით, არ უნდა ვიფიქროთ, რომ მას ანგელოზები მართავენ. უფრო დასაშვებია ვარიანტია ის, რომ სახელმწიფო პოლიტიკას განახორციელებენ არა ანგელოზები, არამედ პოლიტიკოსები და რომ მონეტარული, განსაკუთრებით კი, ფისკალური პოლიტიკის ფორმირება იმავე პოლიტიკურ კონტექსტში ხდება, რომელშიც მიღებულ იქნა გადაწყვეტილებები საბაჟო ტარიფების, წყალდიდობასთან ბრძოლისა და სამხედრო ბაზების განთავსების თაობაზე.

დისკრეციული ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის ალტერნატივას წარმოადგენს არა პოლიტიკის არსებობა, არამედ პოლიტიკა, რომელიც ეფუძნება გარკვეული, ყველასათვის ცნობილი წესების უპირობო დაცვას. ზოგჯერ მას ავტომატურ, ან არადისკრეციულ ფისკალურ და მონეტარულ პოლიტიკას უწოდებენ, მაგრამ საყოველთაო წესების დაცვაში არაფერია ავტომატური და ასეთი პოლიტიკის განხორციელება, როცა მეტისმეტად ძლიერია მისი შერბილების ცდუნება, რა თქმა უნდა, დისკრეციული აქტია. საკითხი ის კი არაა, თუ რა იქნება უკეთესი — დისკრეციული თუ არადისკრეციული რეგულირება, არამედ ის, შესაძლებელია თუ არა, მოხდეს ეკონომიკური სტაბილიზაცია, სახელმწიფო ბიუჯეტის მანიპულირების, საბანკო რეზერვებისა თუ სარეზერვო მოთხოვნების შეცვლის გზით. სკეპტიკოსები ამტკიცებენ, რომ ეკონომიკის სტაბილიზაციის ამგვარი მცდელობა, სინამდვილეში, მის დესტაბილიზაციას უწყობს ხელს, რადგან არავის აქვს საკმარისი ცოდნა ტექნიკური და პოლიტიკური შესაძლებლობები, რათა სათანადო სიზუსტით მართოს ერთობლივი მოთხოვნა. რა თქმა უნდა, მოქნილი სპილო შეძლებდა ქარიშხლის დროს ნავის ბალანსირებას ფრთხილი და დროული გადაადგილების საშუალებით, მაგრამ, თუ სპილო არც ისე მოქნილია, მაშინ მისი თანამგზავრები ამჯობინებენ, რომ ის ნავის შუაგულში დარჩეს და არ იმოძრაოს.

ეკონომისტები, რომლებიც თვლიან, რომ ბოლო რამდენიმე ათწლეულის მანძილზე განხორციელებულმა ფისკალურმა და მონეტარულმა პოლიტიკამ უფრო მტკივნეული გახადა რეცესია და ხელი შეუწყო ინფლაციას, რეკომენდაციის სახით ორ რჩევას გვთავაზობენ: ფისკალური პოლიტიკის სფეროში ისინი გვირჩევენ, რომ ბიუჯეტის ხარჯებში არ იყოს გათვალისწინებული სტაბილიზაციის მიღწევასთან დაკავშირებული თანხები, ხოლო საგადასახადო განაკვეთები უზრუნველყოფდნენ ბიუჯეტის ბალანსირებას გარკვეული პერიოდის მანძილზე. რეცესიის დროს, გადასახადის სახით შემოსული თანხა შემცირდება და

ავტომატურად იქმნება ბიუჯეტის დეფიციტი. ეკონომიკური აღმავლობის ან გამოცოცხლების დროს, გადასახადებით შემოსული თანხა იზრდება და ბიუჯეტში ავტომატურად იქმნება ნამატი. აღნიშნული ურთიერთშემცვლელი დეფიციტისა და ნამატის ფუნქციონირება ემსგავსება თვითრეგულირებად ამორტიზატორს, რომელიც ამცირებს ეკონომიკის მერყეობას, რადგან მთავრობა ამცირებს კერძო შემოსავალს და ხარჯავს, როცა მათი დონე უჩვეულოდ მაღალია. ის ზრდის კერძო შემოსავალს და ხარჯავს მაშინ, როცა მათი ოდენობა მეტისმეტად დაბალია. ავტომატური დისკრეციული პოლიტიკის მომხრეები თვლიან, რომ დისკრეციული პოლიტიკის ნებისმიერმა დამატებითმა ზომამ, შეიძლება, შემცირების ნაცვლად, გააღრმავოს ეკონომიკური არასტაბილურობა, რადგან ამ ზომების მიღება საჭირო დროს საკმაოდ ძნელია, მათი სავარაუდო განჭვრეტა კი წარმოშობს იმ კერძო პირების დამატებით გაურკვევლობას, რომლებიც გადაწყვეტილებებს იღებენ.

მოთხოვნის დისკრეციული მართვის კრიტიკოსებს სურთ, რომ გამოცხადდეს სავალუტო კურსი, რომელიც შემდეგ აღარ შეიცვლება. ისინი მოითხოვენ, რომ ფსს-მ მხარი დაუჭიროს ზემოხსენებულ ლონისძიებას და უცვლელ დონეზე გააჩეროს კურსი, ან გაზარდოს მხოლოდ განსაზღვრული, ზომიერი ტემპით, რომელიც საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში რეალური პროდუქტის საშუალო ზრდის ტემპს გაუტოლდება. ეკონომიკურ სისტემებში არსებობს არა მარტო ფისკალური, არამედ მონეტარული ავტომატური მასტაბილირებელი საშუალებებიც. თუ ცენტრალური ბანკი დამატებით რეზერვებს საბანკო სისტემაში არ გადაქაჩავს, ეკონომიკური აღმავლობის დროს აუცილებლად იჩენს თავს მზარდი სარგებლის განაკვეთი და კრედიტების გაცემის მკაცრი ნორმირება. რეცესიის პერიოდში კრედიტის გაცემის პირობები თანდათან უმჯობესდება, რადგან კრედიტზე მოთხოვნა მცირდება, ეს კი სტიმულს აძლევს პოტენციურ ინვესტორებს. ნებისმიერმა დამატებითმა ზომამ, ისევე, როგორც ეს ფისკალური პოლიტიკის შემთხვევაში ხდება, შეიძლება, შემცირების ნაცვლად, გაზარდოს არასტაბილურობა. ყოველ შემთხვევაში, ასე ფიქრობენ დისკრეციული პოლიტიკის კრიტიკოსები.

ვინ აკონტროლებს მდგომარეობას?

დაბალანსებული ფედერალური ბიუჯეტის მოთხოვნის მიზნით აშშ-ს კონსტიტუციაში შესწორების შეტანის განზრახვა, ძირითადად დაფუძნებულია რწმენაზე, რომ ეკონომიკის პოლიტიკური კონტროლი თავად უნდა ექვემდებარებოდეს კონტროლს. ეს ვარაუდი მეტად მნიშვნელოვანია, მაგრამ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ასეთ შესწორებას მიიღებდნენ და რატიფიცირებას მოახდენდნენ, ბიუჯეტის დაბალანსება მაინც ძალიან რთული ამოცანა იქნებოდა. მიაქციეთ ყურადღება, რომ ბიუჯეტი პროგნოზირებაა და არა ბრძანება. როცა კონგრესი ადგენს ბიუჯეტს, ის ვარაუდობს გარკვეული რაოდენობის წლიურ შემოსავალს და სანქციას აძლევს გარკვეული პროექტების მომავალ განხორციელებას. მაგრამ მომავალი არ წარმართება ვიღაცის ვარაუდის მიხედვით და ზოგჯერ მისგან მკვეთრადაც განსხვავდება. შემოსავლისა და გასავლის წლიურ განონასწორებას შეუძლია მოულოდნელი და საგადასახადო განაკვეთებისა და კაპიტალური ხარჯების მკვეთრი ცვლილებაც კი გამოიწვიოს, რაც ფედერალური მთავრობის დესტაბილიზაციის წყაროდ შეიძლება იქცეს. საბოლოო ანალიზის მიხედვით, კონგრესისა და პრეზიდენტის მიერ ტრანსფერული გადახდების, სახელმწიფო შესყიდვებისა თუ საგადასახადო კანონების ცვლილებების განხორციელება (და ამისთვის დროის შერჩევა) შესაძლოა განისაზღვროდეს ეკონომიკის დესტაბილიზაციით, მაგრამ საარჩევნო პერსპექტივების გაუმჯობესებით.

არ უნდა გვეკონდეს იმის იმედი, რომ ჩვეულებრივი მოკვდავი უფრო ანგელოზივით მოიქცევა და არც ფორმულებისგან უნდა ველოდეთ სასწაულებს. როგორც ბერძენ ფიზიკოსს, არქიმედეს უთქვამს, თუ ექნებოდა საყრდენი წერტილი, იგი თავად დედამიწასაც კი დაძრავდა ადგილიდან. არქიმედეს ეს მოსაზრება მოსვენებას უკარგავს ეკონომიკური პრობლემებით დაინტერესებულ ბევრ ადამიანს. „გამოსავალი უნდა არსებობდეს. მთავრობა უნდა ჩაერიოს, როდესაც ეკონომიკა ცუდად მუშაობს, ხოლო თუ მთავრობა ვერ გაართმევს თავს სირთულეებს, მაშინ უნდა შეიცვალოს კონსტიტუცია. როცა ესეც არ ხერხდება, აუცილებელია ფართო საგანმანათლებლო მუშაობა. იმ შემთხვევაში კი, თუ ისიც ვერ მოიტანს სასურველ შედეგს, საჭიროა მთელი სასკოლო სისტემის გარდაქმნა“. საქმე ისაა, რომ არ არსებობს საყრდენი წერტილი, რომლის მეშვეობითაც არქიმედე მიზანს მიაღწევდა და საზოგადოებას ცხოვრებისათვის სრულფასოვან პირობებს შეუქმნიდა.

ეკონომიკის, მთავრობისა და ნებისმიერი სხვა საზოგადოებრივი ინსტიტუტის ფუნქციონირება საბოლოოდ დამოკიდებულია ჩვენი ურთიერთთანამშრომლობის უნარზე. პირველი თავის პირველ გვერდზე აღვნიშნეთ, თუ რაოდენ ძნელია საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის იმ უამრავი არაორდინალური საშუალების დანახვა, რომელიც ნაცოფიერი ურთიერთთანამშრომლობის საშუალებას გვაძლევს. ავტომობილ-

ის ძრავაზე მხოლოდ მაშინ ვამახვილებთ ყურადღებას, როცა ის ფუჭდება. მაგრამ სანამ ის მუშაობს, თავსაც კი არ ვინუხებთ მასზე ფიქრით და ან ხედებს ვათვალისწინებთ, ან გზას ვაკვირდებით. ასევე, არავითარ ინტერესს არ ვიჩინებთ სოციალური კოორდინაციის მექანიზმის მიმართ, სანამ ის კარგად მუშაობს, ამიტომ ხშირად არც კი ვიცით, როგორაა ის მოწყობილი და რამდენად ვართ მასზე და მის კარგ მუშაობაზე დამოკიდებული. სწორედ აქედან გამომდინარეობს მცდარი დასკვნა, რომ მექანიზმის უკეთესი მუშაობის უზრუნველსაყოფად საჭიროა მასში რაღაცის შეკეთება.

მდიდარ, ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებს ყოველთვის ახასიათებთ წარმოებასა და დასაქმებასთან დაკავშირებული პერიოდული რყევები. ზოგჯერ არასტაბილურობა თავისუფალი მენარმეობის სისტემის ნიშანდობლივ თავისებურებად გამოიყურება. ეს სწორედ ის სისტემაა, სადაც ხდება გადანყვეტილებათა დეცენტრალიზაცია და არავინ იცის, თუ რას გააკეთებენ სხვები. გარიგებათა უმეტესობა კი ფულის საშუალებით ხდება. ზოგიერთმა, მარქსის მსგავსად, დაასკვნა, რომ სწორედ ზემოაღნიშნული თვისება იწვევს თავისუფალი მენამეობის სისტემის, ან, როგორც მას კრიტიკოსები უწოდებენ, „კაპიტალიზმის“ ნგრევას. არსებობს ეკონომისტთა მეორე კატეგორია, რომელიც ეთანხმება ქეისის მოსაზრებებს. ეს უკანასკნელი აცხადებდა, რომ მთავრობის სათანადო ჩარევამ შეიძლება ასატან დონემდე შეამციროს თავისუფალი მენარმეობის სისტემასთვის ჩვეული არასტაბილურობა, რითაც უნდა შეინარჩუნოს კაპიტალიზმი, რომელსაც უპირატესობა გააჩნია ნებისმიერ სხვა ალტერნატივასთან შედარებით და, ამდენად, აქვს კიდევ არსებობის უფლება. გარკვეული კატეგორია აცხადებს, რომ, თუ ხელისუფლება შექმნიდა მდგრად სისტემას, რომელიც მთავრობასაც და საბანკო სისტემასაც გააკონტროლებდა, არასტაბილურობა წარსულთან შედარებით ნაკლები და, ამასთანავე, პოლიტიკურად და სოციალურად მისაღები იქნებოდა.

ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებული არგუმენტები საკმაოდ დიდი ხანია ისმის. რამდენად სწრაფად და უმტკივნეულოდ ხდება ფასების შეთანხმება მოთხოვნისა და მიწოდების ცვალებად პირობებთან? რამდენად სწრაფად და უმტკივნეულოდ ხდება რესურსების განაწილება ახალი, ცვალებადი ფასების პასუხად? რა თქმა უნდა, იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ შემდგომი ემპირიული და თეორიული გამოკვლევები დაგვეხმარება, რომ ყველა აღწერილ საკითხში გავერკვეთ. მაგრამ მსგავს, გლობალური მნიშვნელობის მქონე შეკითხვებზე პასუხის გაცემა ძნელია, იმდენად, რამდენადაც შეუძლებელია, რომ პასუხმა ყველა დააკმაყოფილოს. ასეთი გამოკვლევებისას, ერთმანეთში ირევა ფაქტები და წარმოსახვები, ობიექტური ლოგიკა და სუბიექტური ვარაუდები. ჩვენი მსჯელობა ყოველთვის ჩვენს სურვილებს ეთანადება.

თუ გვექნებოდა ერთიანი თვალსაზრისი სასურველი მუშაობის შესახებ, მაშინ ადვილად შევაფასებდით ეკონომიკის მუშაობასაც. მაგრამ, რაკი ასეთი კონსენსუსი არ არსებობს, ალბათ კიდევ დიდხანს გაგრძელდება კამათი ამ საკითხების ირგვლივ და ჩვენი გადანყვეტილებების სისწორეში არასოდეს ვიქნებით დარწმუნებულნი.

დებატების განახლება

1990-იანი წლების დასაწყისში არ შეიმჩნეოდა დიდი სურვილი, რომ საჯარო კამათი გამართულიყო იმის შესახებ, თუ რომელი სისტემა იყო უფრო ხელსაყრელი — თავისუფალი მენარმეობა, ანუ ის სისტემები, რომლებიც ძირითადად ბაზარზე იყო ორიენტირებული, თუ ცენტრალურ დაგეგმვას დაქვემდებარებული სისტემები. ამ კამათის შესანყვეტად ფაქტებმა უფრო მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა, ვიდრე არგუმენტებმა. სოციალიზმის საბჭოთა ვერსიის კრახმა კულმინაციამდე მიიყვანა მსოფლიო მასშტაბის ტენდენცია, რომელიც მეოთხედი საუკუნის მანძილზე არსებობდა და რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფო დაგეგმვის ნაცვლად, გადანყვეტილებების უმეტესი ნაწილი ბაზარს¹¹ უნდა მიეღო. ბრიტანული ჟურნალის „მარქსიზმი დღეს“ რედაქტორებმა დახურეს კიდევ თავისი ოფისი და გამოცემაც შეწყვიტეს, თითქოსდა იმის ნიშნად, რომ მარქსიზმი უკვე აღარ არსებობდა.

ქანქარა უკან ბრუნდება –

თუმცა, 1990-იანი წლების ბოლოს თავისუფალი მენარმეობის სისტემის კრიტიკოსებს დაკარგული რწმენა დაუბრუნდათ და 1998 წელს ჟურნალის რედაქტორებმაც მუშაობა განაახლეს. მათ მიზნად დაისახეს, ყურადღება მიეპყროთ მარცხზე, რომელიც მსოფლიო კაპიტალიზმმა განიცადა. რუსეთში, რომელიც

¹¹ ეს და წინამორბედი ტენდენცია, უფრო მეტი სამთავრობო ჩარევის შესახებ, რომელიც ზუსტად მეორე მსოფლიო ომს მოჰყვა, საუცხოოდ იქნა აღწერილი 1998 წელს დანიელ ოურგინისა და ჯოზეფ სტანისლავის წიგნში "Commanding Heights". წიგნის ქვესათაურია "The Battle between Government and the Marketplace That Is Remaking the Modern World", „ბრძოლა მთავრობასა და ბაზარს შორის, რომელიც გარდაქმნის თანამედროვე მსოფლიოს“.

1990-იანი წლების დასაწყისში ასე დრამატულად გადაერთო სოციალიზმიდან კაპიტალიზმზე, ყოფილმა კომუნისტებმა დაიბრუნეს ძალაუფლება. აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნები, რომლებიც ეკონომიკურმა აღმავლობამ მოიცვა 1970-იან, 1980-იან და 1990-იან წლებში, სერიოზულ პრობლემებს წააწყდნენ 1990-იანი წლების მიწურულს, და ექსპერტები ვარაუდობდნენ, რომ ე.წ. „აზიური კრიზისი“ მალე სასტიკი პრობლემების წინაშე დადგნენ გავრცელებოდა ბრაზილიაშიც, რომელიც ლათინურ ამერიკაში უდიდესი ეკონომიკით გამოირჩეოდა. ბრიტანეთში, საფრანგეთში, გერმანიაში, იტალიაში, აგრეთვე, ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში, რომლებიც სსრკ-ს სატელიტებს წარმოადგენდნენ, ამომრჩევლები უარყოფდნენ ბაზრის მომხრე პარტიებსა და პოლიტიკოსებს და უპირატესობას იმათ ანიჭებდნენ, ვისაც სოციალისტური ორიენტაცია, ან თუნდაც კომუნისტური წარსული ჰქონდა.

მაგრამ - არა ბოლომდე.

გაზვიადება რთული არ არის. ყოფილმა კომუნისტებმა, რომლებიც რუსეთში, უნგრეთში, პოლონეთსა და იტალიაში 1990-იან წლებში მოვიდნენ ქვეყნის სათავეში, უარი განაცხადეს ძველ პრინციპებზე და ფირმების ნაციონალიზებისა ან ეკონომიკის „სოციალისტური მართვის“ (რასაც უნდა ნიშნავდეს ეს) არანაირ სურვილს არ გამოთქვამდნენ. ხოლო ყველა პოლიტიკოსმა, რომელმაც დასავლეთ ევროპაში ტრიუმფით გაიმარჯვა არჩევნებში, ამომრჩეველთა მხარდაჭერა იმ განცხადების საფუძველზე მოიპოვა, რომ აღარ სწამდა სოციალიზმის ძველი პრინციპებისა, მაგრამ მხარს უჭერდა „მესამე გზას“. 1990-იანი წლების ბოლოს, ქანქარა, რომელიც წინ და უკან თანაბარი მოძრაობით აწესრიგებს საათის სვლას, თავისი ღერძიდან გადაიხარა და კურსი მხოლოდ უკან, ბაზარზე ნაკლებად ორიენტირებულ პოლიტიკაზე და მთავრობის მიერ ეკონომიკური საქმიანობის გაკონტროლებაზე აიღო, მოგვიანებით კი, კერძო მენამეობასა და ბაზარზე კოორდინირებას უფრო მეტად დაუჭირა მხარი, ვიდრე მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი ორი ათწლეულის მანძილზე.

უთანხმოება იმასთან დაკავშირებით, თუ ვინ უნდა აგოს პასუხი

ბოლომდე არც ის იყო გასაგები, თუ რატომ აღიქვამდნენ აზიურ კრიზისს თავისუფალი ბაზრების მარცხად. ქვეყნები, რომლებიც იძულებულნი ხდებოდნენ გაესუფთავებინათ საკუთარი ვალუტა და რომლებიც შემდგომში ღრმა რეცესიამ მოიცვა, ამ ვალუტას ისეთ დონემდე ამყარებდნენ, რომელიც არაბუნებრივად მაღალი იყო. რატომ სჯეროდა ასე ბევრ უცხოელ ინვესტორს, რომ ის დოლარები, რომლებსაც ტაილანდში, მალაიზიასა თუ ინდონეზიაში აბანდებდა, საკმაოდ მალე გარდაიქმნეოდა ბათებად, რინგიტებად ან რუპიებად და ისეთივე ღირებულება ექნებოდათ, როგორც ინვესტირების დროს ჰქონდათ? რატომ არ აქცევდნენ ისინი სათანადო ყურადღებას იმას, რომ შეიძლებოდა ტაილანდის, მალაიზიისა თუ ინდონეზიის მთავრობებს ვერ გაეგრძელებინათ დოლარების გადახდა ვალუტის ძველი კურსით? განა ყველა გამოცდილმა ინვესტორმა არ იცოდა, რომ აღნიშნული ვალუტები არ ღირდა იმდენი, რამდენადაც მას მთავრობა აფასებდა? მათი მეტად წინდაუხედავი საქციელი აიხსნებოდა იმით, რომ ზემოხსენებულ ინვესტორებს სჯეროდათ იმ გარანტიებისა, რომლებსაც აშშ-ის მთავრობა თუ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი აძლევდნენ სავალუტო კურსის ცვლილებასთან დაკავშირებით, პირობას იძლეოდნენ რა, რომ მკვეთრი ცვლილება არ მოხდებოდა. ინვესტორები იმედოვნებდნენ, რომ თუ ტაილანდის, მალაიზიისა და ინდონეზიის მთავრობები და ცენტრალური ბანკები ამოწურავდნენ უცხოური ვალუტის რეზერვებს საკუთარი ვალუტის გამყარების პროცესში, ვიღაც აუცილებლად წინ აღუდგებოდა ასეთ ქმედებას და ამ მთავრობებს შავ დღეს აყრიდა პირობის გატეხვის გამო.

მაგრამ, ინვესტორები შეცდნენ და თავი შორს დაიჭირეს, როცა მიხვდნენ, რომ აზიის ვალუტის უდიდესი ნაწილის ღირებულება მეტისმეტად იყო გაზრდილი და ამას იმ გაბედული ინვესტორების მოქმედება უწყობდა ხელს, რომლებსაც დოლარებისა და სხვა მყარი ვალუტის დიდი რაოდენობით შენახვა სურდათ, თუმცა ასეთი მოქმედება შეიძლება ადვილად გადაზრდილიყო მარცხში. როდესაც ჩნდება ეჭვი, რომ ქვეყანა დიდხანს ვერ შეძლებს ვალუტის მაღალი ოფიციალური კურსით დოლარებზე გადაცვლას ზოგიერთი ინვესტორი ამჯობინებს, რომ დევალვაციამდე გაანაღდოს ან დაიბრუნოს საკუთარი ინვესტიციები. ეს გამოლევს X ქვეყნის უცხოური ვალუტის რეზერვებს. რეზერვების კლების გამო ინვესტორების უმეტესობა გადაწყვეტს, რომ დროა გაანაღდოს თავისი დაბანდება და ფულის მარაგის ამოწურვის პროცესიც ჩქარდება. რამდენიმე დღეში დოლარზე და სხვა მყარ ვალუტაზე მოთხოვნა მეტისმეტად გადააჭარბებს მიწოდებას, რომლის საშუალებაც X ქვეყანას აქვს, და თუ ქვეყნის ცენტრალური ბანკი ან საერთაშორისო

სავალუტო ფონდი არ ჩაერევიან და არ უზრუნველყოფენ დამატებით რეზერვებს, ფასების ერთ დონეზე გაჩერების მცდელობა კრახით დამთავრდება და X ქვეყანის ვალუტა გაუფასურდება.

უცხოელმა ინვესტორებმა, რომლებიც 1997 წელს ტაილანდში მსგავსი რეალობის წინაშე აღმოჩნდნენ, შემდეგ კი დარტყმა მალაიზიასა და ინდონეზიაშიც განიცადეს, უცებ აღმოაჩინეს, რომ რეალური საფრთხე ემუქრებოდათ, რადგან შესაძლოა დაზარალებულიყვნენ იმ სესხების გამო, რომელთა დაბრუნებას მალაი პროცენტით მოელოდნენ. ისინი ისეთმა პანიკამ მოიცვა, რომ დესტაბილიზაციით იმ განვითარებად ქვეყნებსაც კი ემუქრებოდნენ, ვისაც თავისი ვალუტის ფასი არარეალურად არ გაუზრდია.

იყო თუ არა რამდენიმე ქვეყანაში ვალუტის მაღალი კურსების კოლაფსი და უცხოელი ინვესტორების დაკარგვა თავისუფალი ბაზრის მარცხი? ხომ არ წარმოადგენდა ის თავისუფალი ბაზრის საბოლოო პასუხს მთავრობის არასწორი პოლიტიკის მიმართ, როცა იგი ცდილობდა, შეენარჩუნებინა ფიქსირებული სავალუტო კურსი მიუხედავად, საშინაო ფისკალური და მონეტარული ქმედებებისა, რომლებიც ზომიერად ამცირებდნენ ადგილობრივი ვალუტის მსყიდველობით უნარს? რამ წარმოშვა ეს პრობლემა — ეკონომიკურ სისტემაში ბაზრის გაჩენამ თუ აშშ-ისა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ძველმა ჩვევებმა, კერძოდ კი, იმან, რომ, როცა ისინი ხელს უმართავდნენ ვალუტის დევალვაციით შეშინებულ უცხოელ ინვესტორებს, იმავე დროს ურჩევდნენ, არ ეფიქრათ ისეთი სახიფათო მოვლენის შესახებ, როგორც იყო სავალუტო კურსის ცვლილება?

იყო თუ არა ის სასტიკი რეცესიები, რომლებიც მოჰყვა დევალვაციებს, კაპიტალიზმისათვის ჩვეული არასტაბილურობის მაჩვენებელი? ხომ არ მეტყველებდა ისინი იმაზე, რომ მთავრობის მიერ განხორციელებულ პოლიტიკას, რომელიც სტიმულს აძლევდა დიდი რაოდენობით დაბანდებებს (ვითომდა ინვესტორების დაცვის მიზნით) აუცილებლად მოჰყვებოდა საინვესტიციო ფონდების უკან დაბრუნება, ეს კი მაშინ მოხდებოდა, როცა აღნიშნული მთავრობა უუნარო აღმოჩნდებოდა, რომ წრისთვის კვადრატის ფორმა მიეცა? ინტენსიური დაბანდების პერიოდში დაიწყეს ბევრი ისეთი პროექტის განხორციელება, რომელთა რეალური სარგებლობა ვერ გაუტოლდებოდა რეალურ დანახარჯებს. როცა სინამდვილეს ფარდა აეხადა და ინვესტიციების ხარჯვა შეიზღუდა, თავი იჩინა რეცესიამ და უმუშევრობამ.

გლობალური კაპიტალიზმი, როგორც მას უწოდებენ, არაა უბრალოდ ეკონომიკური სისტემა. ის პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემაა. ყოველთვის არაა ადვილი იმის დადგენა, თუ რომელი მათგანი ხდება მარცხის მიზეზი. ინფორმირებულ მეთვალყურეთა უმეტესობა ამტკიცებდა, რომ ხანგრძლივი რეცესია, რომელმაც 1990-იან წლებში მოიცვა იაპონია, დიდწილად პოლიტიკოსების უპასუხისმგებლობის შედეგი იყო. მათ არ მოინდომეს, გაკოტროლებული ბანკების დახურვა, რაც საკმაოდ დააზარალებდა მმართველი პარტიის ერთგულ მხარდამჭერებს. გაკოტრებული ბანკები თავის გადარჩენას იმით ცდილობდნენ, რომ ქმნიდნენ აქტივებს და თავშეკავებას იჩენდნენ ვალდებულებების აღების მიმართ, არ გასცემდნენ სესხებს და, აქედან გამომდინარე, ურთულდებდნენ მენარმეებს ახალი და მომგებიანი პროექტების განხორციელებას. ასე რომ, იაპონელი პოლიტიკოსების გაუბედაობამ მათი ეკონომიკა რეცესიის ჭაობში ჩაითრია.

და კვლავ კანონის უზენაესობა

რაც შეეხება რუსეთს, 1998 წელს მისი საბაზრო სისტემის მარცხს სრულიად განსხვავებული მიზეზები განაპირობებდა. 1991 წელს კომუნისტური დანგრევის შემდეგ, რუსეთს არასოდეს შეუქმნია ჯანსაღი საბაზრო სისტემა. მე-4 თავში აღვნიშნეთ, რომ ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნებში ცენტრალური დაგეგმვიდან საბაზრო სისტემაზე წარმატებული გადასვლა მოითხოვდა მნიშვნელოვანი ინსტიტუტების შექმნას, რომლებიც სპონტანურად განვითარდა კომერციულ საზოგადოებათა უმეტესობაში. მკაფიოდ განსაზღვრული საკუთრების უფლებებისა და კანონის უზენაესობის არარსებობის დროს, ბაზრების მუშაობა არაა დამაკმაყოფილებელი. პოლონეთი, უნგრეთი, ჩეხეთის რესპუბლიკა და სლოვენია, ცვლილებებს, მეტწილად, წარმატებით ართმევდნენ თავს, ვინაიდან შეძლეს შეთანხმებულიყვნენ თამაშის წესებზე. ჩინეთი საგრძნობი წარმატებით მიიწვედა წინ, თუ რა თქმა უნდა, წარმატებაში ეკონომიკურ აღმავლობას ვგულსხმობთ, ეკონომიკური განვითარების გზა კი, რომელიც ზოგჯერ საკმაოდ მერყევიც იყო, ქვეყანამ თავად აირჩია. მაგრამ ყოფილი სსრკ-ს რესპუბლიკებმა საშინელი მარცხი განიცადეს. მათ ვერ შექმნეს ძირითადი ინსტიტუტები, რომლებიც უზრუნველყოფდა საბაზრო სისტემის რიგიან და დამაკმაყოფილებელ მუშაობას. ის თამაშის წესები, რომლითაც რუსეთის მენეჯერები ხელმძღვანელობდნენ, მეტისმეტად ოპორტუნისტულია და ორიენტირებულია მოკლევადიან პერიოდზე. არაა მოსალოდნელი, რომ რაიმე ისეთი მივიღოთ, რაც ცოტათი მაინც ასახავს საზოგადოებრივ ინტერესებს. უხილავი ხელი, რომელსაც ადამ სმიტი მოიხსენიებდა, რუსეთში არ გამოჩენილა. შესაძლოა, 70-ზე მეტმა წელმა, როცა სსრკ-ს სამოქალაქო საზოგადოე-

ბა მუდმივად ექვემდებარებოდა პოლიტიკურ საზოგადოებას, ერთგვარი ვაკუუმი შექმნა. ეს ვაკუუმი კი, როგორც ჩანს, მეტისმეტად დიდი იყო და მისგან თავის დაღწევა პოლიტიკური წყობის ლეგიტიმურობის შეწყვეტის შემდეგაც კი შეუძლებელი აღმოჩნდა. შესაძლოა, კომუნისტური პარტიის მიერ მრავალი წლის მანძილზე განხორციელებულმა ოფიციალურმა კონტროლმა, რომელიც სოციალური ცხოვრების ყველა ასპექტზე ვრცელდებოდა, სტერილური გახადა ან მოწამლა კიდეც სწორედ ის ნიადაგი, საიდანაც ახალი ინსტიტუტები უნდა წარმოიშვას.

რა გველის წინ?

ეს თავი ერთგვარი აღიარებით დავინწყეთ. დღეს ეკონომისტებს არ სჭირდებათ ეკონომიკური სისტემის საერთო ოპერაციების ზედმინევენითი და ზუსტი ცოდნა, რომელიც ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე მისცემდა მათ საშუალებას, გამოენერათ არასტაბილურობის ან სტაგნაციის საწინააღმდეგო წამალი. მაგრამ ასეც რომ მოხდეს, წამლები არ გამოიღებს შედეგს, თუ მათ არ მიიღებენ ისინი, ვინც პასუხისმგებელია ეკონომიკური ღონისძიებების განხორციელებაზე. პოლიტიკოსების სტიმულები არა მარტო ტირანულ, არამედ დემოკრატიულ მთავრობებშიც კი, ყოველთვის არ უბიძგებს ისეთი ღონისძიებების განხორციელებისკენ, რომლებიც ხელს შეუწყობს ზომიერ ეკონომიკურ აღმავლობას და ფასების სტაბილურობას.

მაშ რა გველის XXI საუკუნეში? ეკონომისტები არ გამოირჩევიან ზუსტი პროგნოზების გაკეთების უნარით. მაგალითად, ადამ სმიტი დარწმუნებული იყო, რომ კორპორაციებს არ ჰქონდათ რეალური მომავალი, რადგან ისინი საკუთრებას არ უქვემდებარებდნენ ფაქტობრივ კონტროლს და მათი ხელმძღვანელობა, კორპორაციათა და მათ კანონიერ მფლობელთა გამდიდრების ნაცვლად, საკუთარი ჯიბის გასქელებაზე ზრუნავდა. XVIII საუკუნის ბოლოს თომას რობერტ მალტუსი წინასწარმეტყველებდა, რომ რეალური შემოსავალი არასოდეს გაიზრდებოდა, რადგან ერთ სულ მოსახლეზე გაზრდილ შემოსავალს ხარბად შთანთქავდა მოსახლეობა. 159 წლის წინ კარლ მარქსმა კაპიტალიზმის გარდაუვალი მარცხი იწინასწარმეტყველა. XIX საუკუნის ერთ-ერთმა უნიჭიერესმა, ეკონომისტმა, უილიამ სტენლი ჯეფონსმა კი გამოთქვა ვარაუდი, რომ ინდუსტრიული აღმავლობა მალე შენელებოდა, რადგან მსოფლიოში ქვანახშირის მარაგი ილეოდა. 1970-იან წლებში ზოგიერთი ეკონომისტი აკეთებდა პროგნოზს, რომ საუკუნის ბოლოს ერთი ბარელი ნავთობის ფასი დაახლოებით 1000 დოლარი იქნებოდა.

როგორც ჩანს, არავინ იცის, რა გველის მომავალში. ეკონომიკური აზროვნება სასარგებლოა იმიტომ, რომ ხსნის, თუ რატომ მოხდა გარკვეული მოვლენა და აკეთებს ასეთი ტიპის ვარაუდებს - „გარკვეულ მოქმედებას აუცილებლად მოჰყვება გარკვეული შედეგი“. მნიშვნელოვანი ან შორეულ მომავალზე გათვლილი პროგნოზების გაკეთებასთან დაკავშირებით, მისი უნარი საკმაოდ შეზღუდულია. წიგნის პირველი თავიდან შეგიძლიათ გაიხსენოთ: ეკონომიკური თეორია ვარაუდობს, რომ ყველა სოციალური მოვლენა წარმოიქმნება იმ არჩევანის საფუძველზე, რომელსაც ცალკეული პიროვნება აკეთებს. ხალხს აქვს არჩევანის თავისუფლება, რაც გასაოცარ წინასწარმეტყველებათა ფალსიფიკაციის საწინდარი ხდება. ეკონომიკური აზროვნების ერთ-ერთი ნიშანდობლივი თვისებაა ის, რომ მომავლის წინასწარმეტყველება არც ეკონომისტებს და არც არავის შეუძლია.

იძულებულნი ვართ გავაგრძელოთ დაკვირვება, გამოკვლევა და კამათი, თუმცა არ გვაქვს იმედი, რომ ზუსტ და საბოლოო ახსნას მოვუძებნით პრობლემატურ საკითხებს, თუმცა ბედისწერას შეუძლია ამაზე უარესი საჩუქრებიც მოგვიმზადოს.

სტაბილიზაციის სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას აკონტროლებენ არა მიუკერძოებელი, მეტ-ნაკლებად განსწავლული ექსპერტები, არამედ პოლიტიკური პროცესები. პოლიტიკოსებს საკუთარი ინტერესები ამოძრავებთ და სხვების ნაქეზებით მოქმედებენ.

დემოკრატიულ საზოგადოებაში სტაბილიზაციის პოლიტიკაზე დიდ გავლენას ახდენს მთავრობის ოფიციალურ პირთა მოქმედება, რომელიც გათვლილია დროის შედარებით მოკლე პერიოდებზე. ზემოაღნიშნული პირები ექცევიან ზენოლის ქვეშ და იძულებულნი ხდებიან უგულვებელყონ იმ პროგრამების გრძელვადიანი დანახარჯები, რომლებსაც მხოლოდ მოკლევადიანი სარგებელი მოჰყვება.

ერთობლივი მოთხოვნის ზრდის ტემპების მოულოდნელი ცვლილება, პირველ რიგში, მოქმედებს წარმოებასა და დასაქმებაზე, და მხოლოდ ამის შემდეგ აისახება დანახარჯებსა და ფასებზე. ამასთანავე, სარგებლობა წინ უსწრებს დანახარჯებს, როცა პოლიტიკა მასტიმულიზირებულია, მაგრამ ხარჯები წინ უსწრებს სარგებელს, როცა პოლიტიკა შეზღუდვითია. პოლიტიკოსები, რომლებიც უახლოეს მომავალში არჩვენებს ელოდებიან, ირჩევენ მასტიმულიზირებელ და არა შეზღუდვით პოლიტიკას. შედეგად, პოლიტიკა თანდათან დაიყვანება ფორმულაზე - „წინსვლა — შეჩერება — წინსვლა“ რასაც ინფლაცია მოჰყვება.

დემოკრატიული პოლიტიკური პროცესი სახელმწიფო ბიუჯეტის ქრონიკულ დეფიციტსაც იწვევს, რადგან ეროვნული მთავრობა, ჩვეულებრივ, აკონტროლებს გადახდის საშუალებებს და შეუძლია ყოველთვის უპრობლემოდ აიღოს სესხი საკუთარ ქვეყანაში. როცა საზოგადოება არ ისახავს მიზნად ბიუჯეტის ხანგრძლივი წონასწორობის მიღწევას, დემოკრატიულმა პოლიტიკურმა პროცესებმა შეიძლება ბიუჯეტის უსასრულო დეფიციტი გამოიწვიოს. დეფიციტი აიძულებს მონეტარული პოლიტიკის ავტორებს გაზარდონ ფულის მიწოდება.

მთავრობას უდიდესი წვლილი შეტანა შეუძლია ეკონომიკის სტაბილიზაციის საქმეში, თუ ეცდება, ნაკლებად აქტიურად იმოქმედოს. მთავრობის პოლიტიკას, რომელიც უფრო სტაბილური და პროგნოზირებადია, ნაკლები გაურკვევლობა შეაქვს ეკონომიკაში.

კამათი დისკრეციული სტაბილიზაციის პოლიტიკის მომხრეებსა და იმ პირებს შორის, ვისაც სურს, რომ პოლიტიკა დადგინილი და წინასწარ ცნობილი წესების მიხედვით იმართოს, დაიყვანება ერთ საკითხზე. ესაა საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენად მიუკერძოებლად და ეფექტიანად ფუნქციონირებს ბაზარი.

იმის გამო, რომ 1990-იანი წლების ბოლოს ეკონომიკური წარუმატებლობა განიცადეს იმ ქვეყნებმა, რომლებიც ცნობილი არიან კაპიტალისტური თუ ბაზარზე ორიენტირებული ეკონომიკური სისტემებით, განახლდა დებატები მთავრობისა და ბაზრის სათანადო როლის შესახებ ეკონომიკური კონტროლის საქმეში.

საკითხები განსჯისათვის

1. ეკონომისტები, რომლებიც არ არიან მოკლებული იუმორის გრძნობას, ხშირად ხუმრობენ, რომ მსოფლიოს ყველა ეკონომისტი რომ გაერთიანდეს, მაინც ვერ მივლენ საერთო დასკვნამდე. პრეზიდენტ ჰარი ს. ტრუმენზე ამბობენ, რომ ის ნატრობდა ეკონომისტს, რომელსაც ერთი მხარე ექნებოდა, რადგან ყველა ეკონომისტი, რომელიც მას რჩევას აძლევდა, ამბობდა: „ერთის მხრივ... მაგრამ მეორეს მხრივ...“. ეს ორი დამახასიათებელი თვისება ალბათ ურთიერთდაკავშირებულია.
 - ა) შეგიძლიათ თუ არა მოიფიქროთ ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც ამჟამად არ ხორციელდება, მაგრამ რომლის განხორციელებასაც ისურვებდით და რომელიც არ გამოიწვევდა არასასურველ შედეგებს?
 - ბ) „გარკვეული პოლიტიკა შეიძლება არ აღმოჩნდეს წარმატებული, მაგრამ ჩვენ უნდა ვცადოთ, რადგან რალაც მაინც უნდა ვაკეთოთ“. შესალებელია თუ არა ისეთი ვარიანტის დაშვება, როცა ადამიანს, რომელიც ასეთ განცხადებას აკეთებს, მტკიცედ სწამს, რომ პოლიტიკა სასარგებლო იქნება, ხოლო ხალხს, რომელიც ამ პოლიტიკის წინააღმდეგია, სწამს, რომ ის არავითარ სარგებელს არ მოიტანს?
 - გ) ალტერნატიული პოლიტიკური გადაწყვეტილებების შეფასების სტანდარტული გზაა მათი შესაძლო შედეგების პროგნოზირება და ვარგისიანობის დადგენა. აქვს თუ არა რაიმე ზღვარი გარკვეული სოციალური პოლიტიკის შედეგებს?
 - დ) ადამიანების გარკვეული კატეგორია თვლის: „ეს პრობლემა თვითონ გამოავლენს თავის თავს. ამიტომ მთავრობის ჩარევა არაა საჭირო“. აქვს თუ არა მნიშვნელობა იმას, თუ რამდენი დრო

დასჭირდება პრობლემის გამომჟღავნებას? როგორ ფიქრობთ, ხომ არ შეთანხმდებიან გარკვეული პოლიტიკის მომხრეები და მოწინააღმდეგეები მის ხანგრძლივობაზე იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ერთსულოვნად მივლენ დასკვნამდე, რომ ის საბოლოოდ „გამომჟღავნდება“?

2. ერთობლივი მოთხოვნის ზრდის ტემპების მოულოდნელი ცვლილება ჯერ წარმოებასა და დასაქმებაზე, შემდეგ კი ფასებზე იმოქმედებს.
 - ა) შეგიძლიათ თუ არა შეაჯამოთ ეს არგუმენტი და ახსნათ, თუ რატომ ხდება ასე?
 - ბ) რატომ აძლევს ყოველივე ეს არჩეულ ოფიციალურ პირებს იმის სტიმულს, რომ მხარი დაუჭირონ მასტიმულიზირებელ პოლიტიკას და არც შეზღუდვით პოლიტიკას გაუწიონ წინააღმდეგობა?
 - გ) რატომაა, რომ პრეზიდენტი, რომელიც მეორე ვადით დარჩა ქვეყნის სათავეში და, შესაბამისად, არ ექვემდებარება გადარჩევას, შეიძლება მაინც იძულებული გახდეს, უპირატესობა იმ პოლიტიკას მიანიჭოს, რომელიც სწრაფ დადებით ეფექტს იძლევა, მაგრამ მომავალში არასასურველ შედეგებს გამოიღებს? ვინ ახდენს მასზე ზეწოლას?
3. დავუშვათ, კონგრესის ყველა წევრს გულწრფელად სჯერა, რომ მთავრობის ხარჯები მეტისმეტად დიდია და სურს მათი 10%-ით შემცირება. რატომ არ არის კონგრესმენების სურვილი საკმარისი ხარჯების აუცილებელი 10%-იანი შემცირებისთვის?
4. წარმოიდგინეთ, რომ კონგრესის წევრი ხმას აძლევს კანონპროექტის წინააღმდეგ, რომლის მიხედვით, გადასახადებიდან მიღებული 100 მილიონი დოლარი უნდა მოხმარდეს საირიგაციო არხის მშენებლობას. ის ასობით მიწათმფლობელს 10 მილიონი დოლარის მოგებას მოუტანს. რატომ შეიძლება, რომ ამ მოქმედებამ კანონმდებელს ხმები დააკარგვინოს და მის საარჩევნო კამპანიაში შენატანები შემცირდეს?
5. რატომ სჯერა კონგრესის ბევრ წევრს, რომ ფედერალურმა მთავრობამ უნდა მოახდინოს სხვადასხვა ადგილობრივი პროექტების სუბსიდირება, მაგალითად, ავტობუსებისა თუ მეტროს სისტემების გაუმჯობესება მთავარ ქალაქებში?
 - ა) ვინ მიიღებს მოგებას მეტროს მშენებლობით დიდ ქალაქებში?
 - ბ) შეგიძლიათ თუ არა მოიფიქროთ საზოგადოებრივი ინტერესის გამომხატველი არგუმენტი, რომელიც აიძულებს ყველას, ვინც ქვეყანაში გადასახადებს იხდის, რომ გადაიხადოს ფული ადგილობრივი მეტროს მშენებლობისათვის?
 - გ) მისწერეთ თუ არა საპროტესტო წერილს თქვენს კონგრესმენს, თუ გაიგებთ, რომ თქვენი გადასახადები წელიწადში 10 დოლარით იზრდება რათა რომელიღაც მიყრუებულ ქალაქში მეტროს მშენებლობა დაფინანსდეს?
 - დ) თუ თქვენს ქალაქს აძლევენ დიდ ფედერალურ გრანტს (სუბსიდიას) საზოგადოებრივი სატრანსპორტო სისტემის გასაუმჯობესებლად, გაემგზავრება თუ არა თქვენი ადგილობრივი ხელმძღვანელობის წარმომადგენელი ვაშინგტონში აღნიშნული კანონპროექტის გასატანად? დაუჭერენ თუ არა მას მხარს კონგრესში? განეწყობით თუ არა უკეთესად ადგილობრივი მმართველობისა და კონგრესში თქვენი წარმომადგენლების მიმართ, თუ თქვენს ქალაქს სუბსიდიას მისცემენ?
6. დაუჭერთ თუ არა მხარს კოლეჯის სტუდენტებისათვის მთავრობის ფინანსური დახმარების შემცირებას იმ შემთხვევაში, თუ მხარს უჭერთ მთავრობის ხარჯების შემცირებას?
7. რამდენიმე თვის წინ ნიუ-იორკი გააკოტრების პირას იდგა, ვინაიდან ბიუჯეტის დეფიციტის გამო ბევრი ვალეები დაუგროვდა, ქალაქის ხელმძღვანელობა კი საკმარისად ვერც გადასახადებს ზრდიდა და ვერც ხარჯებს ამცირებდა. კრედიტორები უარს ამბობდნენ ქალაქისათვის დამატებითი სესხის მიცემაზე, თუ არ იქნებოდა გარანტია ფედერალური მთავრობის მხრიდან ნიუ-იორკის ვალეების დაფარვის შესახებ მისი გააკოტრების შემთხვევაში.
 - ა) როგორ აღმოჩნდა ნიუ-იორკი ასეთ ვითარებაში?
 - ბ) რისთვის სჭირდებოდათ კრედიტორებს ფედერალური მთავრობის გარანტია, თუ მთავრობის ბიუჯეტის დეფიციტი ბევრად აჭარბებდა ნიუ-იორკისას, ხოლო მისი დაბალანსების იმედები საკმაოდ უღიმღამო იყო?
 - გ) რა მოხდებოდა, თუ ფედერალური მთავრობა თავის თავზე აიღებდა ვალდებულებას, რომ ვალეებს გადაუხდოდა ყველა იმ კრედიტორს, რომელიც დაზარალდებოდა რომელიმე ადგილობრივი ან შტატის მთავრობის გააკოტრების შემთხვევაში?
8. 1970-იან, 1980-იან წლებში ყოველწიურად და 1990-იანი წლების პირველ ნახევარში შტატებისა და ადგილობრივი მთავრობების საერთო ბიუჯეტი ნამატს, ხოლო ფედერალური მთავრობის ბიუჯეტი კი

დეფიციტს აჩვენებდა. როგორ ახსნით ასეთ სხვაობას?

9. ამომრჩევლები, რომელთაც არ სურთ გადასახადების გაზრდა, ზღუდავენ ნებისმიერ დემოკრატიულ მთავრობას და არ აძლევენ საშუალებას, გაზარდოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავალი. მაგრამ არსებობს სხვა შეზღუდვებიც.
 - ა) როგორ შეიძლება, რომ ხალხმა ლეგალურად აიცილოს თავიდან ყველა ის პრობლემა, რომელიც შტატის შემოსავალს ან ბრუნვის გადასახადებს უკავშირდება?
 - ბ) ამომრჩევლები დიდად არ ენინააღმდეგებიან გადასახადების გაზრდას ფირმებისთვის, რატომ არ შეუძლიათ შტატებისა და ადგილობრივ მთავრობებს წლიური შემოსავლის მიღება ფირმებისათვის გადასახადების გაზრდის გზით?
 - გ) რატომ ბოჭავს ეს შეზღუდვები მხოლოდ შტატებისა და ადგილობრივ მთავრობებს და არა ფედერალურ მთავრობას?
10. როცა შტატის ან ქალაქის მთავრობა იღებს კრედიტს საკუთარი მიმდინარე ხარჯების დასაფინანსებლად (იმ კაპიტალდაბანდებებისგან განსხვავებით, რომლებიც მიემართება გზების, სკოლების, საზოგადოებრივი ნაგებობების მშენებლობაზე და ა.შ.), მათი სასესიო ვალდებულებების ღირებულება მცირდება. ეს კი ნიშნავს, რომ აღნიშნული ინვესტიციები სარისკოა.
 - ა) რატომ მცირდება სასესიო ვალდებულებების ღირებულება?
 - ბ) რა მოუვა ისეთი ობლიგაციის ფასს, რომლის რეიტინგიც შემცირდა?
 - გ) როგორ აისახება ეს კრედიტის ღირებულებაზე?
 - დ) როგორ ზღუდავს ეს შტატის, ან ადგილობრივი მთავრობის შესაძლებლობას, რომ მიმდინარე ხარჯების დაფინანსება სესხებით განახორციელდეს?
 - ე) რა უნდა გააკეთოს შტატის ან ადგილობრივმა მთავრობამ, თუკი ის გადანყვეტს, არ აიღოს სესხი მიმდინარე ხარჯების დასაფინანსებლად?
 - ვ) რატომ არ ვითარდება მსგავსი მოვლენები მაშინ, როცა ფედერალური მთავრობა აფინანსებს თავის ხარჯებს სესხების, და არა გადასახადების საშუალებით?
11. კორპორაციის ვალეები საკმაოდ იზრდება, როცა ის წარმატებით ყიდის თავის ობლიგაციებს, ან აქციების ახალ პარტიას.
 - ა) ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ კორპორაციის საქმეები ცუდად ან, პირიქით, კარგად მიდის?
 - ბ) რამდენად კარგად (ან ცუდად) ასახავს მთავრობის დავალიანებას ეს ანალოგია, რომელიც ბიზნესის სფეროდანაა აღებული?
 - გ) წარმოიდგინეთ, რომ მთავრობა იღებს სესხს კაშხლის მშენებლობის დასაფინანსებლად. როგორ ფიქრობთ, განსხვავდება თუ არა ეს სესხი იმ კრედიტისაგან, რომელსაც ფირმა კაპიტალდაბანდებათა დასაფინანსებლად იღებს?
 - დ) თვლით თუ არა, რომ ხალხი, რომელიც „უსახსროდ ცხოვრობს“, სუსტი ხასიათით გამოირჩეოდა? რას დაარქმევდით მთავრობას, რომელსაც არ შეუძლია შემოსავლის შესაბამისად შეზღუდოს საკუთარი ხარჯები?
 - ე) წარმოიდგინეთ, რომ იმ წლის სექტემბერში, როცა საპრეზიდენტო არჩევნები ტარდება, ხაზინამ აიღო 20 მილიარდი დოლარის კრედიტი სოციალური დაზღვევის სუბსიდიებისა და უმუშევრობის დახმარების გასაზრდელად, რომლებიც 1 ოქტომბერს უნდა გადაიხადოს. როგორ აისახება ეს ფულის მიწოდებაზე? მომხმარებელთა ოქტომბრის ხარჯებზე? უმუშევრობის დონეზე? არჩევნების შედეგებზე? როგორ ფიქრობთ, როდის იჩენს თავს აღნიშნული შედეგები?
12. ფსს შეიქმნა, როგორც ფედერალური მთავრობის დამოუკიდებელი ორგანო — თავისუფალი უშუალოდ პოლიტიკური ზენოლისაგან, რომელსაც განიცდიან როგორც არჩეული, ისე დანიშნული ოფიციალური პირები.
 - ა) „არადემოკრატიულია“ თუ არა ისეთი ძლიერი ორგანიზაციის არსებობა, როგორიცაა ფსს, რომელიც არაა პასუხისმგებელი ამომრჩეველთა წინაშე?
 - ბ) იქნებოდნენ თუ არა ფსს-ის ხელმძღვანელები პასუხისმგებელნი ამომრჩევლის წინაშე, თუ ისინი არჩეულ ოფიციალურ პირებს დაემორჩილებოდნენ?
 - გ) როგორ ფიქრობთ, რა ვითარებაში უფრო იმატებს ან იკლებს იმის შანსი, რომ ფედერალურმა პოლიტიკამ უპასუხოს საზოგადოებრივ ინტერესებს: ამჟამად არსებული სისტემის შემთხვევაში; იმ შემთხვევაში, თუ პრეზიდენტს ექნებოდა უფლება ისევე გაეთავისუფლებინა ფსს-ს ხელმძღვანელობა, როგორც კაბინეტის ჩვეულებრივი წევრები; რეფერენდუმის სისტემის შემთხვევაში,

როცა ფსს-ის პოლიტიკას პერიოდულად მხარი უნდა დაუჭიროს ამომრჩეველთა უმრავლესობამ?

13. რამდენად დამოუკიდებელია ფსს? ფსს-ისა და ხაზინის ხელმძღვანელების რეგულარული თანამშრომლობა განპირობებულია ფედერალური მთავრობის ფინანსურ საქმიანობაზე ზრუნვით, რომელიც დიდ თანხებს სესხულობს მიმდინარე დიფიციტის დაფარვისა და უზარმაზარი სახელმწიფო ვალების გადახდის მიზნით.
- ა) ადამიანებს, რომლებიც ერთად მუშაობენ ჩვეულებრივ, მსგავსი შეხედულებები უყალიბდებათ და ერთმანეთის აზრებს იზიარებენ. ხომ არ იქნება უფრო მოსალოდნელი, რომ ფსს-მ აირჩიოს მონეტარული პოლიტიკის ის ვარიანტი, რომელიც ხაზინას ფინანსური პრობლემების გადაჭრაშიც დაეხმარება?
 - ბ) ხაზინა ისურვებდა ალბულო სესხების ხარჯების შემცირებას. როგორ შეუძლია ფსს-ს დაეხმაროს მას ამ საქმეში?
 - გ) რა უნდა მოიმოქმედოს ფსს-მ, რომელიც ცდილობს საბანკო სისტემის რეზერვებით უზრუნველყოფას, რათა ხაზინის მასშტაბურმა სასესხო ოპერაციებმა არ გაზარდოს კრედიტის ღირებულება? რატომაა, რომ ფსს-ს მიერ დახმარების მიზნით განხორციელებული ასეთი ღონისძიებები შეიძლება სარგებლის განაკვეთებისა და ხაზინის კრედიტების ღირებულების მკვეთრი ზრდით დასრულდეს?
14. როგორ ფიქრობთ, შესაძლებელია თუ არა, რომ კარგად ინფორმირებული ადამიანის პოლიტიკურ შეხედულებებს რაიმე კავშირი ჰქონდეს იმ რეაქციასთან, რომელსაც გამოიწვევს ქვემოთ მოყვანილი მოსაზრებები? შეეცადეთ დაასაბუთოთ თქვენი პასუხი.
- ა) „ის პირები, რომლებიც ახორციელებენ ფისკალურ ან მონეტარულ პოლიტიკას, უფრო მეტად ინფორმირებულნი არიან, ვიდრე ისინი, ვინც გადაწყვეტილებებს ფირმების დონეზე იღებს. ამის მიზეზი ისაა, რომ აღნიშნული პოლიტიკის გამტარებელ პირებს მოეპოვებათ სტატისტიკური მონაცემები ეკონომიკის საერთო მდგომარეობის შესახებ და არ უხდებათ სხვადასხვა წვრილმანებით თავის დატვირთვა“.
 - ბ) „თუ გვინდა, თავიდან ავიცილოთ ისეთი ეკონომიკური კრიზისები, როგორც 1930-იან და 1970-იან წლებში იყო და როგორც 1990-იან წლებში აზიის ქვეყნებმა განიცადეს, მთავრობამ უნდა განახორციელოს ეკონომიკის დაგეგმვის უფრო მკაცრი პროცედურები“.
 - გ) „ბაზარი ფუნქციონირებს უფრო უარესად, ვიდრე ადრე. ამერიკულ ეკონომიკაში კონკურენცია უკვე აღარ განსაზღვრავს ფასებს და აღარც რესურსების განაწილებას. ამით, ძირითადად, დაკავებულნი არიან ორგანიზებული დაინტერესებული ჯგუფები, რომლებიც დიდ ძალაუფლებას ფლობენ ბაზარზე“.
 - დ) „ამერიკის ეკონომიკაში არსებობს აბსურდული სოციალური დისბალანსი. საქონელი, რომელსაც ყიდულობენ კერძო პირები, ინარმოება ჭარბად, ხოლო საზოგადოებრივი სექტორის, მაგალითად, განათლების სფეროს საქონელი უნდა დაკმაყოფილდეს ნარჩენებით“.
 - ე) „ძალაუფლება რყვნის, აბსოლუტური ძალაუფლება კი აბსოლუტურად რყვნის“.

ცივილიზაციის შესაძლებლობები დიდადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად ნაყოფიერ საქმიანობას ეწევა საზოგადოება. რა შეიძლება ითქვას საზოგადოების საქმიანობის შესახებ ეკონომიკური აზროვნების თვალსაზრისით? ხომ არ არის რაიმე მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც შეიძლება მხედველობიდან გამოგვრჩეს?

თუ ამ წიგნის პირველ თავს დავუბრუნდებით, ნახავთ მოკლე დისკუსიას, რომელიც ეკონომიკის თეორიის ტენდენციებს ეხება. წიგნის დასრულების შემდეგ შეიძლება გაგიჩნდეთ სურვილი, რომ კიდევ ერთხელ გადაიკითხოთ აღნიშნული ნაწილი. ნამდვილად არსებობს თუ არა ასეთი ტენდენციები ხომ არ იქნებოდა უფრო მიზანშეწონილი მათი მიჩნევა სასარგებლო ჰიპოთეზებად, რომლებიც გარკვეულ სამსახურს გაგვინევს ეკონომიკურ საქმიანობაში?

რა იციან ეკონომისტებმა

ეკონომიკურ აზროვნებაში გამოიყენება ისეთი ცნებები, როგორცაა მოთხოვნა, ალტერნატიული ღირებულება, ზღვრული ეფექტი და შედარებითი უპირატესობა. მათი საშუალებით ხდება ჩვენთვის კარგად ნაცნობი მოვლენების სისტემატიზაცია. ეკონომისტმა, ისევე როგორც მენეჯერმა, ხელოსანმა, ინჟინერმა და ყველა სხვა დასაქმებულმა ადამიანმა, არც თუ ისე ბევრი იცის რეალური სამყაროს შესახებ. სამაგიეროდ, ეკონომისტმა იცის ის, თუ რა ურთიერთკავშირი არსებობს სხვადასხვა მოვლენას შორის. ეკონომიკურ მოსაზრებათა დახმარებით შეგვიძლია უკეთ გავერკვეთ ჩვენს ირგვლივ მიმდინარე მოვლენებში და უფრო ღრმად და ლოგიკურად ვიაზროვნოთ რთული სოციალური ურთიერთკავშირების ფართო დიაპაზონის შესახებ.

პრაქტიკაში, ობიექტურ გარიგებათა ფონზე, აღნიშნული ცოდნა, უმეტესწილად, უარყოფით ხასიათს იძენს. ალბათ შენიშნეთ, რომ ეკონომიკური აზროვნება დიდ დახმარებას ვერ გაგვინევს იმ ურთიერთობათა გარკვევაში, რომლებიც არსებობს ოჯახში ან სხვა პატარა ჯგუფებში, სადაც ხალხი ერთმანეთს საკმაოდ კარგად იცნობს ან ერთმანეთთან პიროვნულ დონეზე თანამშრომლობს. ეკონომიკის დახმარებით გასაგები ხდება, თუ რა ვითარებაში ეყრება საფუძველი თანამშრომლობას იმ ადამიანებს შორის, ვინც საერთოდ არ იცნობს ერთმანეთს და, ამის მიუხედავად, მაინც საკმაოდ ეფექტიანად შრომობს გვერდიგვერდ. შესაძლოა, ამ წიგნის კითხვისას შეამჩნიეთ, რომ განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებული იყო არა იმ ღონისძიებებზე, რომლებიც უნდა გატარდეს, არამედ იმაზე, რისი გაკეთებაც არაა მიზანშეწონილი. მაგრამ უარყოფითი დასკვნების გამოტანაც საკმაოდ მნიშვნელოვანია. ეკონომისტი ფრენქ ნაითი ასე ამართლებდა ეკონომიკური შეხედულებების უარყოფით ხასიათს: „უვიცსაც კი არ შეუძლია ისეთი ზიანის მოტანა, როგორც შეიძლება მოგვიტანოს საკუთარ გონიერებაში თავდაჯერებულმა ადამიანმა, რომლის ცოდნაც, სინამდვილეში, არაა სრულყოფილი და უამრავ შეცდომაზეა დაფუძნებული“.

მეტისმეტად ბევრმა „იცის“, როგორ გადაჭრას მძიმე სოციალური პრობლემები. ასეთი ადამიანების წარმოდგენა ეკონომიკური სამყაროს შესახებ საოცრად მარტივია. ისინი თვლიან, რომ მიზნების განხორციელება საკმაოდ იოლია და უკეთესი საზოგადოების შექმნის პროცესში ერთადერთ დაბრკოლებად

სწორედ სათანადო მიზნების ნაკლებობას მიიჩნევენ. მაგრამ სოციალურ ქმედებებს მოჰყვება ისეთი შედეგები, რომელთა წინასწარმეტყველება და პროგნოზირება შეუძლებელია. მაგალითად, სრულიად ნათელია, რომ ამჟამად აშშ-ში ქსოვილის იმპორტის შეზღუდვა იცავს საფეიქრო დარგში მომუშავეთა სამუშაო ადგილებს და შემოსავალს. მაგრამ მხოლოდ დაკვირვებული თვალი თუ შეამჩნევს, რომ ქსოვილზე ფასების გაზრდა, ექსპორტის შესაძლებლობათა შეზღუდვა და, ამდენად, შედარებით უპირატესობის იგნორირება სხვა ამერიკელების შემოსავალს ამცირებს. ასევე ძალიან მარტივია იმის დანახვა, რომ ქირის კონტროლი ბინათმფლობელების შემოსავალს შეამცირებს. მაგრამ განა ბევრია ისეთი ხალხი, რომელიც აღნიშნული ღონისძიების მხარდაჭერის პარალელურად იმასაც გააანალიზებს, თუ რა ალტერნატიულ გადასახადებს დაანესებენ ბინათმფლობელები, რა ახალი დისკრიმინაციის ფორმები იქნება გამოყენებული და როგორ იმოქმედებს ეს ბინების მინოდებაზე მოკლევადიან და გრძელვადიან პერიოდებში?

ზემოთქმულის მიუხედავად, ხალხს აღიზიანებს იმ ადამიანების საქციელი, ვინც წინდახედულებას იჩენს და აფრთხლებს მათ, რომ ამა თუ იმ ღონისძიებას შეიძლება საქმეების გაუარესება მოჰყვეს, სანაცვლოდ კი არავითარ ალტერნატივას არ სთავაზობს. ჩვენი საზოგადოება შეჩვეულია ისეთ მიღწევებს მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგში, როლებიც თითქმის სასწაულის ტოლფასია. ამიტომ მოთხოვნა „რალაციის გაკეთების“ შესახებ აჭარბებს საზოგადოებრივი პრობლემების გადაჭრის მიზნით შემოთავაზებულ სერიოზულ წინადადებებს. ალბათ ვცდებით, როცა ვვარაუდობთ, რომ საზოგადოებრივი და ტექნიკური პრობლემების გადაჭრა შესაძლებელია ერთნაირი მეთოდებით. ვალიარებთ, რომ საზოგადოების სხვადასხვა ფენის განსხვავებული ინტერესები ბევრ სირთულეს უქმნის პოლიტიკოსებს. მაგრამ მაინც სათანადოდ ვერ ვაფასებთ იმ სირთულეებს, რომლებიც საზოგადოების მიზანდასახულ გარდაქმნას ახასიათებს. ამის მიზეზი ისაა, რომ ვერც სოციალური სისტემის სირთულეს ვაფასებთ სათანადოდ, რომლის წიაღშიც განვითარებული ურთიერთობები ადამიანების ქცევის კოორდინირებას ახდენს და მათ მიზნების მისაღწევად თანამშრომლობისკენ უბიძგებს. ადამ სმიტი თავის დიდებულ წიგნში „მორალური სენტიმენტების თეორია“ გვაფრთხილებდა „სისტემის ადამიანის“ შესახებ, რომელიც,

„როგორც ჩანს, თვლის, რომ ისევე ადვილად შეუძლია მართოს დიდი საზოგადოების სხვადასხვა წევრები, როგორც ჭადრაკის დაფაზე მართავს ფიგურებს. ის არ ითვალისწინებს, რომ ჭადრაკის ფიგურებს არ გააჩნიათ მოძრაობის სხვა პრინციპი. მაგრამ იმ დაფაზე, სადაც საზოგადოების წევრები მოძრაობენ, ყველა ცალკეულ ადამიანს მოძრაობის საკუთარი პრინციპი¹² აქვს“.

ალბათ ამიტომაც, რომ ხშირად ეკონომიკური თეორია არაკეთილგანწყობით ხვდება წინადადებებს რეფორმების შესახებ. ის ვარაუდობს, რომ თითოეულ ცალკე ადამიანს აქვს მოძრაობის საკუთარი პრინციპი. აღნიშნული ფაქტი არ შეიძლება აიხსნას ისე, თითქოს ეკონომისტები არ არიან დაინტერესებულნი რეფორმებით ან თითქოს ისინი პრივილეგირებული კლასის მიერ დაქირავებული ლაქები არიან. როცა ეკონომიკური თეორია შეისწავლის სხვადასხვა გადანყვეტილებათა ურთიერთკავშირს, ის ყურადღებით აკვირდება იმ შეუსწავლელ შედეგებს, რომლებიც მოჰყვება შემოთავაზებულ რეფორმებს. კარგად მოფიქრებულ ბევრ პოლიტიკურ წინადადებაზე ეკონომისტი სტანდარტულად პასუხობს: „ეს არ გამოვა“. აუცლებელი სულაც არ არის, რომ რეალიზმში კონსერვატიზმი ვიგულისხმობთ. თუმცა მსგავსება მართლაც არსებობს. გარკვეული აზრით, ცოდნა მართლაც ხელს უწყობს კონსერვატიზმის გაჩენას. გამომგონებლები, რომლებიც „მუდმივი მანქანის“ იდეით იყვნენ გატაცებულნი, ფიზიკოსებსაც კი ადანაშაულებდნენ გამოუსწორებელ კონსერვატიზმში.

ეკონომიკის მიღმა

ერთხელ ჯონ მენარდ ქეინსმა წარმოთქვა სადღეგრძელო, რომელშიც განაცხადა, რომ ეკონომისტების მოღვაწეობა „ცივილიზაციის შესაძლებლობის შენარჩუნების საფუძველია“. ცივილიზაციის შესაძლებლობა — ესაა და ეს. რესურსების ეფექტიანი განაწილება და ნაყოფიერი სოციალური თანამშრომლობა, რაც საკმაოდ რთული ამოცანების გადაჭრასთანაა დაკავშირებული, აფართოებს შესაძლებლობათა მასშტაბებს, თუმცა, თავისთავად, ცივილიზაციის პროგრესის გარანტიას არ იძლევა. კარგად კოორდინირებული და შეუფერხებლად ფუნქციონირებადი საზოგადოება მეტი არჩევანის შესაძლებლობას აძლევს ცალკეულ პიროვნებას, თუმცა, იმის გარანტიას არ იძლევა, რომ არჩევანი აუცილებლად საუკეთესო იქნება. ეკონომიკური აზროვნება, განსაკუთრებით, დემოკრატიის დროს, სრულყოფილი განვითარების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა და არაფერი — ამაზე მეტი.

ეკონომისტები უმეტესწილად მზად არიან აღიარონ, რომ მათ მიერ გამოყენებული ცნებები ზოგჯერ ამახინჯებენ იმ რეალობას, რომლის შესწავლასაც ისინი ცდილობენ. მათ სურთ, რომ ანალიზი და დასკვნე-

12 Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, part VI, section II < chapter II. Indianapolis: Liberty Classics, 1982

ბი რაციონალურ კრიტიკას ექვემდებარებოდეს. მაგრამ, ზოგიერთი ჰიპოთეზის მიღება აუცილებელია ნებისმიერი კვლევის პროცესში. ეს ეხება როგორც საბუნებისმეტყველო, ისე სოციალურ მეცნიერებებსაც. თუ ეკონომიკურ აზროვნებას ზოგჯერ სინამდვილის დამახინჯებამდე, შეცდომით გამოსახვამდე ან თუნდაც აშკარა შეცდომებამდე მივყავართ, რაციონალურ კრიტიკას სათანადო კორექტივების შეტანა შეუძლია. წარსულში, ასეთი კორექტივების მეშვეობით, ხშირად ხდებოდა ეკონომისტების მიერ გაკეთებული დასკვნების გაბათილება. იმედია, მომავალშიც ასე გაგრძელდება.

